

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0 (81.2Т) (Д-14)

ДАВЛАТОВ ИФТИХОР АСРОРОВИЧ

**ВИЖАГИҶОИ ЛУҒАВИЮ САРФИИ ИСТИЛОҶОТИ
МАЪМУРИЮ КОРГУЗОРӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология
аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертатсия дар кафедраи забони адабии муосири тоҷикии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расидааст.

Рохбари илмӣ:

Абдурахмонова Мастура Амиралиевна – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забони адабии муосири тоҷикии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ:

Ҷӯраева Сарвиноз Бобоқуловна – доктори илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забон ва адабиёти тоҷики факултети забонҳои Шарқи МДТ «Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров»;

Ёрахматзода Шодичон Рамазон – номзади илмҳои филологӣ, муовини директор оид ба корҳои илмӣ ва таълимии Маркази мероси хаттии назди Раёсати Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни.

Ҳимояи диссертатсия «17» сентябри соли 2025, соати 15:00 дар маҷлиси шурои диссертатсионии 6D.KOA-021-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (нишонӣ: шаҳри Душанбе, Буни Ҳисорак, бинои таълимии № 10, толори шурои олимони факултети филология, e-mail: firdavs_79@mail.ru; Тел.: (+992) 93-526-62-95) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) ва тавассути сомонаи www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои филологӣ

Мирзоёров Ф.Н.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Аз давраи ҳамчун бахши мушаххаси илми забоншиносӣ шинохта шудани истилоҳшиносӣ таҳқиқотҳои фаровон ба анҷом расиданд, ки заминаи рушди ин соҳаро ба вучуд оварданд. Истилоҳшиносӣ, ки ба таври ҷудогона равияҳои касбиро мавриди таваҷҷуҳ қарор медиҳад, ба анвои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ низ даҳолат дорад.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ки аз матни нигоштаҳо бо услуби расмӣ-коргузорӣ бештар маншаъ мегирад, дар баробари ба вучуд омадани давлатҳо мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтааст. Мушаххасан, чунин навъи истилоҳот, ки ба забонҳои форсӣ ва тоҷикӣ мутааллиқ буда, махсуси коргузорӣ аст, аз замони ба сари кудрат омадани хонадони Ҳахоманишиён (солҳои 550-330-и пеш аз мелод) истифода мегардид. Зарурияти номанигорӣ ва муҳим будани санъати дабирӣ, ки марбути коргузорист, ҳанӯз дар асри XII чунин таъкид гардида буд: «...устувории мулк ба дабир, бақои исми подшоҳ ба шоир, низоми умур ба мунаҷҷим ва сихати бадан ба табиб алоқаманд аст» [34, 13].

Бояд тазаққур дод, ки чунин навъи истилоҳот бо вучуди таърихи куҳан доштан, то кунун гунаи мушаххасу қолабӣ дар ҳамаи анвоъ надоранд. Бинобар ин, омӯхтану баррасӣ намудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ва дараҷаи корбурди он муҳим мебошад.

Истилоҳоти коргузорӣ маҳз масоили марбут ба мактубу номаҳоро фарогир буда, номи ҳуҷҷатҳо, калимаҳои қолабии дохили он ва асбобу ашъи истифодашаванда дар ин самт ҳамчун истилоҳоти бахши мавриди назар шинохта мешаванд.

Номи муассисаҳо ва унвонҳои мутааллиқи ашхос бошад, ба сифати истилоҳоти маъмурӣ шинохта шудаанд. Бо ҳамин асос, истилоҳоти маъмурию коргузориро яке аз муҳимтарин мавзӯҳои мавриди таваҷҷуҳ ҳисобидан ҷоиш аст, чунки дар ташаққули давлатдорӣ ва ба роҳ мондани низоми он – ҳуҷҷатнигорӣ нақш дорад. Ин навъи истилоҳот ба тамоми фаъолияти одамон низ таъсиргузор буда, бо вучуди таҳқиқотҳои ҷудогона, ба таври мушаххас

таҳлилу таҳқиқ нашудааст. Мушаххас намудани дараҷаи истифода, таърихи баромад, маъноӣ луғавӣ, хусусиятҳои грамматикӣ ва сохтори морфологии ин гурӯҳи истилоҳот барои шинохти пурраи он мусоидат менамояд.

Дар замони муосир новобаста аз баромади иҷтимоӣ инсоният ба ҳуҷҷат иртибот дорад. Далели равшани ин истифода аз шаҳодатномаи таваллуд то навъҳои мухталифи ҳуҷҷатҳои таҳсилӣ, шиноснома, шаҳодатномаи ақди никоҳ ва дигар намуди ҳуҷҷатҳои ҳаёати шахсӣ дар фаъолияти инсон мебошад.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар тамоми соҳаи фаъолияти шаҳрвандон ва ҳамзамон дар муносиботи давлатӣ, матни санадҳо фаровон истифода мегардад. Аз ин лиҳоз, бояд аз гунаҳои беҳтарини калимаҳо барои корбурд ҳамчун истилоҳ интихоб гарданд.

Синонимшавии истилоҳот, доираи фароҳи истифодаи калимаҳои иқтибосӣ, набудани стандарти ягонаву қолабӣ, дур аз ҳамоҳангӣ мондани асноди муассисаҳои мухталиф аз зумраи мушкilotи истилоҳоти коргузорӣ мебошад. Аз ин рӯ, омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои марбут ба истилоҳот, ҳоса истилоҳоти маъмурии коргузорӣ, мубрам ва ҳеле зарур мебошад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯ. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи тӯлонӣ дошта, марҳилаҳои асосии ташаккули он ба шаклгирии сохти давлатдорӣ ва равобити байнидавлатӣ иртибот дорад. Асноди марбути коргузорӣ, ки дар натиҷаи ҳафриёти қалъаи Муғ дарёфт гардидаанд, шӯҳиди решаҳои таърихӣ доштани номанигории мардуми ориёитабор аст. Махсусан, дар замони салтанати хонадони Сомониён ин шӯҳаи услубиёти забони тоҷикӣ ҳеле рушд карда буд. Баъди аз байн рафтани давлати Сомониён ҳам, ҳарчанд бегонагон дар сари қудрат буданд, забони расмии давлатдорӣ тоҷикӣ буду тамоми муросилоти хаттӣ ва ҳуҷҷату санадҳои маъмурӣ бо забони тоҷикӣ тартиб дода мешуданд. Ҳатто осор ва услуби ҳоси номанигорӣ ба вучуд омад.

Бо вучуди собиқаи зиёд доштан ва мавриди тавачҷуҳ қарор гирифтани ин навъи истилоҳот дар асрҳои IX ва X марҳилаи асосии тақомули он дар асри XX ба таври комил шуруъ гардид. Махсусан, таълифоти Д. С. Лотте дар мавриди истилоҳоти бахшҳои мухталиф аз нахустин таҳқиқотҳои мушаххас дар самти

истилоҳшиносӣ пазируфта шудааст. Перомуни истилоҳшиносӣ ва меъёрҳои қабулу истифодаи он донишмандони ватаниву хориҷӣ таҳқиқотҳои судмандро дар шакли асару мақолаҳои илмӣ анҷом додаанд.

Дар ин самт забоншиносони тоҷик А. Бухоризода [1961], Н. Шаропов [1970], Я. Калонтаров [1971], С. Қодирӣ [1974], М. Шакурӣ [1994], Д. Саймиддинов [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Ҳ. Султон [1999], Т. Ш. Тӯраҳасанов [2002], М. Қосимова [2007], Т. Қ. Ҷӯраев [2009], С. Назарзода [2014], Ш. Ҳайтова [2014], П. Нуров [2014], А. Байзоев [2016] ва дигарон таълифот ба анҷом расонидаанд.

Дар таҳқиқи масъалаи истилоҳшиносӣ забоншиносони хориҷӣ А. А. Реформатский [1961], Д. С. Лотте [1969], А. С. Герд [1971], В. В. Виноградов [1977], В. П. Даниленко [1977], Н. П. Кириленко [1985], Б. Н. Головин [1987], В. М. Лейчик [1989], Т. Р. Кияк [1989], М. Н. Володина [1996], А. В. Суперанская [2009], А. А. Григорян [2016] ва дигарон саҳми назаррас доранд.

Забоншинос С. Назарзода осори дар заминаи номанигорӣ пайдошударо ба се гурӯҳ: а) осори мансуби номанигорӣ, ки фарогири луғату истилоҳоти идорӣ мебошанд; б) номаҳои маъруфи девони салтанат, ки дар китобҳо гирдоварӣ шудаанд; в) матни фармонҳои подшоҳон, аҳдномаҳо, санадҳои ҳуқуқӣ, шарҳи ташкилотҳои идории замонҳои мухталиф, ки дар асарҳои таърихиву адабӣ дарҷ гардидааст, ҷудо менамояд [33, 83].

Перомуни масоили истилоҳот дар оғози садаи ХХ донишмандони забоншинос андешаҳои худро иброз намуда бошанд ҳам, барои бартарафнамоии мушкilotи ҷойдошта кифоя набуд. Ҳанӯз дар даҳсолаи аввали асри ХХ баррасии мушкilotи истилоҳот ба вучуд омада буд, ки равшанфикрон ба монанди С. Айнӣ, Н. Бектош ва Р. Ҳ. Баҳорӣ дар ин самт ақидаҳои худро дар шакли мақолаҳои илмӣ ба таъъ расониданд.

Аз таҳқиқҳои анҷомшуда бармеояд, ки солҳои 1980-1990-ум якбора таваҷҷуҳи забоншиносон ба масоили истилоҳот зиёд гардид. Бо вучуди изҳори ақидаҳои мухталифе, ки дар ин давра роҷеъ ба истилоҳу истилоҳшиносӣ ва истилоҳофарӣ баён гардидаанд, он ҳама як навъ хусусияти парокандагӣ дошта,

ё дар саҳифаҳои матбуот дарҷ гардидаанд, ё ҳамчун фаслҳои ҷудогонаи асарҳои алоҳидаи илмӣ ва илмию таълимӣ оварда шудаанд. Таҳқиқоти муфасссали мушкилоти истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ, асосан, дар охирҳои солҳои 90-уми қарни XX ва оғози солҳои 2000-уми асри XXI анҷом дода шудаанд. Таҳқиқоти забоншиносон Д. Саймиддинов [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Ҳ. Султон [1999], П. Нуров [2006], Т. Қ. Ҷӯраев [2010], С. Назарзода [2014], Ш. Ҳайтова [2014], А. Байзоев [2016] Қ. Ш. Тӯраҳасанов [2022] дар ҳамин айём ба миён омадаанд.

Бо вучуди ин, дар мавриди хусусиятҳои забонии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забоншиносии тоҷик то ҳол таҳқиқоти мушаххасе ба анҷом нарасидааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқотии мазкур бо барномаҳои таълимию илмӣ самтҳои филологӣ ва «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» робитаи зич дошта, дар асоси нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ барои солҳои 2020-2025 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади таҳқиқи мазкур баррасии хусусиятҳои лексикӣ семантикӣ ва морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аст, зеро истилоҳоти маъмурию коргузорӣ як қабати муҳимму фаъоли лексикаи забони адабии муосири тоҷикиро ташкил медиҳанд ва корбурди фаровон доранд. Як қисми ин гуна вожаҳо таърихи тулонӣ дошта, қисми дигар ба тозагӣ вориди забони тоҷикӣ шудаанд. Ин қабати таркиби лексикӣ забони тоҷикӣ ҳамеша дар инкишофу тараққӣ мебошад, зеро ба ҳаёти рӯзмарраи ҷомеа пайваست аст.

Вазифаҳои таҳқиқ. Ҷиҳати баррасии ҳадафҳои муҳимтарини таҳқиқ ҳалли масъалаҳои зерин ҳамчун вазифаҳои асосии таҳқиқ дар назар дошта шудааст:

— таҳқиқи масъалаҳои назарии истилоҳ ва истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ;

- муқаррар намудани таърихи ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- таҳлили семантикии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар заминаи маводи фарҳангҳои тафсирию дузабона, матни санадҳо, адабиёти бадеиву илмӣ ва матбуоти даврии тоҷикӣ;
- таъйин намудани сохтор ва шаклҳои грамматикӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- нишон додани самтҳои асосии ташаккулу тақомули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- таҳқиқи хусусиятҳои савтӣ, луғавӣ ва сохторӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.

Объекти таҳқиқ. Объекти кори диссертациониро истилоҳоти маъмурию коргузории забони адабии тоҷикӣ ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқ. Мавзӯи таҳқиқи мазкурро баррасии ҷанбаҳои назариявӣ, луғавӣ ва сохторӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ба монанди номи санаду унвонҳо, идораҳо дар забони тоҷикӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои назарии таҳқиқро осори илмӣ назариявии олимони забоншинос, ки доир ба истилоҳот таълиф шудаанд, ташкил медиҳад. Зимни баррасӣ ва таҳқиқи масъалаҳои дар диссертатсия ба нуқтаи назари забоншиносони маъруфи рус Д. С. Лотте [21; 22; 23], В. П. Даниленко [11; 12], В. А. Лившиц [19], Л. С. Пейсиков [38], Н. М. Локтионова [20], Н. П. Кириленко [15], А. Д. Хаютин [51], А.А. Григорян [9], ҳамчунин, ба таҳқиқоти забоншиносони тоҷик Д. Саймиддинов [40; 41], М. Н. Қосимова [16; 17; 18], С. Назарзода [31; 32; 33], С. Сулаймонов [43], М. Ҳ. Султон [27; 28], Т. Қ. Ҷӯраев [56], П. Нуров [36; 37], А. Байзоев [7], Ш. Қ. Тӯраҳасанов [46; 47] ва як қатор олимони дигар таъя намуда, таҳаввулу инкишоф ва баъзе хусусиятҳои луғавию морфологии истилоҳоти маъмурию коргузориро таҳлилу баррасӣ намудем.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Дар таъя ба таҳқиқоти илмӣ забоншиносии муосир дар диссертатсия аз методҳои маъмули таҳқиқи илми забоншиносӣ – методҳои таҳлили луғавию маъноӣ ва муқоисавӣ истифода

гардидааст. Методи луғавию маъноӣ имкон медиҳад, ки мавқеи калима муқаррар ва тобишҳои нозуки маъноии он ошкор карда шавад. Тавассути методи муқоисавӣ ҷиҳатҳои фардӣ истифодаи вожаҳои омӯхтан имконпазир мегардад.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Таҳқиқи мазкур давраи муайяни таърихи фаро нагирифта, балки дар он ба таври умумӣ истилоҳоти маъмурию коргузори дар забони тоҷикӣ таҳлил мешавад. Маводе, ки дар он баррасӣ мешавад аз фарҳангҳои тафсирий, луғатҳои тафсирию дузабонаи муосир, адабиёти бадеӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, матни кодексҳо ва матбуоти даврӣ гирд оварда шудааст. Асоси чунин интихоб дар он ифода ёфтааст, ки вожаҳои истилоҳоти маъмурию коргузори дар забони тоҷикӣ собиқаи зиёди таърихӣ дорад ва дар ҳар як марҳилаи тараққиёти забон таҳаввулу инкишоф ёфта, таркиби луғавии забонро ғанӣ мегардонад. Инчунин, ҳангоми таҳлили вожаҳои истилоҳот аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» [1969], «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» [2010], «Луғати русӣ-тоҷикӣ» [1985], «Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ» [2009], «Ғиёс-ул-луғот» [1987], «Бурҳони қотеъ» [1993], «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузори» [1993] ва «Луғати калима ва истилоҳоти нав» [2003] васеъ истифода шуд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ. Вожаҳои истилоҳоти маъмурию коргузори дар ҳаёти рӯзмарраи инсон нақши калон доранд. Дар тури фаъолияти ҳаётии худ инсон бо бисёр ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз қабилӣ ариза, баёнот, шартнома, дархост, пешниҳод, маълумотномаҳои мухталиф ва ғайра сари қор мегирад. Ҳамаи ин ҳуҷҷатҳо мувофиқи меъёрҳои услуби коргузори расмӣ ё идорӣ омода карда мешаванд. Услуби коргузори расмӣ дар байни услубҳои забон ягона услубе мебошад, ки ба ҳамаи табақаҳои ҷомеа баробар хизмат мерасонад. Ба ин нисбат, таҳлилу баррасии хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузори аз аҳаммият ҳолӣ нахоҳад буд. Таҳқиқи мазкур нахустин қори илмӣ аст, ки ба омӯзиш ва баррасии нисбатан мукаммали хусусиятҳои луғавию семантикӣ ва морфологӣ вожаҳои истилоҳоти маъмурию

коргузорӣ бахшида шудааст. Он кӯшиши аввалинест, барои таҳлилу баррасӣ ва маънидод кардани унсурҳои луғавие, ки дар коргузорӣ истифода мегарданд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои хусусиятҳои махсуси забонӣ буда, ҷиҳати ба назар гирифтани маънои асли ва мавқеи истифодаи истилоҳ хусусиятҳои луғавӣ асос мебошад ва ҳангоми иқтибос мутобиқати савтиашон муҳим аст.

2. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ қабати махсуси таркиби луғавии забони тоҷикиро ташкил медиҳад.

3. Муайян карда шуд, ки ҷанбаҳои таърихӣ ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорию дар забони тоҷикӣ осори ниёгон, катибаҳои нахустин, осори аз даврони сулолаҳои Ҳахоманишиён, Сосониён, Тоҳириён ва Сомониён боқимондари фаро мегиранд.

4. Замони Истиқлол марҳилаи нав дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маҳсуб меёбад.

5. Муайян карда шуд, ки истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои хусусиятҳои махсуси семантикӣ худ мебошад.

6. Собит карда шуд, ки муродифшавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ ба раванди рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ таъсири манфӣ мерасонад.

7. Муайян карда шуд, ки тавассути роҳҳои калимасозӣ сохта шудани истилоҳот барои рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ замина мегузорад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Аҳаммияти назариявии таҳқиқи мазкур дар он аст, ки натиҷаҳои он ҳамчун замина барои таҳқиқу омӯзиши амиқтари истилоҳоти забони адабии тоҷикӣ хизмат карда метавонанд. Дар рисолаи илмӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз ҷиҳати маъно ва сохти морфологӣ таҳлилу баррасӣ шудаанд, ки барои шинохти мушаххаси ин гурӯҳи истилоҳот мусоидат менамояд.

Тавсияҳои амалии таҳқиқро метавон ҳангоми таълифи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои фанҳои мухталифи забони адабии муосири тоҷикӣ барои факултети

филология ва рӯзноманигории муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ; ташкили курсҳо ва семинарҳои махсус, корҳои амалӣ ва лабораторӣ аз фанҳои истилоҳшиносӣ, услубшиносӣ, лексикология, лексикография; таълифи корҳои дипломӣ аз фанҳои истилоҳшиносӣ, услубшиносӣ, лексикология; омодакунии курсҳои амалӣ барои коргузори идораи муассисаҳо ва ташкилоти корхонаҳои истифода бурд. Умуман, маводи диссертатсия метавонад ба донишҷӯёни ихтисосҳои ҳуҷҷатшиносии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, коргузори идораи муассисаҳо ва ташкилоти корхонаҳои ҷории бевоситаи амалӣ расонад.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Дар диссертатсия бори аввал истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз лиҳози семантикӣ ва сохтори морфологӣ баррасӣ шудаанд. Ҳамчунин вобаста ба истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маводи мукамал ғирдоварӣ ва ғуруҳбандӣ шудаанд. Ҳамзамон, навиштани мақолаҳои марбут ба мавзӯ ва суҳанронӣҳо дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ вобаста ба мавзӯи диссертатсия фаъолияти амалии муҳаққиқ мебошад.

Тасвиби амалии таҳқиқ. Натиҷаву хулосаҳои таҳқиқ дар маърузаҳои диссертант дар конференсияҳои байналмилалӣ «Масъалаҳои роҷағузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ» (Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 27.07.2015), «Ғустариши равобити адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ёзбекистон» (Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 30.11.2021-01.12.2021), ««Шоҳнома»-и Абулқосим Ғирдавсӣ ва ҳувияти миллӣ» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 27-28.11.2024), «Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 21.02.2025), конференсияи ҷумҳуриявӣ «Забони тоҷикӣ дар арсаи

паёмадҳои нав» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 05.10.2024) ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 11.04.2022), «Самтҳои афзалиятноки пажӯиши гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 22.04.2024), ҳамчунин, дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ нашр гардидаанд.

Диссертатсия дар кафедраи забони адабии муосири тоҷикӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 08.05.2025, суратмаҷлиси №11 муҳокима ва ба ҷимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, 183 саҳифаи ҷопи компютериро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚ

Дар қисми **муқаддимавии** диссертатсия мубрамияти мавзӯ, дараҷаи таҳқиқ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ, асосҳои назариявӣ амалӣ, объекти таҳқиқ, мавзӯи таҳқиқ, сарчашмаҳои асосии таҳқиқ, методи таҳқиқ, наwgонии илмӣ таҳқиқ, нуктаҳои асосӣ ба ҷимоя пешниҳодшаванда, мутобикати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илм, саҳми доғталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвиби амалӣ таҳқиқ, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ва дигар масоили муҳимми марбут ба кори илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Боби якуми диссертатсия «**Мавқеи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар низоми истилоҳии забони тоҷикӣ**» унвон дошта, аз се фасл иборат мебошад.

Дар **фасли аввал**, ки «**Марҳилаҳои асосии рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ**» ном дорад, дар мавриди таърихи ташаккул ва давраҳои рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маълумот дода шудааст.

Коргузорӣ ва ҳуҷҷатнигорӣ ба низоми давлатдорӣ ҳамеша тақвият бахшида, боиси тақомул ва рушди он мегардад. Услуби расмӣ-коргузорӣ дар тамоми муассисаҳои давлатӣ мавқеи асосӣ дошта, пайваста таркиби луғавиаш ташаккул меёбад.

Коргузорӣ чун як шохҳои илм ба фаъолияти дастгоҳи идории корхонаву муассиса нигаронида шуда, соҳаи махсуси фаъолияти маъмурият ва дастгоҳи муассисаю корхонаҳо мебошад, ки бо ҳуҷҷат кор мекунад. Яъне, тамоми фаъолияти одамон дар муассисаю корхонаҳо ба шӯъбаи коргузорӣ алоқаманд аст.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ аз замони ташкилёбии давлатҳои мутамаркази тоҷикон – Ҳахоманишиён, Сосониён, Тоҳириён ва Сомониён сар карда, рӯ ба инкишоф ниҳод. Истилоҳоти идорӣ ҳанӯз дар замони салтанати Сосониён паҳлуҳои мухталифи давлатдориро дар бар мегирифт. Катибаҳои нахустин ва осори аз ин сулолаҳо меросмонда манбаи асосии истилоҳоти идорӣ маҳсуб меёбанд. Ба мисли *мубад*, *шоҳ*, *шаҳриёр*, унвон ва рутбаҳои дарборӣ – *шоҳаншоҳ*, *кай*, *шаҳрдор*, *нахуствазир*, *фармонраво*, *сарвар*, *мушовир*, *дастур*, *дабири хазона*, *дабири умури хайрия*, *мудири умури иқтисод*, *ҳисобдор* ва монанди инҳо.

Санади муътамади дигар, ки таърихи қадими ташаккули номанигории мардуми тоҷикро тасдиқ менамояд, ҳуҷҷатҳои қалъаи Муғ мебошад. Маҷмуан, шумораи ин аснод беш аз 80 адад зикр гардидааст, ки 74-тояш суғдӣ будааст [10, 298].

Санаднигорӣ дар замони Сомониён ба забони форсии дарӣ буд. Дар ин айём баробари пешрафти дигар бахшҳои забони тоҷикӣ бахши истилоҳот низ

хуб рушд намуд, яъне истилоҳоте рӯйи кор омаданд, ки аслан, аз забони ноби тоҷикианд. Баъди заволи Сомониён поёни қарни X то оғози садаи XX, ҳарчанд дар сари қудрат муғулон буданд, забони давлатии кишвар тоҷикӣ буд ва мусаллам аст, ки санадҳо ба ин забон навишта мешуданд.

Ба ақидаи профессор С. Назарзода, истилоҳоти қарни X, ки манбаи асосии номанигорӣ маҳсуб меёбад, то садаи XX ба марҳилаҳои таълифу тарҷума – қарнҳои IX-XI, замони нашъунамо ва рушди истилоҳот XI-XII, аз ҳукмронии хонадони туркнажод то тобеъшавӣ ба Россия ва нимаи дуҷуми қарни XIX то оғози қарни XX чудо мешавад [33, 83].

Дар солҳои нахустини ҳокимияти шуравӣ бархе аз санадҳо ба забони тоҷикӣ навишта мешуданд, аммо баъдан дар даврони ба ном «рукуд» нигориши санадҳо ба ин забон тақрибан аз байн бурда шуда, санаднависӣ бо забони русӣ ба роҳ монда шуд. Таъсири чунин бархӯрд солҳои зиёд ба услуби идориву истилоҳсозӣ мушкилӣ пеш овард.

Дар ин маврид забоншинос Ҳ. Маҷидов қайд намудааст, ки вожагони костагардидаи сабки идорию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ, ки ба замони шуравӣ рабт дорад, имрӯз дар ҳоли муназзамшавӣ мебошад [24, 147].

Сиёсати он замон доираи истифодаи истилоҳоти худиро маҳдуд намуд. Соли 1933 нахустин бор дар таърихи Тоҷикистони шуравӣ Кумитаи Марказии Алифҳои нави тоҷикӣ таъсис ёфт, ки вазифаи асосии он ба вучуд овардани истилоҳоти сиёсӣ иҷтимоӣ ва илмӣ фаннии тоҷикӣ, таъмини ягонагиву ҳамгунӣ ва стандартсозии он буд. Вале аз кори ин кумита аксари забоншиносон изҳори норозигӣ намудаанд [54, 164].

Илми истилоҳшиносии тоҷик дар давраи соҳибистиклолии кишварамон ба як қатор муваффақиятҳо соҳиб гардид. Махсусан, мавқеъпазирии истилоҳоти тоҷикӣ дар таносуби иқтибосот маҳз дар ҳамин давра вусъат ёфт. Як қатор асарҳои илмӣ назарӣ ба миён омаданд. Бо вучуди дар ин давра фароҳам омадани тамоми имкониятҳо дар меъёри ягона доштани истилоҳоти тамоми риштаҳо бесарусомониҳо низ мушоҳида мегардад. Мураттаб гардидани як қатор фарҳангномаҳои истилоҳоти риштаҳои мухталиф бисёр бамаврид ва

муфид буданд, аммо бештари ин фарҳангномаҳо дар асоси тарҷумаи таҳлуллафзӣ ва калкасоӣ сураат гирифтаанд. Дар мураттаб намудани луғатномаҳо кӯшиши аз захираи луғавии забони тоҷикӣ истифода намудани муодилҳои асли кам мушоҳида мегардад. Ҳангоми мутолиаи фарҳангномаҳо кас ба истилоҳҳои дучор мегардад, ки хоси забони меъёрӣ нестанд: масалан, сейф – говсандуқи калон, расписка – расид, стенография – тунднависӣ, табель – фехраст, гарантийное письмо – номаи замонат, сахм – пасандоз (вклад), варақа – барг (листок) ва ғайра, ки тарҷумаи таҳтуллафзии истилоҳоти русӣ мебошанд. Гуфтан бамаврид аст, ки дар ташаккул ва рушди минбаъдаи истилоҳот хизмати муҳаққиқони соҳа, аз зумраи Д. Саймиддинов, С. Назарзода, М. Ҳ. Султон, П. Нуров, А. Байзоев ва дигарон назаррас аст.

Дар давраи соҳибистиклолии кишвар Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил шуд, ки вазифаи асосии ин кумита ба танзим даровардани истилоҳот аст. Яке аз вазифаҳои муҳимме, ки дар назди ин кумита меистод, баррасӣ ва таҳлили корбурди истилоҳот буд. Ҳатто сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронияшон 5-уми октябри соли 2010 ба муносибати Рӯзи забон чунин қайд карда буданд, ки масъалаи истилоҳот ва, махсусан, таҳияи истилоҳоти илмӣ, ки барои ба забони илм табдил ёфтани забони модарии мо аҳаммияти аввалиндараҷа дорад, аз масъалаҳои ҳалталаб барои ҷомеаи мо ба шумор меравад. Ҳамчунин, зикр намуда буданд, ки тамоми истилоҳоти қабулшаванда аз таҳлили забоншиносӣ гузаронида шавад ва дар ин масъала Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъулияти ҷиддӣ дошта бошад [58].

Дар **фасли дуюм**, ки «**Хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ**» ном дорад, маълумотро дар самти истилоҳшиносӣ ва хосиятҳои забонии истилоҳ фаро гирифта, шомили се зерфасл мебошад.

Истилоҳоти соҳаҳои мухталифи фаъолият, аз ҷумла, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои хусусиятҳои махсуси забонӣ буда, доир ба паҳлуҳои мухталифи он таҳқиқотҳои ҷудогона анҷом дода шуда бошанд ҳам, то ҳанӯз атрофи масоили ин навъи истилоҳот фикру ақидаҳои баҳснок вучуд

доранд. Заминаи инкишофи истилоҳофариниро ханӯз дар осори ниёгон ба қайд мегирем, ки таърихи ҳазорсола дорад. Ҳамчун илм истилоҳшиносӣ охириҳои солҳои 20-уми садаи XX дар Иттиҳоди шуравӣ ба вуҷуд омадааст, ки мақолаи Д. С. Лотте бо номи «Вазифаҳои навбатии истилоҳсозии техникаӣ» [1931] ҳамчун замина шинохта мешавад.

Дар баробари асару мақолаҳои олимони забоншиносии тоҷик доир ба масоили истилоҳшиносӣ дар забоншиносии хориҷ, махсусан рус, асару мақолаҳои Н. А. Баскаков, С. М. Бурдин, В. В. Виноградов, А. С. Герд, А. А. Григорян, Н. П. Кириленко, Д. С. Лотте, Н. М. Локтионова, Л. С. Пейсиков, А. Реформатский ва дигарон ба таъъ расидааст, ки онҳо дар рушд ва ташаккули илми истилоҳгузинӣ саҳми назаррас гузоштаанд.

Дар зерфасли аввал – «**Мутобиқати савтӣ**»-и истилоҳоти маъмурию коргузори мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Мусаллам аст, ки истилоҳоти тамоми соҳаҳо бе иқтибосот буда наметавонад, бинобар ин, мутобиқати савтияшон дар асоси калимаҳои махсуси забонҳои алоҳида, ки то андозае ба фонетикаи забони тоҷикӣ гаравидаанд, муайян ва гурӯҳбандӣ карда мешаванд. Истилоҳоти русию аврупоӣ, арабӣ, форсии бурунмарзӣ дар навбати худ дорои нишонаҳои махсуси фарқкунанда мебошанд. Бо мурури замон истилоҳоти маъмурию коргузори низ ба дигаргунии овозӣ дучор гардидаанд. Баъзан калимаҳои иқтибосӣ то андозае дар дохили забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд, ки ҳатто тафовути онҳо аз калимаҳои аслии тоҷикӣ мушкул аст. Масъалаи истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ, махсусан, дар замони шуравӣ ба миён омад, ки сабабҳои воқеӣ дорад. Як роҳи дигари маъмулии истифодаи истилоҳот дар оғози қарни XX «тоҷикикунонӣ»-и истилоҳот маҳсуб меёфт, ки бо ивазнамоии ҳарфе ё ҷузъе аз калима татбиқ мегардид. Дар ин давра забоншиносони тоҷик пайваста кӯшиш менамуданд, ки ба ҳадди ниҳой аз ин иқтибосот дурӣ ҷӯянд ва ё муодил истифода кунанд. Вале таҳлил нишон дод, ки дар мавриди бо роҳҳои зикргардида муваффақ нашудан тобиши савтии иқтибосотро мувофиқ намуда, истифода мекарданд. Дар ин маврид профессор С. Назарзода чунин қайд менамояд, ки барои истифодаи истилоҳоти иқтибосӣ

точикзабонон ба иқтибос рангу бори тоҷикӣ дода, дар талаффузу навишт ҳарфҳои тоҷикишудаи туркиву арабиро истифода менамуданд, ки мисолҳои зерин намунаи он мебошад: программа – пуруғром, комитет – кумита, курс – курс, конференсия – кунфронс, большевик – болшавик, кабинет – қобина, митинг – митинг ва ғайра. Азбани мазкур ҳатто дар замони шуравӣ низ як муддат роиҷ буд [33, 188-189].

Калимаҳои иқтибосии маъмурию коргузорино аз рӯи нишонаҳои савтиашон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

а) истилоҳоте, ки ба савтиёти забони тоҷикӣ қисман мувофиқ гардонидан шудаанд. Чунончи: «*аттестация*» – «*аттестатсия*», «*презентация*» – «*презентатсия*», «*сертификация*» – «*сертификатсия*», «*аккредитация*» – «*аккредитатсия*», «*конференция*» – «*конференсия*», «*интернационал*» – «*интернатсионал*», «*лицей*» – «*литсей*» ва ғайра бо ҳамин меъёр ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтаанд: «... **аккредитатсияро** дар якҷоягӣ бо ин муассиса мегузарад» [25, 94].

Дар адабиёти илмӣ ва бадеӣ намунаи мисолҳо аз қабилҳои «*губернатор*» – «*губирнот*», «*комиссариат*» – «*комиссариёт*», «*демократӣ*» – «*демукротӣ*», «*демукросӣ*» ё «*соцсиализм*» – «*сусиёлизм*», «*император*» – «*имперотур*», «*директор*» – «*директур*», «*закон*» – «*закун*», «*почта*» – «*пӯчта*» як муддати таърихӣ ба мушоҳида мерасид, ки тарзи ифодаи «тоҷикона» ҳисобида мешуд: «...ғумоштагони сиёсии пештараи **импературӣ** ...қатли оро бizzот идора карда истодаанд...» [3, 208].

б) истилоҳоте, ки бетағйир дар истифода қарор доранд.

Ин нави калимаҳо гунаи тоҷикии худро надоранд ва ё ҳангоми тарҷума маънии аслиашон аз байн мераванд. Қисми зиёди чунин истилоҳот, аз қабилҳои *резюме, протокол, академия, дипломатия, кодекс, коллегия, комиссар, консул, комиссия, митинг, президент, тендер, тезис, брошюра, диплом, консепсия* ва ғайра, асосан, пас аз Инқилоби Октябр то давраи пошхӯрии Иттиҳоди шуравӣ бо роҳи иқтибосшавии бавосита ба таркиби забони тоҷикӣ ворид гардидаанд.

«Консепсия ва барномаҳои дурнамои кӯтоҳмуҳлат... барои тасдиқ пешниҳод менамояд» [52, 6].

Зерфасли дуюм «Хусусиятҳои луғавӣ» номгузорӣ гардидааст, ки барои ба инобат гирифтани маънои асли ва дараҷаву мавқеи истифодаи истилоҳ зарур мебошад. Фонди луғавии забони милли аз калимаҳои умумистеъмол ташаккул меёбад, аз ин ҷиҳат барои таҳлили луғавӣ намудани истилоҳот ҳатман ба соҳаи истифодаи калима диққати аввалиндараҷа зоҳир намудан лозим аст.

Истилоҳоти маъмурию коргузорию вобаста ба соҳаи истеъмолашон боз метавон ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд.

I. Номи санаду ҳуҷҷатҳо.

Ин гурӯҳро дар навбати худ ба ду шоха ҷудо менамоем:

а) Истилоҳоти ифодакунандаи номи ҳуҷҷатҳо, ки дар коргузорию муосир истифода мешаванд, ба таври мухтасар: *фармон, санад, баёнот, гузориш, баёния, дархост, забонхат, эълон, барқия, сураҷмаҷлис, қарор, қарордод, сафархат, даъватнома, ваколатнома, маълумотнома, ифтихорнома, барнома, низомнома, оиннома, ҳалнома, рӯзнома*: «Мувофиқи ҳамин **қарордод** шаби арафаи ҳамаи рӯзи муфтиён ҷамъ мешуданд» [2, 572].

б) Истилоҳоте, ки бо ҷузъи нома сохта шудаанд ва дар ҳуҷҷатнигории муосир истифода намешаванд. Масалан, *вақфнома*. Калимаи арабии вақф сермаъно буда, ҷунин маънидод шудааст: «мулк, ки аз тарафи касе барои масҷид, мадраса ва ғайра таъсис ва васиқа шуда бошад, ба шарте ки аз даромади он ғайри бурда шаванд хариду фурӯш нашавад». Ҳамчунин, маънои инъом ва таваққуф дар миёни сухан, махсусан, дар мавриди тиловати Қуръонро дорад. Вақфнома бошад, «васиқаи вақф, ҳуҷҷати вақф шудани мулк (замин, боғ ва ғ.)»-ро ифода менамояд [48, 231-232]: «...даҳякдихӣ ва шартҳои **вақфнома...** ба анҷом мерасид» [2, 641].

Дар ин баробар, истилоҳоти *паймоннома, замонатнома, нафирнома, баҳишнома, ҷазонома, иноятнома, вақфнома, ганҷнома, озоднома, муборақнома* ва ғайра истифода мешуданд: «**Муборақномаи** оӣ будагист, - гӯён..., се таъзим кард...» [3, 161].

II. Гурӯҳи дуюм истилоҳоти маъмурию коргузорию, ки ҳамчун лутфу эҳтиром дар навиштани мактубҳо истифода мешуданд ва қисме аз онҳо дар ҳуҷҷатнигории муосир низ роиҷ аст. Ба монанди: *муҳтарам, ҷаноб, хонум, рафиқ, арҷманд, иззатманд, сардор, сарвар, пешво* ва ғ. қолаби кӯҳнашудаи *аълоҳазрат, улёҳазрат, ҷалолатмаоб, бузургвор, шафқатпаноҳ ё шафақатпаноҳ, валинеъмат, муаззам, мукаррама, мушфиқ, гиromидошт, асилзода, умедгоҳ, шариатпаноҳ...* Албатта, ин гурӯҳ калимаҳо низ ба серистеъмол ва камистеъмол ё кӯҳнашуда ҷудо мешаванд. Ин тарзи ифодаи калимаву ибораҳои махсус ҳоси ҳуҷҷатҳои муайян буда, ба таври қолабӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Ҳатто ифодаҳои *хоҳишмандам, сипосгузorem, лutfан, лutf мефармудед, умедворем, лоиқ медидед, иҷозат медодед, назар менамудед, хушбахтона, бо ихлосу самимият, бо таманниёти нек, бо умеди ҳамкорӣ* ва садҳои дигарро метавон намуна овард, ки, асосан, дар матни номаҳо ба қор бурда мешаванд. Мисол: *«Лutfан, Шуморо ба маҷлиси Садорати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон...даъват менамоем»* [5, 46].

«Хусусиятҳои грамматикӣ» унвони **зерфасли сеюм** мебошад. Истилоҳот сарфи назар аз он ки ба як соҳаи илм мансуб аст, дорои хусусиятҳои махсуси грамматикӣ мебошад. Масалан, дар калимасозӣ, мансуб будан ба ҳиссаҳои мухталифи нутқ ва ҳамчун воҳиди наҳвӣ ифода ёфтани он.

Дар забон ҳиссаҳои нутқ метавонанд тавассути роҳҳои калимасозӣ истилоҳоти зиёдро ба вуҷуд оранд. «Аз ҷиҳати пайвасти ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва дар асоси ин гуна пайвандшавӣ ба василаи вандҳо пайдо шудани калимаҳо ва истилоҳоти нав аз хусусиятҳои ҳоси забони тоҷикӣ мебошад» [33, 304]. Масалан, аз як исм чанд калима сохта шудааст, ки як қисми онҳо ба истилоҳоти соҳаҳои гуногун мансубанд: «сар» – саргаҳ, сарбоз, сардор, саркарда, сарвазир, сарҳанг, сардухтур, сарвар, сардабир.

Як қисми истилоҳот бо роҳи калимасозии морфологӣ (бо ёрии пешванду пасвандҳо) сохта мешавад. Чунончи: арҷ+манд, бар+гардон, бар+қарор, бар+нома, бар+овард, барор+иш, бар+рас+ӣ, бар+хӯрд, бар+хӯр+дор, бар+часп, бун+гоҳ, бой+гонӣ, гузор+иш, соз+иш, дод+гоҳ. Қисми дигари истилоҳоти

забони тоҷикӣ бо роҳи васлшавии калимаҳо ба миён омадаанд: дод+ситон, дур+намо, забон+хат, изофа+навис, изофа+варақ, иҷозат+нома, ифтихор+нома, қатъ+нома, қарор+дод, қафолат+нома, кор+гардон ва ғайра. Имконияти истилоҳфарӣ тавассути калимасозӣ васеъ аст, зеро бештари истилоҳоти забон бо ин роҳ сохта мешаванд.

Яке аз хусусиятҳои грамматикӣ истилоҳот он аст, ки аксаран исм мебошанд. Аксарияти истилоҳот хусусияти номгузорӣ доранд ва аз ин рӯ онҳо ҳамчун ҳиссаи нутқ бештар ба исм мансубанд. Як қисми муҳимми истилоҳот тавассути иборасозӣ пайдо гардидаанд. Ба монанди истилоҳоти *варақаи шахсӣ*, *варақаи корношоямӣ*, *рухсатии меҳнатӣ*, *Прокурори генералӣ*, *Маҷлиси миллӣ*, *шабакаи иттилоотӣ*, *протоколи пурсишӣ*, *қарори гузаронидани таъхир*, *протоколи муоинаи ҳуҷҷат* ва ғайра. Мисол: «*Вазъи оилавӣ ҳангоми пур қадани варақаи шахсӣ*» [42, 508].

Фасли сеюми боби аввал «Муродифшавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ» унвон гирифта, масоили гунапазирии истилоҳоти маъмурию коргузорию мавриди баррасӣ қарор медиҳад, чунки вазъи забони тоҷикӣ дар интиҳобу қорбурди истилоҳот мураккабтар гардидааст.

Истилоҳоти қоргузорӣ як ҷузъи муҳимми истилоҳгузинӣ мебошад. Пас аз соҳибистиклолии кишвар истилоҳоти зиёди қоргузорӣ ба вучуд омаданд, аммо аз тарафи қоршиносон дар мавриди истифодаи он низомӣ ягона муқаррар қарда нашудааст. Агар дақиқтар ба масъалаи интиҳобу қорбурди истилоҳот нигарем, ҳодисаи сермаъноӣ, муродифшавӣ, омонимшавӣ, серсоҳавӣ шудани он зиёд ба назар мерасад ва ҳонанда намедонад қадомеро қабул намояд. Ҳамчунон, ки дар сарчашмаҳои илмӣ дарҷ шудааст, хусусиятҳои махсуси истилоҳ зиёд буда, муҳимтаринашон якмаъноии он мебошад. Бо вучуди ҳодисаҳои сермаъноӣ, синонимӣ, омонимӣ ҳоси истилоҳот набудан, ҳолати мазкур дар истилоҳоти маъмурию қоргузорӣ ба мушоҳида мерасад.

Аслан истилоҳотеро бояд ба қор бурд, ки фароғири маъноӣ луғавӣ ҳамон мафҳум ё ашъи нав бошад, зеро ихчаму муъҷаз ва содагӣ яке аз нишонаҳои муҳимми истилоҳот мебошад. Истилоҳоти зерин ҳамчун муродиф дар низомӣ қоргузорӣ

истифода мегарданд: *оиннома* – асоснома; баст (штат) – сахм; *бахш* – шуба; *квота* – бурсия; *васоят* – парасторӣ; *вом* – қарз, иқтибос; *геополитикӣ* – умумичаҳонӣ, сартосарӣ; *гирдиҳамой* – намоиш, чамъомад, митинг; *гумрукхона* – идораи гумрук, боҷхона; *дабир* – котиб, муншӣ; *дастандаркорон* – масъулон; *саркарда* – созмондиҳанда; *дастгоҳ* – аппарат ё ҳайати иҷроқунандаи корҳои идоравии мақомот, инчунин, муассисаи давлатӣ; *дафтар* – идора, маркази идорақунандаи ягон соҳаи кор ва ё устои кор: дафтари сабти аҳвол; *довталаб* – ихтиёрӣ, мақомчӯ; *мачмаа* – чамъомад, маҷлис, ассамблея; *идрор* – идрорпулӣ, сабақмаош, стипендия; *мустанад* – ҳуҷҷатӣ, бо санадҳо асосёфта; *муҷозот* – чазо, ҷазодиҳӣ, танбех; *нахуствазир* – сарвазир, раиси вазирон, садри аъзам; *ниҳод* – муассиса, созмон, институт; *номнависӣ* – сабти ном, бақайдгирӣ ва монанди инҳо: «...**шубаҳои (бахшҳои)** кор бо кадрҳо таъкил ё шахси масъул муқаррар карда мешавад» [42, 231].

Муҳаққиқ Я. Калонтаров чор роҳи асосии ба кор бурдани истилоҳотро дар забони тоҷикӣ зикр намудааст, ки роҳи аввал интиҳоби вожагони таомулии забон мебошад. Роҳи дуюмро дар интиҳоби калимаҳои дорои маънои нави истилоҳӣ, дар мисоли минтақа ва муҳит медонад. Ба таври густурда истифода намудани воситаҳои калимасозиро роҳи сеюм ва пайвастишавии вожагони тоҷикиро бо русӣ роҳи чоруми ба кор бурдани истилоҳот меҳисобад [14, 39].

Дар ҳамин қолаб истилоҳоти зерин низ истифода мешаванд: *эълон* – *иттилоия*; *презентатсия* – *реклама кардан*, *рӯйнамо*; *санад* – *ҳуҷҷат*, *акт*, *таъйиднома*; *зиндагинома* – *тарҷумаи ҳол*, *ҳолнома*, *шарҳи ҳол*; *ваколатнома* (*доверенность*) – *боваринома*, *этимоднома*; *раводид* – *иҷозатнома*, *виза*; *протокол* – *суратҷаласа*, *суратмаҷлис*; *қарордод* – *паймоннома*, *аҳднома*, *шартнома*, *созинома*; *хислатнома* – *тавсифнома*, *муаррифинома*; *шаҳодатнома* (*сертификат*) – *коғази қурбдор* ва ё *гувоҳинома*; *баённома* – *эълomia*; *имзо* – *соядаст*; *вазифа* – *мансаб*, *шугл* ва *ғайра*. Мисол: «Мувофиқи **созиномае**, ки дар байни ҳукумати Россия ва амир баста шуда буд, ҳукуматдорони Бухоро ҳақ надоштанд... [2, 480]; «...бо ҳукумат **шартнома** бастед, тухму бўнакро ҳам гирифтед» [3, 366].

Боби дуюми рисола «**Вижагиҳои луғавию маъноии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ**» ном дошта, аз чор фасл иборат аст.

Фасли аввал «Ифодашавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бо воситаҳои гуногуни забонӣ» унвон дорад. Дар ин фасл навъҳои маъмули вожа-истилоҳ ва ибора-истилоҳ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Бештари истилоҳоти низоми коргузорӣ, сиёсӣ ва дипломатӣ вожа-истилоҳ мебошад. Истилоҳвожаҳо серистеъмол мебошанд ва як қисми муҳимми онҳоро вожаҳои ташкил медиҳанд, ки дар соҳаи сиёсӣ ва дипломатӣ низ ба кор бурда мешаванд. Вожаҳои ифодакунандаи номи мансабу мақомҳои давлатию ҳукуматӣ ва соҳавӣ: *раис, сарвазир, сарвар, роҳбар, вазир, мудир, сафир, вакил, ваколатдор, намоянда, мушовир, маъмур*. Масалан: «Охир ду **маъмури** ҳукумати Бухоро омада, он чор нафарро ба баромада рафтан тақлиф карданд...» [2, 419].

Номи муассисаҳои давлатию ҳукуматӣ ва мақомоту идораҳо: *дастгоҳ, вазорат, хадамот, раёсат, мақомот, идора, созмон*: «**Вазорат** ...ба рушди таъкилотҳои таълимии хусусӣ мусоидат мекунад» [52, 5].

Исмҳои амали ифодакунандаи мансаб: *раисӣ, яккасардорӣ, вазирӣ, сафирӣ, президентӣ, маъмурӣ*: «Вазир роҳбарии умумии фаъолияти вазоратро дар асоси **яккасардорӣ** анҷом дода, барои иҷрои вазифаҳо... масъулияти шахсӣ дорад» [42, 149].

Амалҳои, ки аз тарафи мақомоти давлатӣ анҷом меёбанд: *воҳӯрӣ, шарикӣ, мушовара, баррасӣ, мулоқот, боздид* ва ғайра: «...мақсади ман аз ин **воҳӯрӣ** ба қозикалон аз тайёр нашудани шеър узр хоستان» [2, 636].

Дар қолаби ибораҳои гуногун ибора-истилоҳҳо сохта мешаванд, ки дар заминаи роҳи синтаксисии вожасозӣ ба амал меоянд. Бисёр рӯйдодҳо ва мафҳумҳои ин соҳаро дар чорчӯбаи як вожа (гуногунсохт) ифода кардан баъзан душворӣ мекунад, матлаб кушодаву возеҳ баён намегардад. Бо ин мақсад аз қолаби ибораҳо, ки боиси ба вучуд омадани истилоҳоти зиёд шудааст, истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст. Махсусан, сохта шудани ибора-истилоҳот тавассути бандаки изофиро забоншинос М. Қосимова ба қайд гирифтааст [18, 162]. Ибора-истилоҳоти зерин дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми феввали соли 2010 таҳти №77 тасдиқ шудааст:

шаҳодатномаи таваллуд, шаҳодатномаи вафот, шаҳодатномаи ақди никоҳ, шаҳодатномаи бекор кардани ақди никоҳ, шаҳодатномаи фарзандхонӣ, шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ, шаҳодатномаи иваз намудани насаб, ном ва номи падар, сабти асноди таваллуд, барқарор намудани сабти таваллуд, сабти асноди вафот, штамп оид ба ақди никоҳ, рӯйхати ҳамроҳкунанда [13]. Дар ин баробар, дафтари ҳисобдорӣ, сафари хизматӣ, номаи боз, номаи расмӣ, номаи фармоишӣ – «письмо заказное», ҳуҷҷати қалбакӣ, қайдномаи ҳарбӣ – «приписное свидетельство», тафтишии ногаҳонӣ – «рейд», қоғази қурбнок – «сертификат» ва монанди инҳо, ки дар заминаи ибораҳои озоди синтаксисӣ сохта шуда, тарҷумаи тахтуллафзии истилоҳоти иқтибосии русианд. Ин қолаб бештар ба ибораҳои исмӣ мансуб аст.

Ибораҳои изофӣ дар ташаккули ин навъи истилоҳот нақш доранд. Ибораҳое, ки аз исму исм, исму сифат таркиб ёфтаанд: *варақаи интиҳобот, варақаи шахсии корманд, қайдномаи ҳарбӣ, бозрасии андоз, варақаи қайдгирӣ, гардишии ҳуҷҷатҳо, варақаи беморӣ, дафтарчаи амонатгузорӣ, никоҳи қонунӣ, ҳокимияти қонунгузор, шӯъбаи тафтишот, додситони ноҳия, ҷаласаи бози додрасӣ, сардори дафтардорӣ, дафтари маълумот, иҷозатномаи вуруд, даромади рӯзона, дафтари ҳисобдорӣ, варақаи интиҳобот, дафтари ҳисобу китоб, дафтарчаи имтиҳонӣ, номаи фармоишӣ, номаи табрикӣ, номаи саркушода* ва ғайра. Масалан: «*Бо супориши роҳбарият ... ба сафари хизматӣ баромада, аз натиҷаи он гузориш тайёр мекунад*» [52, 68].

Бо алоқаи вобастагӣ низ як қатор истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба вучуд омадаанд: пешоянди **аз:** *нусха аз сурамҷалис, нигоҳдорӣ аз маош, аз мансаб озод кардан, пеш аз муҳлат, аз болои касе шикоят кардан, аз мерос маҳрум кардан, аз ҷои маҳрум кардан, берун аз барнома;* пешоянди **ба:** *даъватнома ба дабистон, бақайдгирии ҳуҷҷатҳо, рақами бақайдгирии ҳуҷҷатҳо, ба танзим даровардан, ба истеъфо рафтан, эътироз ба нишондод, ба мулоқот пазируфтани, ба суд ирсол кардан;* пешоянди **бар:** *вақти изофа бар муддати кор;* пешоянди **барон:** *барои пардохт пешниҳод кардан, барои баррасӣ супоридан;* пешоянди **бо:** *бо санад асоснок кардан, бо сабаб аз кор*

рафтан. Масалан: «*Ҳар як узви Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ба истеъфо рафтан дорад*» [42, 34].

Фасли дуюми боби дуюм «Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ» ном дорад. Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мухталиф мебошанд. Сабаби ҳолати мазкур дар он аст, ки таърихи ташаккулашон бо равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ алоқаманд аст. Оғоз аз давраи ташаккули номанигорӣ тоҷик то марҳилаи кунунӣ меёри нигориши аснод куллан тағйир наёфта бошад ҳам, бо таъсири хонадонҳои қудратманд нуфуз пайдо намудани мартабаи забонҳои дигар ба таркиби лексикӣ забони тоҷикӣ як андоза омешиш дар услуб ва фарқият дар қолаб мушоҳида мешавад. Бо вучуди таъсири манфӣ дар самти интиҳоб ва корбурди истилоҳот ба таври ғайри қаноатбахш аз қолабҳои суннатӣ калимасозии забони тоҷикӣ истифода гардидааст.

Яке аз роҳҳои асосӣ ба вучуд омадани истилоҳоти нав дар забони тоҷикӣ калка маҳсуб меёбад. Забоншинос Н. Шарофов дар мақолаи «Сохташудани калимаю терминҳои нав ба воситаи калка» дар бобати бо ин усул ба вучуд омадани истилоҳот ибрози андеша намуда, ин роҳро пурмахсултарин меҳисобад. Ӯ ду роҳи калкашавӣ: роҳи лексикӣ морфологӣ (ё сохторӣ) ва семантикӣ (маъноӣ)-ро зикр намудааст [55, 16].

Истилоҳофарӣ дар забони тоҷикӣ, асосан, бо ду роҳ ба амал меояд: а) аз ҳисоби вожаҳои умумистеъмолии худ забони тоҷикӣ; б) аз ҳисоби вожаҳои иқтибосӣ. Унсурҳои як забон ҳамчун воситаи зарурӣ ба лексикаи забони дигар бо ду роҳ ворид мешаванд: калима, истилоҳот ва баъзан ифодаҳо аз як забон ба забони дигар бевосита ва калимаву истилоҳот ба забон бо ёрии забони сеюм, яъне тавассути роҳи иқтибосгирии бавосита роҳ меёбанд.

Истилоҳоти коргузорӣ аз ҳисоби наврожаҳои тоҷикӣ тавассути роҳҳои калимасозӣ ғайри қаноатбахш истифода мешаванд. Ба андешаи забоншинос Музофиршоев М. наврожаҳои иқтибосӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Якум наврожаҳое, ки аз забони русӣ ё тавассути он ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Гурӯҳи дуюм наврожаҳое, ки аз забонҳои форсии бурунмарзӣ ё тавассути он ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд [30, 58].

Пешванду пасвандҳо низ дар ин самт фаъоланд, масалан, бо пешванди **боз-** истилоҳоти *бозхондан, бозхост, бозпардохт, бозҷӯй, бознишаста ва бозхонд* сохта шудааст. Мисол: «...дар хусуси ворид намудан ба ҳайати комиссия ё **бозхонди** аъзои он ба мушовараи мақоми давлатӣ таклиф пешниҳод менамояд» [42, 249].

Ҳамчунин, бо ҷузъи нома сохта шудани истилоҳот дар ин самт маъмул аст: *ваколатнома, низомнома, сипоснома, ифтихорнома, иҷозатнома, шаҳодатнома, маълумотнома, савганднома, созишнома, ҳислатнома, даъватнома* ва монанди инҳо. «...дар копияи ин **ваколатнома**, ки ба консулхона мерафт ...тасдиқ кардааст» [2, 512]. «**Низомнома** дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ...таҳия гардидааст» [25, 68].

«**Истилоҳоти кӯхнашуда**» унвони **фасли сеюми боби дуюм** мебошад. Ташаккули истилоҳоти идорӣ аз «Авасто» маншаъ мегирад. Дар китоби «Вожашиносии забони форсии миёна» истилоҳоти *шоҳзодагон, дабирон, сарпараст, котиб, оморгар, ҳазинадор*, ки ҳоси услуби идорианд, зикр шудаанд. Як қисми ин навъи истилоҳот вобаста ба зурурат дубора мавриди истифода қарор гирифтаанд: *андоз, дастур, котиб, муфаттиш, дидбон*.

Инчунин, истилоҳоти коргузории «**барот**» ба маънои «хатти озодӣ ва бахшоиш, ҳуҷҷати афви гуноҳ» [48, 150], *васиқа* ё *васиқат* ба маънои аҳднома дар осори таърихӣ қорбаст гардидааст ва айни ҳол ҳамчун вожаҳои кӯхнашуда дар истеъмол нестанд [48, 227]. Масалан: «...аз ҳамин иҷора, ки панҷ бор **васиқа** шуд, дар ҳар бор муҳронаи алоҳида гирифтанд...» [3, 145].

Истилоҳоти *барот, васиқа, қушбегӣ, девонбегӣ, қургон, қаровул, аркон, чапар, аксариюн, амин, амир, амлок, амонпулӣ, арбоб, хӯҷаин, асас, тўнқатар, ашшор, бакавул, оқсақол, бегим, муншӣ, бистгонӣ, дарбон, арк, давлатхона, ясавул, мир, раисхона, амгудор, ҷазонома, раҳилнома, пўзишнома, муборакнома, бимнома* бошанд, ҳоло истифода намегарданд.

Гуруҳи дигарро вожаҳои ташкил медиҳанд, ки дар нома ва номанигорӣ ба қор бурда мешуданд, ба монанди: *аълоҳазрат, улёҳазрат, ҷалолатмаоб, шафоқатпаноҳ, валинеъмат, шариатпаноҳ, муаззам, мукаррама, мушфиқ,*

аморатпаноҳ, меҳрпарвар, бародарнавоз, инояткор, муҳаббатшиор, мурувватманд, мурувватнишон, азиз, ба ҷон баробар, иззатҷоҳ, аз ҷон дӯсттар, иззатманд, саодатнишон, муҳаббатшиор, фазоилогоҳ, шафақатоин, шафиқ, муҳтарам, камина, камтарин, фақир, фақира ва монанди инҳо.

Фасли чоруми боби дуюм «Истилоҳоти иқтибосӣ» унвон дорад. Мусаллам аст, ки забон бе иқтибосот буда наметавонад ва ин иқтибосот ҳамчун истилоҳот мавриди омӯзиш қарор мегирад. Чун аз меъёр зиёд калимаҳои иқтибосии бетарҷума дар забон ҷой гиранд, хусни забонро коста меkunанд ва забон ҳам метавонад то ҷое устувории худро аз даст диҳад. Мавриди зикр аст, ки ҳамаи истилоҳоти воридгардидаро якбора тарҷума кардан ғайриимкон аст, зеро бо меъёрҳои забонии дигар ба забони тоҷикӣ ворид мегарданд.

То ибтидои асри XX қариб тамоми истилоҳоти иқтибосии забони тоҷикӣ арабӣ буд. Вожаҳои забони арабӣ ва русӣ бо сабабҳои таърихӣ ва тақозои замон ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Аз қабилӣ «республика» – ҷумҳурият, «совет» – шуро, «коммунист» – иштирокиюн, «соцсиалист» – иҷтимоиюн, «большевик» – аксариюн, «журнал» – маҷалла, «партия» – фирқа, «материалист» – моддиюн.

Тарҷумаи тахтуллафзии истилоҳот низ роҳи ҳал нест, чунки мисолҳои зерин инъикоси ин ҳолат мебошанд: «свидетельство о браке» – шаҳодатномаи ақди никоҳ; «свидетельство о расторжении брака» – шаҳодатнома дар бораи бекор кардани никоҳ; «свидетельство о рождении» – шаҳодатномаи таваллуд; «свидетельство о смерти» – шаҳодатномаи вафот; «свидетельство об усыновлении (удочерении)» – шаҳодатномаи фарзандхонӣ; «свидетельство об установлении отцовство» – шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ; «свидетельство о перемене фамилии, имени и отчества» – шаҳодатномаи иваз намудани насаб, ном ва номи падар; «сведение о матери» – маълумот дар бораи модар; «запись акта об усыновлении (удочерении)» – қайди аснод дар бораи ба писарӣ (духтарӣ) қабулкунӣ ё сабти фарзандхондӣ.

Таркиби луғавии забони тоҷикиро бидуни калимаҳои иқтибосӣ, хусусан, иқтибосоти арабӣ, тасаввур кардан номумкин аст. Забони арабӣ то аввали асри

XX ҳамчун забони илму адаб адои вазифа мекард. Муқоисаи матни осори адибони классик бо муосир ин ҳолатро дақиқ инъикос карда метавонад. Истилоҳоти иқтибосии арабӣ дар забони тоҷикӣ, махсусан, самти маъмурию коргузорӣ зиёд истифода мешаванд, ки маъмултаринашон инҳоянд: *шуро, муҳаққиқ, ариза, эълон, таҳқиқ, ҳоким, мутахассис, ихтисос, рутба, собиқа, вазорат, ваколат, даъво, вилоят, далел, идора, иттиҳод, муассиса, мақомот, мудир, мансаб, музокирот, мулоқот, муҷозот, муҳофиз, муфаттиш, молия, муҳолиф, ноиб, ҳизб, ҳукумат, ҳокимият, раёсат, ходим, ташкилот, эътироз, ҳадамот, фармон, иҷлосия* ва ғайра.

Чунонки муҳаққиқ Т. Бердиева кайд мекунад: «Зарурати истеъмоли иқтибос аз он бармеояд, ки ин ҳодиса хосияти сирф забонӣ набошад, балки он бо омилҳои иҷтимоӣ, тичоратӣ, илмӣ, фарҳангӣ ба миён меояд» [8, 8].

Истилоҳи коргузори «**шуро**» ба маънои машварат ё ҳайати махсуси баррасикунондаи масъалаҳои муайян, серистеъмол гардидааст. Ба монанди: шурои омӯзгорӣ, шурои ҳамоҳангсоз, шурои маҳаллӣ, шурои диссертатсионӣ ва ғайра.: «Ба ҳайати **Шурои** Ҳадамот ...идораҳои дар тобеияташон муассисаҳои таълимидошта дохил мешаванд» [25, 26].

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки иқтибосоти туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ мавқеи муайян доранд, аммо дар таносуби иқтибосоти калимаҳои забонҳои дигар шумораашон зиёд нест. Раванди мазкур ба омилҳои мухталиф марбут аст. Ҳанӯз дар замони пеш аз истилои хилофати араб калимаҳои туркӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардиданд. Баъдан, дар осори адибони асри IX ва X чунин калимаҳо ба назар мерасанд, вале марҳилаи асосии авҷи иқтибосшавӣ баъди таназзули давлати Сомониён ва ба сари қудрат омадани хонадони туркнажод мебошад.

Чунин навъи иқтибосот то андозае ғаёл буданд, ки ҳатто дар осори адибони барҷаста низ фаровон ба мушоҳида мерасанд. Истилоҳоти туркӣ-муғулии зерин дар низоми коргузорӣ роиҷ буданд: *туғро, байрақ, атобак, баковул, бий, ёғӣ, ўлча, қочоқ, ясавул, хоқон, гумрук, ясоқ, чопар, қўшун, ўба, тумон*.

Як гурӯҳи муайяни ин навъи истилоҳотро аз калимаҳои аслии тоҷикӣ фарқ кардан душвор аст, чунки то андозае дар забон ҳазм гардидаанд. Аломатҳои хоси ин навъи истилоҳот ба мисли берун аз шикасти қолаб мавқеъ доштани ҳарфи **қ**, дар оғози калима ҷой доштани ҳарфҳои **ӯ** ва **й**, савтиёту оҳанги ифодаёбӣ ба шумор меравад. Чанд истилоҳи туркӣ-муғулӣ, ки ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ шомил гардида буданд, дубора мавриди истифода қарор дода шуданд, ки маъмултаринашон *ғумрук* ва *қўшун* мебошад.

Истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ, асосан, баъди истилои Осиёи Миёна аз ҷониби империяи Россия, яъне аз нимаи дуюми асри XIX ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтанд ва мавқеи хешро устувор намуданд. Ба андешаи аксари муҳаққиқони забоншинос воридшавии ин навъи истилоҳот дар даври ҳокимияти шуравӣ ба авҷи аъло расида буд.

Забоншинос Носирҷон Маъсумӣ дар мавриди истифодаи истилоҳот, хусусан, истилоҳоти русӣ низ эътибори махсус дода, истифодаи калимаҳои русиро дар ду маврид зарур донистааст: «1. калимаҳои русӣ барои ифодаи мафҳумҳои гуногуни предметӣ, тасаввурот ва риояи айнияти ифодаи маъно ҳамчун воҳидҳои зарурии луғавӣ қор фармуда мешаванд; 2. як гурӯҳи калимаҳои русӣ ва интернационалӣ вобаста ба нияту мақсадҳои услубӣ истифода бурда мешаванд. Акси ин калимаҳо зарурати луғавӣ ва терминологӣ ҳам доранд» [26, 167].

Оҳиста-оҳиста ин гурӯҳи истилоҳҳо аввалан дар забони мардум ва баъдан дар матбуоти даврию осори адибони давраи нав ворид шуданд. Раванди қабули истилоҳоти байналмилалӣ то ҳоло ба тарзҳои гуногун дар авҷ аст. Агар дар солҳои 20-ум ва 50-уми асри гузашта истилоҳҳо ба таври иҷборӣ ворид гардида бошанд, имрӯзҳо баръакс он аз рӯйи зарурат пазируфта мешаванд. Масалан, калимаи «агент» низ аз ҷиҳати баромад ба забони лотинӣ мансуб буда, дар забони тоҷикӣ серистеъмол аст. Агент нафарест, ки супориш ва ё вазифаеро бо масъулият иҷро менамояд, масалан: агенти сиёсӣ, агенти махфӣ [49, 36]: «Сухани «таслим»-ро танҳо **агентҳои** кофир ва муртад ...бар забон меронанд»

[3, 325]. Дар ин баробар, ба маънои намоёндаи сиёсату расмӣ ва ҳориҷӣ низ истифода мешавад.

Истилоҳи мазкурро дар қолаби агентӣ низ ҳамчун ифодакунандаи идораи тобеъ ба ҳукумат дар забони тоҷикӣ истифода мебаранд: *Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайра: «Аз ҳисоботи Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ...қисман ва пурра бомузд амалӣ карда шавад»* [44, 40].

Қисме аз онҳо аз истифода дур монда бошанд ҳам, гурӯҳи дигар то кунун дар истифода қарор доранд, ба монанди: *телеграф, аккредитатсия, аттестатсия, алимент, грант, альтернатива, литсензия, комиссия, президент, комитет, агент, почта, академия, алимент, анкета, акт, почтаи электронӣ, презентатсия, демократия, депортатсия, дипломатия, коллегия, консул, комиссар, регламент, комиссариат, комиссия, парламент, протокол, телефакс, тендер, тест, эксперт* ва ғайра: *«Пардохти масрафи кори аттестатсионӣ... то саршавии амалиёт ба амал бароварда мешавад»* [25, 95].

Ҳатто иқтибосоти русию аврупоиро метавон дар низоми коргузорӣ дар шакли ибораҳои изофӣ ба мушоҳида гирифт, ки ҳар ду ҷузъашон иқтибосиянд. Масалан, комиссияи экспертӣ ва комиссияи аттестатсионӣ: *«Хулосаномани комиссияи экспертӣ ... баррасӣ мегардад»* [25, 158].

«Комиссияи аттестатсионӣ бевосита дар мактаби олии ...фаъолият мекунад» [25, 176].

Баъди соҳибистиклол гардидани ҷумҳурӣ, муносибати хуби иқтисодиву сиёсӣ, фарҳангиву иҷтимоӣ бо кишварҳои ҳамзабон як қатор истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ роҳ ёфт, ки навроҷаҳои форсии бурунмарзӣ унвон дорад. Истилоҳоти *вомбарг, борҷома* – *бастабандӣ, борнома, дарснома, дастандаркорон, борхат, ботилсозӣ, талофӣ, шаҳрвандӣ, иблогия, бозҷӯй, бозбинӣ, бознома, бознишаста, бозхонд, бурсия,*

бумӣ, бунбаст, даргард, корпартоӣ, роҳпаймоӣ, ҷамоиш, пайраҳадорӣ ва монанди инҳо аз забони форсӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд.

Истилоҳоти маъмурию коргузори аз забони мардумони ҷамҷавор ба забони тоҷикӣ иқтибосгардида зиёд ба назар мерасанд, ки нисбат ба иқтибосоти байналмилалӣ ба фонетикаи забони тоҷикӣ созгортаранд.

Боби сеюми диссертатсия «Сохтори морфологии истилоҳоти маъмурии коргузорӣ» унвон дорад ва аз чор фасл иборат аст.

Тавассути калимасозӣ ташаккул ёфтани истилоҳот аз навъи маъмул дар забони тоҷикӣ махсуб меёбад. Бештари муҳаққиқони соҳаи истилоҳшиносӣ яке аз роҳҳои ба вучуд омадани истилоҳотро дар калимасозӣ дидаанд. Истилоҳвожаҳо аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб ва омехта тасниф мешаванд. Дар мурағтаб сохтани фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳаҳои гуногун аз имконоти калимасозии забон васеъ истифода намудан басо муфид аст. Ба монанди *корманд, коргузор, коргузорӣ, корафтада, корпартоӣ* ва ғ. додгоҳ, додситон, додгустар, додрас. Забоншинос Ш. Рустамов роҳу усулҳои калимасозии исмро таҳқиқ карда, онҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст: калимасозии морфологӣ, морфологӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-семантикӣ [39, 11-14]. Ба андешаи забоншинос С. Назарзода маънои нав касб намудани истилоҳот ба роҳи лексикӣ-семантикии калимасозӣ алоқамандии қавӣ дорад. Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки вожаҳои решагии забон ба мисли сар, чашм, дил, даҳон, хона ва ғайра бо роҳи калимасозӣ маъноҳои нав касб мекунанд. Дар ташаккули ин навъи истилоҳот нақши вандҳои муҳталиф (пешванд, миёнванд, пасвандҳо), пайвандакҳо ва бандаки изофӣ, инчунин, бо таркиб ёфтани ҳиссаҳои гуногуни нутқ, барҷаста аст [33, 304].

Роҳу усулҳои калимасозӣ, ки асосан, ҳоси вожаҳои умумиистеъмоли мебошанд, барои сохтани истилоҳот низ мувофиқат мекунанд, зеро истилоҳот дар забон аз ҳисоби вожаҳои решагӣ, умумитоҷикӣ ва калимаҳои махсус сохта мешаванду аз ҷиҳати сохтор шабеҳи калимаҳои дигари забонанд: онҳо сода, сохта, мураккаб ва омехта мешаванд.

Фасли аввали боби сеюм «Истилоҳоти сода» унвон гирифтааст.

Истилоҳоти сода аз як калима, реша таркиб меёбанд. Дар истилоҳоти идорӣ калимаҳое, ки аз як реша иборатанд, бештар ба назар мерасанд. Калимаҳои сода барои сохтани истилоҳоти дигари коргузорӣ имконияти зиёд медиҳанд ва дар заминаи ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқ истилоҳоти мухталиф месозанд. Имрӯзҳо дар забони тоҷикӣ истилоҳвожаҳои *аснод, билет, бурҳон, далел, диплом, имзо, лоиҳа, модда, муҳр, нотариат, нусха, паймон, патент, санад, файл, ҳуҷҷат, расид, ариза, баёнот, эълон, протокол, никоҳ, идора, қарор, ҳукм, саҳм, фармон, дафтар, пардохт, тамға, сафир, садр, раис, раёсат, адвокат, ноиб, мудир, арбоб, академия, ходим* ва ғайра дар истифода қарор доранд. Вожаҳои мазкур аз он лиҳоз содаанд, ки онҳо ба дигар ҷузъҳои морфологӣ тақсим намешаванд. Ин қабил вожаҳоро калимаҳои решагӣ низ мегӯянд. Онҳо чун асос барои ба вучуд омадани калимаҳои гуногунсохт замина ба ҳисоб мераванд. Истилоҳоти содаро калимаҳои аслии тоҷикӣ ва иқтибосии русӣ, арабӣ, лотинӣ, туркӣ-муғулӣ, ҷунунӣ, фаронсавӣ ташкил мекунанд. Калимаҳои иқтибосӣ низ новобаста аз сохташон дар забони асл, ҳангоми ба забони тоҷикӣ ворид шудан, ҳамчун калимаи сода истифода мешаванд. Мисол: «*Аз дафтари матбуоти Президент хабар доданд...*» [53, 39].

Фасли дуюми боби сеюм «Истилоҳоти сохта» унвон дорад. Бо роҳи морфологӣ сохта шудани калима-истилоҳоти нав яке аз роҳҳои сермаҳсули истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ маҳсуб мешавад. Махсусан, калимаҳои сохта аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ бо ёрии пешванду пасвандҳои калимасоз ба вучуд оварда мешаванд.

Таъкид мешавад, ки «омилҳо ва воситаҳои грамматикӣ тағирдиҳандаи сохт ва таркиби сохтори калимаҳо, пеш аз ҳама, морфемаҳои мустақилу ёридиҳанда, махсусан пешванду пасвандҳо мебошанд» [4, 18].

Аз нигоҳи сохт истилоҳоти маъмурию коргузориро, ки бо роҳи морфологӣ сохта шудаанд, ба тарзи зайл гурӯҳбандӣ мекунем:

А) Бо пешванд сохта шудани истилоҳот.

Тавассути пешвандҳо сохта шудани калимаҳо дар забони тоҷикӣ аз навъҳои маъмули калимасозӣ ба ҳисоб меравад. Дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маҳсулнокии ҳамаи пешвандҳо баробар нест. Баъзе пешвандҳо дар истилоҳсозӣ зиёдтар, гурӯҳе камтар, қисми дигар умуман сахм надоранд. Таносубан ҳамин ҳолатро дар мавқеи корбурди пешвандҳои ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқ низ метавон мушоҳида кард.

Пешванди бар-: бар+овард, бар+гардон, бар+омад, бар+нома, бар+хӯрд, бар+расӣ, бар+хӯрдор, бар+қарор, бар+часп; *пешванди бо-*: бо+далел, бо+тартиб; *пешванди дар-*: дар+хост, дар+омад; *пешванди калимасозӣ исм ҳам-*: ҳам+корӣ (сотрудничество), ҳам+оҳанг қардан (согласовать), ҳам+гиро, ҳамгирӣ, ҳам+ном; *пешванди во-*: во+қуниш; *пешванди бе-*: бе+истисно (аз русии без исключений); *пешванди боз-*: боз+дошт, боз+пардохт, боз+омӯзӣ, боз+расӣ, боз+пурс, боз+бинӣ.

Б) Бо пасванд сохта шудани истилоҳоти маъмурии коргузорӣ. Нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳвожаҳо нисбат ба пешвандҳо равшантар ба мушоҳида мерасад ва теъдоди онҳо низ дар истилоҳсозӣ зиёдтар аст. Бояд тазаққур дод, ки дараҷаи истилоҳсозии пасвандҳои истилоҳсоз дар забон яқсон нест. Як қисми пасвандҳо бемаҳсул буда, дар ташаккули ин навъи истилоҳот маъқеъ надоранд. Пасвандҳо ба калима тобишҳои нави маъноӣ мебахшанд ва вобаста ба ҳамин хусусият тасниф мешаванд. Тавассути пасванди *-а* истилоҳоти *суроға, овеза, ҳавза, баста* сохта шудааст.

Истилоҳи *суроғ+а* бо вучуди истилоҳи таърихӣ будан ва муодили «*нишонӣ*» пайдо намудан мавриди истифода қарор дорад: «...*онд ба иваз намудани ...суроғи маҳалли истиқомат... огоҳ намояд*» [42, 159].

Пасванди *-ӣ* дар ташаккули истилоҳот нақши зиёд дорад. Истилоҳоти *руҳсат+ӣ*, *нишон+ӣ*, *расм+ӣ*, *ҳуччат+ӣ*, *инфирод+ӣ*, *қалам+ӣ*, *қонуншикан+ӣ*, *мулк+ӣ*, *муътариз+ӣ*, *муштар+ӣ*, *тақаллуб+ӣ*, *тарҳрез+ӣ*, *тасвир+ӣ*, *ҳавза+вӣ*, *мулк+ӣ* ва ҷанди дигар бо ҳамин қолаб сохта шудаанд. Рухсат+ӣ аз калимаи арабии руҳсат ва пасванди *-ӣ* сохта шуда, ба маънии таътили қорӣ, истироҳат баъди ҷанд вақти қор: ба руҳсатӣ баромадан қор фармуда мешавад. Истилоҳи

мазкур бо синоними «мураххасӣ» низ мавриди истифода қарор дорад, ки албатта дар шакли «рухсатӣ» қобили қабул аст: «Санҷиши хизматӣ дар давраи корношоями муваққатӣ, дар **рухсатӣ** ё сафари хизматӣ... боздошта мешавад» [42, 214].

Хулоса, пасвандҳое, ки дар сохтани ин навъи истилоҳот нақш доранд инҳоянд: бо **пасванди -гонӣ** истилоҳи бой+гонӣ: «Пас аз он дафтарчаҳои меҳнатии (нусхаҳои дуҷум) талаб нашуда дар **бойгонии (архив)** корхона 50 сол нигоҳдорӣ мешавад» [42, 297]; **пасванди -гар**: фармоиш+гар, даъво+гар (истец), таҳия+гар, ҳимоят+гар: «Ҳамчунин, барои ҷалби **ҳимоятгар** ...дар додгоҳ ҳуқуқ дорам» [6, 29]; **пасванди -гоҳ**: кор+гоҳ, даст+гоҳ, дод+гоҳ, озмоиш+гоҳ: «...дар сутуни 3 ...**коргоҳ** (шӯъба) ва мансаби корманд навишта мешавад» [42, 296]; **пасванди -дон**: ганҷ+дон, ҷузв+дон, кор+дон: «...**кордонӣ** ва риояи одоб дар амал ва қарорҳои хизматчиёни давлатӣ» [42, 145]; **пасванди -нокӣ**: ҳуччат+нокӣ; **пасванди -иш**: гузор+иш, фармо+иш, соз+иш – конвенсия (созишнома байни давлатҳо), санҷ+иш: «**Фармоиш** (қарор)... аз оғози санҷиш расонда мешавад» [42, 355]; **пасванди -анда**: роҳбарикун+анда, бақайдгир+анда; **пасванди -ият**: салоҳ+ият, ҳоким+ият, маъмур+ият, расм+ият, масъул+ият, фаъол+ият; **пасванди -чӣ**: назорат+чӣ, қочоқ+чӣ, хизмат+чӣ: «**Хизматчи** **давлатӣ** – шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мансаби давлатии хизмати давлатии музднокро ...ишғол намудааст» [42, 73]; **пасванди -ия**: баён+ия, иблог+ия, эълон+ия; **пасванди -ур**: даст+ур; **пасванди -она**: моҳ+она; **пасванди -ча**: дафтар+ча; **пасванди -гар**: таҳия+гар: «Санҷиши хизматӣ дар давраи корношоями муваққатӣ, дар **рухсатӣ** ё сафари хизматӣ... боздошта мешавад» [42, 214].

«**Истилоҳоти мураккаб**» унвони **фасли сеюми боби сеюм** мебошад. Васлшавии калимаҳо ё худ мураккабшавии онҳо дар забони тоҷикӣ яке аз навъҳои маъмулу серистифода мебошад. Ба ин васила дар забон истилоҳоти зиёд сохта шудаанд, ки соҳаи маъмурию коргузорӣ низ истисно нест. Ҷузъҳои калимаҳои мураккаб ба ду роҳи алоқаи грамматикӣ: пайваст ва тобеъ алоқаманд мегарданд. Истилоҳоти мураккаби навъи пайваст бо роҳи

морфологии калимасозӣ аз калимаҳои мустақилу баробархуқуқ сохта мешаванд.

Ҷузъҳои баҳамомадаи истилоҳоти мураккаб дар асоси қоидаҳои семантикӣ ва грамматикӣ вобастаи якдигаранд ва ё яке ба дигаре тобеъ шуда меоянд. Яъне асосҳоро муносибатҳои синтаксисӣ ба ҳамдигар муттаҳид месозад, чунки калимаҳои мураккаб, асосан, аз ибораҳо сохта шудаанд.

Агар ҷанбаи сохтори истилоҳотро ба назар гирем, асосан, ҳама навъи истилоҳоти мураккаб дар шакли тобеъ ва пайваст сохта мешаванд. Аммо ҳар ду намуди истилоҳсозии вожаҳои мураккаб дар соҳаи коргузорӣ чандон сермахсул нестанд.

Ду тарзи сохта шудани истилоҳоти мураккаби пайваст маъмул аст, ки яке аз такрори вожаҳо ва дуввуми тавассути миёнвандҳо мебошад. Дар сохта шудани истилоҳоти аз ҷиҳати сохт мураккаб нақши миёнвандҳо низ ба назар мерасад. Дар адабиёти илмӣ баъзан миёнвандро садоноки пайвасткунанда ҳам номидаанд. Дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бо миёнвандҳои -а-, -у-, артикли -ул-и арабӣ сохта шудани вожаҳои нав мушоҳида мегардад:

Бо миёнванди **-у-**: *чуст+у+ҷӯ*, *кофт+у+ков*, *дод+у+гирифт*;

Бо миёнванди **-а-**: *миён+а+рав*.

Дар сохтани истилоҳоти мураккаби пайваст пешояндҳои аслии **ба** ва миёнванди **-ул-** мушоҳида гардиданд: истилоҳоти *ном+ба+ном* тарҷумаи тахтуллафзии калимаи русии «поимённо» мебошад, ки ба ҳуҷҷатнигорӣ мансуб аст. Истилоҳи мазкур аз такрори калима бо пешоянди **ба** сохта шудааст.

Истилоҳи «*муштарақ+ул+манофеъ*» мураккаб буда, на бо миёнванди тоҷикӣ, балки бо артикли арабии -ул- васл шудааст, ки имрӯз серистеъмол мебошад: он ба маънии кишварҳои манфиати муштарақдошта истифода мегардад: «*Дар конфронс намояндагони давлатҳои муштарақулманофеъ иштирок варзиданд*» [53, 104].

Бо ин қолаб сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маъмул нест. Аммо аскарияти истилоҳоти мураккаб бо навъи тобеъ сохта шудаанд. Бо роҳи

синтаксисӣ-морфологӣ сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ роиҷ мебошад.

Истилоҳоти мураккаби тобеъ аз ҷиҳати муносибати ҷузъҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Дар мавриди аввал истилоҳоте, ки ҷузъи якумашон асосӣ буда, ҷузъи дуюм ба он тобеъ мебошад ва баръакси ҳолат.

Истилоҳоти мураккаб аз рӯйи ҷузъҳояшон ба ҳиссаҳои нутқ гурӯҳбандӣ мешаванд. Қайд кардан бамаврид аст, ки истилоҳоти коргузориӣ бо ҷузъи «нома» сохташуда дар забони тоҷикӣ бештар ба назар мерасад. Исми «нома» ҳуҷҷатест, ки ҳоси истилоҳи коргузорӣ мебошад. Роҷеъ ба ин масъала профессор Мисбоҳиддини Нарзиқул чунин қайд мекунад: «Яъне, ҳама гуна навиштае, ки рӯйи он матлаби вижае дар хитоб ба касе ё идорае навишта мешавад, ҳамчун нома шинохта мешавад. Дар ин фаҳмиш мафҳуми «нома» ба навъҳои зиёд тақсим мешавад, ки роиҷтарин ва муҳимтарини онҳо инҳоянд: байънома, даъватнома, шиноснома, савганднома, сӯгнома, иқднома, корнома, гузарнома, гувоҳинома, низомнома, ваколатнома, асоснома, васиятнома, паймоннома, намоишнома» [29, 10-11].

Бо шарофати мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ, пешравиӣ илму техника ва ҳаёти ҷомеа истилоҳвожаҳое мавриди истифода қарор гирифтанд, ки ҳам аз ҷиҳати савтиёту сохт ва ҳам аз ҷиҳати маънӣ фарогири мафҳумҳои мушаххасанд. Масалан, *айбнома* ҳуҷҷатест, ки дар он ҳукми айбдоркунӣ зикр ёфтааст. Ба ин монанд, истилоҳвожаҳои *васиятнома*, *коршинос*, *дастнавис*, *пасандоз* ва ғайра.

Бояд қайд кард, ки аз истилоҳҳои зикргардида як қисмашон дар коргузориӣ имрӯза истифода намешаванд: *шарокатнома*, *озодинома*, *имзонома*, *иттифоқнома*, *этиборнома*, *этимоднома*... Ҷузъи якуми истилоҳвожаҳои бо ҷузъи нома сохташуда калимаҳои аслий ва иқтибосӣ мебошанд: ваколатнома, арзнома, васиятнома — завещание, хабарнома, қонуннома, шартнома, борнома — накладная, тавзеҳнома — объяснение, эзоҳнома — баённома (объяснительная записка), кафолатнома — письмо гарантийное, низомнома, савганднома — присяга, хитобнома, қатънома —

резолуция, тавсиянома, таҳиянома – рескрипт, харҷнома, аҳднома – соглашение, гувоҳнома, солнома, талабнома ва монанди инҳо.

Дар истилоҳсозӣ калимаи хона низ ҳамчун ҷузъи истилоҳот маъмул буда, маънои маконири таҷассум мекунад. Ҳар ду ҷузъи калимаҳои бо ин қолаб сохташуда исми исми мебошанд: гумрук+хона – идораи гумрук, боҷхона – пости гумрук.

Таркиби морфологии истилоҳоти зеринро чунин тасниф намудем: исми+асоси замони ҳозираи феъл: *амонатгузор* – депонент; коргузори, ки муқотиботи расмӣ ва ҳуҷҷатҳои ҷории муассисаеро идора мекунад; *корфармо*; *дастнавис*; *кориносо*; *санаддор*; *санадсоз*; *таърихдор*; *ҳуҷҷатнигор*; *ҳисобдор*; *пасандоз*; *сарпараст*; *додситон*, *қарордод* ва ғайра.

Бо ҷонишини нафси-таъкиди «худ» ва асоси замони ҳозираи феъл сохтани калимаву истилоҳот ҳодисаи муқаррарист. Дар ин қолаб истилоҳҳои худ - навис ва худ - омӯз сохта шудаанд.

«*Пешниҳод*» ҳамчун истилоҳи коргузори ба маънои «арзи хаттӣ аз номи корхона ба корхонаи дигар, ки дар он бобати аз рӯи шартҳои муайян бо он бастанӣ шартнома омода будан фиристода мешавад» дар истифода қарор дорад [45, 161].

Бо роҳи мураккабшавии калимаҳо сохта шудани истилоҳот имконият медиҳад, ки дараҷаи истифодаи истилоҳоти иқтибосии коргузори маҳдуд гардад ва аз ҳисоби вожаҳои асили тоҷикӣ таъмин карда шавад.

Ҳасли ҷорими боби сеюм «Истилоҳоти омехта» унвон гирифтааст. Ду роҳи асосии калимасозӣ мавҷуд аст, ки истилоҳоти омехта сохта мешаванд: синтаксисӣ морфологӣ яқоя бо усули морфологӣ. Мувофиқи тақозои қолаби маъмур калимаҳои мураккабсохт воҷаҳои морфологӣ қабул карда, маънои истилоҳии вожаҳоро боз ҳам равшану мушаххастар мегардонад. Аз воҷаҳои морфологӣ дар ин маврид, асосан, пасвандҳои *-ӣ* ва *-а* ба кор мераванд.

Пасванди *-ӣ* муштараквазифа буда, дар қолаби омехтаи калимасозии мураккаб нақши муҳим дорад. Бо ин пасванд истилоҳоти маъмурию коргузори *нусхабардорӣ*, *арзёбӣ*, *арҷгузори*, *бурунмарзӣ*, *ғирдиҳамой*, *душаҳравандӣ*,

миёнҷигарӣ, ҷаҳонишавӣ – глобализм, ҷубронпулӣ, шаҳрдорӣ, сарҳадишиканӣ, изофанависӣ, коргурезӣ, коршиканӣ – (корпартоӣ, қатъ кардани кор), қонунӣ, хонапурӣ ва амсоли инҳо сохта шудаанд.

Истилоҳвожаи душаҳрвандӣ аз ду реша шумораи аслии ду, исми маънии шаҳрванд ва пасванди -ӣ сохта шудааст. Душаҳрвандӣ табааи (шаҳрванди) ду кишвар будани шахс мебошад: «Дар Ҷумҳурии Қирғизистон **душаҳрвандӣ** ба расмият даромадааст» [53, 43].

Калимаи «изофанависӣ» – қасдан зиёд нишон додани натиҷаҳои истеҳсоли ё иҷрои нақшаи кор дар асоси ҳуҷҷат аст. Истилоҳҳои «**коргузорӣ**» ва «**дафтардорӣ**» ба маънии танзиму тартибдиҳии ҳуҷҷатҳои ҷорӣ ва мукотиботи расмӣ забони коргузорӣ, услуби забони расмӣ идорӣ ва маҳалли анҷоми корҳои ҳуҷҷатнигорӣ истифода мегарданд [49, 652].

Калимаҳои мураккабе, ки бо усули омехта аз ду реша ва пасвандҳои -анда сохта шудаанд дар низоми коргузорӣ зиёд аст. Масалан, пасванди -анда, ки аз сермахсултарин пасвандҳо ба шумор меравад, дар сохтани сифатҳои феълӣ нақши барҷаста дорад. «Аксари калимаҳои бо ин пасванд сохташуда бо роҳи калимасозии морфологӣ-синтаксисӣ ба вазифаи исм гузашта, категорияҳои грамматикӣ онро қабул кардаанд» [35, 26]. Масалан: суд+шав+анда, қабул+кун+анда, интиқол+гир+анда, барраси+кун+анда, танзим+кун+анда, роҳбар+и+кун+анда, айбдор+кун+анда, интиҳоб+кун+анда, раиси+кун+анда, ишғол+шав+анда, мурочиат+кун+анда, сафед+кун+анда, таъин+шав+анда, ба+қайд+гир+анда, даъват+шав+анда, паноҳ+анда, иҷро+кун+анда ва ғ.

Ба ақидаи М. Шакурӣ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани пасванди -анда дар солҳои сиёми асри гузашта оғоз ёфта буд. «То ин вақт дар забони тоҷикӣ бо -анда бештар аз асоси феълҳои сода калимаҳои кутӯҳу муъҷаз аз қабилӣ гӯянда, ҷӯянда... сохта мешуданд, аммо аз солҳои сӣ ин нави сифати феълӣ ба шакли ибораи серҷузъу серкалима низ инкишоф ёфтан гирифт» [57, 224].

Бо чунин шакл сохта шудани истилоҳоти коргузорӣ низ дар забони тоҷикӣ маъмул гардидааст. Истилоҳоти омехта имконият медиҳанд, ки аз

калимаҳои ҷудогона тавассути роҳҳои калимасозии забони тоҷикӣ истилоҳоти маъмурию коргузори тартиб дода шаванд.

ХУЛОСА

Истилоҳоти маъмурию коргузори қисмати бузурги истилоҳоти забони тоҷикиро ташкил медиҳад. Низоми идорӣ ва дастгоҳи давлатӣ тақомул ёфта, сохтори он дар шакли замонавӣ ва мукамал ба роҳ монда шудааст. Вобаста ба ин истилоҳоти идориву коргузори низ дар мақомот нави мегардад. Бо истифода аз таҷрибаи забону кӯшиши мутахассисон як қатор истилоҳоти идорӣ ва коргузори тозаборид бо шакли маъноҳои нави истифода шуд. Аз ин рӯ, ба таври саҳеҳ муайян кардани қабатҳои лексикӣ семантикӣ ва морфологӣ истилоҳоти мазкур муҳаққиқонро водор мекунад, ки чунин масъалаи муҳими забонро пайваста таҳқиқ намоянд ва дар ин замина дар муқаррар кардани самтҳои назарӣ ва амалӣ ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузори сахм гиранд.

Истилоҳ ва истилоҳгузинӣ яке аз масъалаҳои муҳими илми забоншиносии тоҷик дар замони Истиқлол мебошад. Пас аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон дар ин самт дигаргунии кулӣ ба вуҷуд омад. Ҳамзамон, бо пешрафти соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва пешрафти илму техника калимаву ифодаҳои нави пайдо шуданд. Яке аз сабабҳои ба таҳаввули маъноӣ дучор гардидани калимаҳо ин мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ, ба марҳилаи нави ворид шудан ва тағйироти сиёсӣ иҷтимоӣ мебошад.

Аз баррасӣ ва таҳқиқи масъалаҳои истилоҳоти маъмурию коргузори мо ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Истилоҳоти маъмурию коргузори як қабати муҳими воҳидҳои лексикӣ забонро ташкил дода, дар соҳаҳои коргузори ва дафтардори тамоми корхонаву муассисаҳо, идораҳои давлатӣ ба кор бурда мешаванд. Соҳаҳои корбурди истилоҳоти маъмурию коргузори мухталиф буда, дар самтҳои

коргузории идорӣ, муносиботи дипломатӣ ва таҳияи матнҳои қонунгузорӣ бештар истифода мегардад [1-М].

2. Истилоҳоти маъмурию коргузории забони тоҷикӣ дорои таърихи қадима буда, то ба имрӯз дар марҳилаи рушду ташаккул қарор дорад. Ҳуҷҷатҳои бозёфтшудаи кӯҳи Муғ, осори боқимондаи замони Сосониён ва истифодаи онҳо дар сатҳҳои гуногуни давлатдорӣ гузашта нишонаи қадима будани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мебошад ва як қисми ин истилоҳот то имрӯз дар забонҳои тоҷикӣ, форсӣ ва дарӣ дар истифода аст. Ба монанди *амр, фармон, санад, маъмур, ҳоким* [2-М].

3. Бо вучуди таърихи қухан доштани номанигорӣ тоҷик ва дар ин замина таълиф гардидани намунаҳои маъмулии санадҳо дар ин аҳд, ҳамчунин, ташаккули истилоҳоти маъмурӣ, таносубан даври Истиқлоли давлатӣ марҳилаи асосии рушди соҳаи мазкур ба шумор меравад. Аз таҳқиқ бармеояд, ки давоми солҳои соҳибистиқлолии Тоҷикистон қисми зиёди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ки дар шакли иқтибосӣ мавриди қарор доштанд, гунаи тоҷикии худро пайдо намуданд. Дар баробари ин, мақолаю асарҳои зиёди марбут ба коргузорӣ таълиф гардиданд ва раванди мазкур идома дорад [12-М].

4. Ҳарчанд дар мавриди истилоҳоти соҳаҳои гуногуни забони тоҷикӣ асару рисолаҳои ҷудогона навишта шудаанд, вале барои боз ҳам мушаххас намудан, таъмини ягонагӣ ва ташаккули истилоҳот, ба меъёрҳои забони тоҷикӣ, ҳамчунин, ба руҳи табиати ин забон мутобиқ намудани истилоҳот таҳқиқоти нав ба навро анҷом додан зарур аст [7-М].

5. Аз таҳқиқ маълум гардид, ки дар истифодаи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ягонагии меёр риоя намешавад. Дар қарбурди истилоҳот сермаъноӣ, муродифшавӣ ва дигар хусусиятҳои дучор омадан мумкин аст, ки боиси нофаҳмиҳо мегардад: *бахш – шӯба, бурсия – квота, эълон – иттилоия, рӯйнамой – презентатсия, санад – ҳуҷҷат, зиндагинома – тарҷумаи ҳол, раводид – виза, сураҷчаласа – протокол, қарордод – шартнома, ҳислатнома – тавсифнома, шаҳодатнома – сертификат, вазифа – мансаб...* [6-М.]

6. Он фарҳангу луғатномаҳои истилоҳӣ, ки дар ин самт мураттаб гардидаанд, таҷдиди назар меҷаҳанд. Бештари истилоҳҳо тарҷумаҳои

тахтуллафзианд, бинобар ин, бояд аз таркиби луғавии забони тоҷикӣ истифода намуд [5-М].

7. Аз таҳлили семантикии истилоҳоти маъмурию коргузори бармеояд, ки ҳарчанд ин гуна истилоҳот дар забони адабии тоҷикӣ дар ҳоли ташаккулу инкишоф мебошанд, вале як қисми муҳимми онҳо дорои маънои мушаххас гардидаанд. Ин аз тавони бузурги истилоҳофарии забони тоҷикӣ гувоҳӣ медиҳад: *забонхат, ваколатнома, ифтихорнома, ҳуҷҷатнигор, коргузор, ваколатдор, намоянда, дастгоҳ, сардор, сарвазир, додситон, моҳвора, бозчӯй, бознишаста* ва ғайра [9-М].

8. Аз таҳқиқ маълум гардид, ки дар байни истилоҳоти маъмурию коргузории забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди иқтибосӣ, аз ҷумла, иқтибосоти арабӣ, туркӣ-муғулӣ ва русию аврупоӣ ба назар расанд ҳам, қисми зиёди онҳо мувофиқи қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шуда, ба табиати забони тоҷикӣ мувофиқ шудаанд [8-М].

9. Қисми зиёди калимаҳои таркиби луғавии забони тоҷикиро иқтибосоти арабӣ ташкил медиҳанд. Омили асосии ин ҳолат истилои Осиёи Миёна аз тарафи арабҳо мебошад, ки дар ин замина дар тамоми самтҳои фаъолияти давлатдории тоҷикон истилоҳоти арабӣ мавқеъ пайдо намуд. Бо вучуди таҳаввулотҳои забонӣ як қисми чунин истилоҳот дар қолаби асл, қисми дигар мутобиқ ба савтиёти забони тоҷикӣ, гурӯҳи сеюм мувофиқ бо вандҳо ва қисми дигар бо калимаҳои тоҷикӣ ҳамроҳ шуда то андозае маъмул гардидаанд, ки иқтибосӣ буданашонро мушаххас намудан мушкул аст. Барои мисол: *санад, ариза, баёнот, шуро, муҳаққиқ, ихтисос, таҳқиқ, рутба, муҷозот, вилоят, мулоқот, далел, раёсат, ҳокимият, собиқа* ва монанди инҳо [4-М].

10. Аз пажӯҳиш маълум шуд, ки истилоҳоти маъмурию коргузории туркӣ-муғулӣ низ дар забони тоҷикӣ истифода мегардад. Гарчанде ки ҳангоми нуфузи хонадони турк дар минтақаҳои тоҷикнишин истилоҳоти мавриди назар фаровон истифода мегардад, кунун доираи истифодашон маҳдуд гардида, камистеъмол шудаанд. Ба монанди: *тузро, байрақ, атобак, ёғӣ, ўлча, қочоқ, ясовул, ҳоқон, гумрук, ясоқ, чопар, ўба, қўшун* ва *тумон* [8-М; 12-М].

11. Пажӯҳиш нишон дод, ки як қисми истилоҳоти маъмурию коргузорӣ тавассути забони русӣ ва бевосита аз ин забон ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Сабаби асосии ин раванд муддати 70 сол тобеи Ҳукумати Шуравӣ будани халқи тоҷик аст. Дар ин муддат тамоми раванди коргузорӣ дар муассисаву идора ва ташкилотҳо ба забони русӣ ба роҳ монда шуда буд. Чунин раванд буд, ки истилоҳоти *телеграмма, демократ, аттестатсия, комиссия, альтернатива, алимент, грант, литсензия, комитет, президент, академия, агент, тендер, комиссар* ва монанди инҳо то кунун бо чунин шакл мавриди истифода қарор доранд [11-М].

12. Азбаски истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи шаҳрвандон истифода мешаванд, қисми зиёди онҳо дар забони тоҷикӣ ҳазм гардида, оммафаҳм шудаанд. Ба ибораи дигар, зуд ҳазм гардида серистеъмолу оммафаҳм шудан аз хусусиятҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба ҳисоб меравад [11-М; 12-М].

13. Маълум гардид, ки дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ усулу қолабҳои калимасозии забони тоҷикӣ нақши муҳим доранд. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз ҷиҳати сохт ба чунин гурӯҳҳо ҷудо карда шуданд: сода, сохта, мураккаб ва омехта. Нақши пасванд ва пешвандҳои калимасоз дар истилоҳсозӣ калон аст. Бо роҳи васлшавии калимаҳо сохтани истилоҳвожаҳо дар забон серистеъмол мебошад [9-М; 3-М].

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҲҚИҚ

Дар натиҷаи таҳқиқи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ бо мақсади омӯзиши минбаъдаи истилоҳоти мавриди назар аз ҷониби диссертант пешниҳодҳои зерин манзур мегардад:

1. Натиҷаи таҳлилу хулосабарориҳои таҳқиқ минбаъд дар омӯзиш ва ҳулули ҷузъҳои масъалаҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ва курсҳои омӯзишӣ мусоидат менамояд.

2. Маводи диссертатсия метавонад дар таҳияи дастурҳои таълимӣ, навиштани рисолаҳои илмӣ ва омӯзиши низоми истилоҳоти коргузорӣ истифода гардад.

3. Истилоҳоти баррасигардида метавонад ба сифати вожаҳои қолабӣ дар низоми коргузорӣ истифода гарданд.

4. Гунаи интихобшудаи мувофиқ аз таркиби муродифоти коргузорӣ барои тамоми соҳа ҳамчун меъёри ягона истифода шуда метавонад.

5. Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маводи мушаххас барои муҳаққиқони истилоҳоти коргузорӣ шуда метавонад.

6. Баррасии сохтори истилоҳот барои шинохти истилоҳ мусоидат намуда, роҳҳои маъмулии ташаккули истилоҳотро нишон медиҳад.

7. Дар асоси истилоҳоти маъмурию коргузорию гирдоварикардшуда таҳия намудани луғати истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони адабии муосири тоҷик имкон дорад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

1. Айни, С. Таҳзиб-ус-сибён [Матн] / С. Айни. – Душанбе: Маориф, 1994. – 48 с.
2. Айни, С. Ёддоштҳо. Иборат аз як китоб [Матн] / С. Айни. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ Энсиклопедии миллии тоҷик, 2009. – 680 с.
3. Айни, С. Ҷулумон [Матн] / С. Айни. – Душанбе, 2018. – 487 с.

4. Аловиддинов Б.Д. Роҳҳои калимасозӣ дар забони муосири тоҷикӣ (Воситаи таълимӣ) [Матн] / Б.Д. Аловиддинов. – Душанбе, 2023. – 139 с.
5. Аминов, С., Сатторова, Ҳ., Таълими ҳуҷҷатҳои расмӣ дар мактаб [Матн] / С. Аминов, Ҳ. Сатторова. – Душанбе, 2008. – 78 с.
6. Асноди додрасии тафтишоти пешакӣ [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1994. – 224 с.
7. Байзоев, А. Истилоҳот ва калимасозӣ дар «Донишнома»-и Абуалӣ Ибни Сино [Матн] / А. Байзоев. – Душанбе, 2016. – 196 с.
8. Бердиева, Т. Назарияи иқтибос [Матн] / Т. Бердиева. – Душанбе, 1991. – 116 с.
9. Григорян, А.А. Терминология современного делопроизводства (исторический, системный и лексикографический аспекты) [Текст] / А.А. Григорян. Диссертация. Иваново, 2016. – 292 с.
10. Ғафуров, Б. Тоҷикон [Матн] / Б. Ғафуров. – Душанбе, 2020. – 975 с.
11. Даниленко, В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания [Текст] / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
12. Даниленко, В.П. Как создаются термины [Текст] / В.П. Даниленко // Русская речь. – 1991. – №2. – С. 57-64.
13. Дастури методӣ оид ба тартиби пур кардани бланкҳои САҲШ [Матн]. – Душанбе, 2010. – 390 с.
14. Калонтаров, Я.И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон // Мактаби советӣ. – 1952. – № 7. – С. 34-42.
15. Кириленко, Н.П. Функционирование научно-технических терминов в газетных текстах [Текст] / Н.П. Кириленко. – М, 1985. – 186 с.
16. Қосимова, М. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба истилоҳоти забоншиносии пешин [Матн] / М. Қосимова // Паёми Донишгоҳ, забоншиносӣ. Душанбе. – 1990. – №1. – С. 30-35.
17. Қосимова, М.Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 112 с.

18. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 170 с.
19. Лившиц, В.А. Согдийские документы с горы Муг. Юридические документы и письма [Текст] / В.А. Лившиц. – М., 1962. – 222 с.
20. Локтионова, Н. М. Лексика-семантическая характеристика термина [Текст] / Н. М. Локтионова. – Ростов-на Дону, 2001. – 176 с.
21. Лотте, Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов [Текст] / Д. С. Лотте. – М: Наука, 1941. – 24 с.
22. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 158 с.
23. Лотте, Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 25 с.
24. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ [Матн] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе, 2007. – Ҷ.1. – 242 с.
25. Маҷмуи ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ [Матн]. – Душанбе, 2008. – 237 с.
26. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1959. – 296 с.
27. Мирзо, Ҳ. С. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ форсӣ-тоҷикӣ (дар заминаи осори илмӣ асрҳои IX–XI) [Матн] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.
28. Мирзо, Ҳ. С. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣ тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе, 2019. – 193 с.
29. Мисбоҳиддини, Н. Нома ва номанигорӣ [Матн] / Н. Мисбоҳиддин. – Душанбе: Сино, 2013. – 278 с.
30. Музофиршоев, М. Наввожаҳо ва усули тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷикӣ [Матн] / М. Музофиршоев. – Душанбе: «Эр-Граф», 2013, – 171 с.

31. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
32. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.
33. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2014. – 370 с.
34. Низомии, Арузии Самарқандӣ. Чаҳор мақола [Матн] / А. С. Низомӣ. – Хучанд: Ношир, 2015. – 192 с.
35. Низомова, С.Ф. Калимасозии пасвандҳо дар забони адабии тоҷикӣ [Матн] / С.Ф. Низомова. – Душанбе, 2021. – 145 с.
36. Нуоров, П. Фарҳанги мухтасари вожаҳои истилоҳӣ ва истилоҳбоби тоҷикӣ дар забони илмӣ техникаӣ тоҷикӣ [Матн] / П. Нуоров. – Душанбе: Дониш, 2014. – 216 с.
37. Нуоров, П. Истилоҳшиносӣ [Матн] / П. Нуоров. – Душанбе, 2018. – 139 с.
38. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / Л.С. Пейсиков. – Издательство Московского университета, 1975. – 205 с.
39. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 88 с.
40. Саймиддинов, Д. Истилоҳоти идории замони Сосониён [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1995. – 68 с.
41. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2013. – 208 с.
42. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи хизмати давлатӣ (Нашри шашум) [Матн]. – Душанбе: «Полиграф групп», 2021. – 543 с.
43. Сулаймонов, С. Формирование терминологии таджикской философии: на материале «Донишноме» Ибн Сины [Текст] / С. Сулаймонов. – Душанбе: Дониш, 1997. – 97 с.
44. Тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии фонди манзил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]. – Душанбе, 2020. – 102 с.

45. Тоҳиров, И.Г., Анзорова, Т.А. Асосҳои коргузорӣ [Матн] / И.Г. Тоҳиров, Т.А. Анзорова. – Душанбе, 2002. – 195 с.
46. Тӯрахасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ [Матн] / Қ. Тӯрахасанов. // Паёми Донишгоҳи милли (маҷаллаи илмӣ), – №2. – Душанбе, 2004. – С. 19– 21.
47. Турахасанов, К.Ш. Формирование таджикской медицинской терминологии (на материале первоисточников медицинского наследия IX-XI вв.). Автореф. дис. док. филол. наук [Текст] / К.Ш. Турахасанов. – Душанбе, 2022. – 49 с.
48. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. [Матн] / Дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 952 с.
49. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 996 с.
50. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 1096 с.
51. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура / А. Д. Хаютин. – Самарканд: Самаркандский государственный университет, 1972. – 129 с.
52. Ҳомидов Р., Низомнома ва дастурамалҳои вазифавии раёсат, шӯба ва бахшҳои дастгоҳи марказии вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2008. – 283 с.
53. Ҷӯраев, Ғ., Фатхуллоев, С. Луғати калима ва истилоҳоти нав [Матн] / Ғ. Ҷӯраев, С. Фатхуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 190 с.
54. Шакурӣ, М. Забони миллий ва ҷаҳонгарой [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Деваштич, 2009. – 220 с.
55. Шаропов, Н. Сохта шудани калимаю терминҳои нав ба воситаи калка [Матн] / Н. Шаропов // Мактаби советӣ. – 1980. –№3. – С. 14-17.
56. Шаропов, Н.О., Ҷӯраев Т.Қ. Лексикаи касбу ҳунар – сарчашмаи терминологияи техникаи тоҷик [Матн] / Н.О. Шаропов, Т.Қ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 92 с.

57. Шукуров, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 367 с.
58. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (05.10.2010) [Маводи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: <https://president.tj/event/speeches/96> (2025).

РҶҶҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- [1-М]. Давлатов, И. А. Назаре ба таърихи сарнавишти баъзе истилоҳоти забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2015. – №4/10. – С. 129-132.
- [2-М]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти маъмурӣ-корғузурӣ ва нақши он дар низоми истилоҳоти забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2016. – №4/2. – С. 19-21.
- [3-М]. Давлатов, И. А. Нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №2. – С. 72-77.
- [4-М]. Давлатов, И. А. Хусусиятҳои маъноии истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №3. – С. 75-81.
- [5-М]. Давлатов, И. А. Ҷанбаҳои маъноии истилоҳоти маъмулии иқтибосӣ дар матни қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2023. – №2 [50]. – С. 40-45.
- [6-М]. Давлатов, И. А. Корбурди муродифот дар истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – №7. – С. 108-115.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [7-М]. Давлатов, И. А., Абдурахмонова, М. Баъзе мулоҳизаҳо дар атрофи истилоҳоти маъмурӣ-корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов, М. Абдурахмонова // Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ-форсӣ. Маводи конференсияи байналмилалӣ (Душанбе, 27.07.2015). – Душанбе, 2016. – С. 68-74.
- [8-М]. Давлатов, И. А. Мухтасари хусусияти маъноии истилоҳоти маъмулию маъмурии туркӣ ва туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Густариши равобитаи адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ёзбекистон: ҳолат ва дурнамо» (Душанбе: ДДЗТ ба номи С. Улуғзода, 30.11.2021 – 01.12.2021). – Душанбе, 2021. – С. 124-129.
- [9-М]. Давлатов, И. А. Мавқеи пешвандҳо дар ташаккули истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Таҳқиқи масъалаҳои муҳими илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» (Душанбе: ДДЗТ ба номи С. Улуғзода, 11.04.2022 – 16.04.2022). – Душанбе, 2022. – С. 14-17.
- [10-М]. Давлатов, И. А. Шарҳи маъноии истилоҳоти бахши маъмурию корғузурӣ дар забони адабии тоҷик [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Самтҳои афзалиятноки пажӯҳиши гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 22.04.2024 – 27.04.2024). – Душанбе, 2024. – С. 6-12.
- [11-М]. Давлатов, И. А. Нишонаҳои савтии истилоҳоти иқтибосии маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ

дар арсаи паёмадҳои нав» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 05.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 142-147.

[12-М]. Давлатов, И. А. Мавқеи истилоҳоти иқтибосӣ дар низоми коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ таҳти унвони ««Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ва ҳувияти миллӣ» (ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 27-28.11.2024). – Душанбе, 2024. – С. 558-567.

[13-М]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти содаву сохтани маъмурию коргузорӣ ва дараҷаи корбурди он дар низоми коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Аҳамияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 21.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 285-298.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 809.155.0 (81.2Т) (Д-14)

ДАВЛАТОВ ИФТИХОР АСРОРОВИЧ

**ЛЕКСИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛОПРОИЗВОДНЫХ ТЕРМИНОВ В
ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических
наук по специальности 10.02.01 – Таджикский язык

ДУШАНБЕ – 2025

Диссертация выполнена на кафедре современного таджикского литературного языка Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Абдурахмонова Мастура Амииралиевна** – кандидат филологических наук, доцент кафедры современного таджикского литературного языка Таджикского национального университета.

Официальные оппоненты: **Джураева Сарвиноз Бобокуловна** – доктор филологических наук, доцент кафедры таджикского языка и литературы факультета восточных языков ГОУ «Худжандский государственный университет имени академика Бободжона Гафурова»;

Ёрахматзода Шодиджон Рамазон – кандидат филологических наук, заместитель директора по научной и учебной части Центра письменного наследия при Управлении Национальной Академии наук Таджикистана.

Ведущая организация: **Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни**

Защита диссертации состоится «17» сентября 2025 года, в 15:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-021 при Таджикском национальном университете (адрес: город Душанбе, Буни Хисорак, учебный корпус № 10, зал учёного совета факультета филологии, e-mail: firdavs_79@mail.ru; Тел.: (+992) 93-526-62-95).

С содержанием диссертации можно ознакомиться в центральной библиотеке Таджикского национального университета (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17) и на сайте www.tnu.tj.

Автореферат разослан «_____» _____ 2025 года.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
кандидат филологических наук**

Мирзоёров Ф.Н.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. С тех пор, как терминология была признана отдельной отраслью языкознания, были проведены многочисленные исследования, заложившие основу развития этой области. Терминология, которая отдельно рассматривает профессиональные тенденции, также включает в себя тип административных и деловых терминов.

Административно-делопроизводные термины, как известно, берут своё начало от созданных текстов в официально-деловом стиле, и широко употреблялись с момента возникновения государств. В частности, данный тип терминологии, принадлежащий персидскому и таджикскому языкам и характерный для делопроизводства, использовался со времен прихода к власти династии Ахеменидов (550-330 гг. до н.э.). Необходимость службы секретаря и важность искусства письма, связанного с делопроизводством, подчеркивались еще в XII веке: «...стойкость королевства зависит от писца, долговечность имени царя от поэта, порядок действий от астролога, а здоровье тела от врача» [34, 13].

Следует отметить, что данный тип терминологии, несмотря на свою древность, до сих пор не имеет конкретную стандартную форму во всех разновидностях. Поэтому считается актуальным изучение и анализ административно-делопроизводных терминов и их степень употребления.

Термины делопроизводства охватывают вопросы, связанные с письмами, а названия документов, стандартные слова в них, а также используемые инструменты и материалы в этой области, признаются терминологией соответствующей отрасли.

Названия учреждений и титулы лиц широко используются в качестве административных терминов. Исходя из этого, административно-делопроизводную терминологию следует считать одной из актуальных тем, поскольку она играет ключевую роль в формировании государственности и становлении ее основополагающей системы – документация. Данный тип терминологии также влияет на всю человеческую деятельность и, несмотря на

существование отдельных исследований, не был изучен исчерпывающе. Конкретизирование степени употребления, истории возникновения, лексического значения, грамматических особенностей и морфологической структуры данного типа терминов способствует их полной узнаваемости.

В наше время, независимо от социального статуса, человечество зависит от документов. Яркими доказательствами этой идеи являются свидетельства о рождении, различные виды документов, связанные с образованием, паспорта, свидетельства о браке и другие виды личных документов.

Административно-делопроизводные термины широко используются во всех сферах деятельности граждан, а также в государственных отношениях, текстах документов. По этой причине следует выбирать для использования лучшие варианты слов.

К проблемам терминов делопроизводства относятся синонимия терминов, широкий круг употребления заимствований, отсутствие единого унифицированного стандарта, а также несогласованность документов различных учреждений. Поэтому изучение и исследование вопросов, связанных с терминологией, в частности, административной, является, на наш взгляд, актуальным и весьма необходимым.

Степень изученности темы. Административно-делопроизводные термины в таджикском языке имеют давнюю историю, и основные этапы их формирования связаны со становлением государственного строя и межгосударственными отношениями. Документы, связанные с поселением, найденные в результате раскопок крепости Муг, свидетельствуют об исторических корнях письмоводительства таджикоязычных народов. В частности, в период правления династии Саманидов эта ветвь стилистики таджикского языка получила большое развитие. Даже после распада государства Саманидов, несмотря на то, что у власти находились чужеземцы, официальным языком государства был таджикский, и вся письменная переписка и административные документы составлялись на таджикском языке. Появился даже уникальные произведения и стиль письмоводительства.

Несмотря на свою древнюю историю и внимание, уделяемое этому виду терминологии еще в IX-X вв., основной этап ее развития в полной мере начался в XX в. В частности, труды Д.С. Лотте считаются одними из первых специальных исследований в области терминологии, посвященных терминологии в различных отраслях. По теме терминологии и критериев ее принятия и использования отечественными и зарубежными учеными были представлены ценные исследования в виде научных трудов и статей.

В этом направлении завершили свои исследования таджикские лингвисты А. Бухоризода [1961], Н. Шаропов [1970], Я. Калонтаров [1971], С. Кодир [1974], М. Шакури [1994], Д. Саймиддинов [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Х. Султон [1999], Т. Ш. Турахасанов [2002], М. Косимова [2007], Т. К. Джураев [2009], С. Назарзода [2014], Ш. Хаитова [2014], П. Нуров [2014], А. Байзоев [2016] и др.

В исследовании вопросов терминологии большой вклад внесли зарубежные исследователи А. А. Реформатский [1961], Д. С. Лотте [1969], А. С. Герд [1971], В. В. Виноградов [1977], В. П. Даниленко [1977], Н. П. Кириленко [1985], Б. Н. Головин [1987], В. М. Лейчик [1989], Т. Р. Кияк [1989], М. Н. Володина [1996], А. В. Суперанская [2009], А. А. Григорян [2016] и др.

Лингвист С. Назарзода делит труды, встречающиеся в контексте письмоводительства, на три группы: а) труды, связанные с письмоводительством, включающие административную лексику и терминологию; б) знаменитые письма королевского двора, собранные в книги; в) тексты королевских указов, договоров, юридических документов и комментария административных организаций разных времен, содержащихся в исторических и литературных произведениях [33, 83].

Хотя лингвисты высказывали свои взгляды относительно вопросов терминологии еще в начале XX века, однако этого было недостаточно для преодоления существовавших проблем. Ещё в первом десятилетии XX века велись дискуссии по проблемам терминологии, и такие интеллигенты, как С.

Айни, Н. Бекташ и Р. Х. Бахори, высказали свои взгляды в этом направлении в форме научных статей.

Из проведенных исследований следует, что в 1980-1990-х годах внимание лингвистов к вопросам терминологии резко возросло. Несмотря на различные мнения, высказанные в этот период по вопросам терминологии, терминоведения и терминоформирования, все они имели несколько разрозненный характер, либо появляясь на страницах печати, либо представляя собой отдельные разделы отдельных научных и научно-учебных трудов. Детальные исследования проблем терминологии и терминоведения в таджикском языке проводились в основном в конце 1990-х – начале 2000-х годов XXI века. Исследования лингвистов Д. Саймиддинова [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Х. Султана [1999], П. Нурова [2006], Т. К. Джураева [2010], С. Назарзода [2014], Ш. Хаитова [2014], А. Байзоев [2016], К.Ш. Турахасанов [2022] появились именно в это время.

Несмотря на это, языковые особенности административно-делопроизводных терминов в таджикском языкознании не становились предметом отдельного исследования.

Связь исследований с программами и научными темами. Тема настоящего исследования имеет тесную связь с научно-учебными программами филологического направления и «Программой развития государственного языка на 2020-2030 гг.» и реализуется на основании плана научно-исследовательских работ кафедры языкознания на 2020-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Цель настоящего исследования является анализ лексико-семантических и морфологических особенностей административно-делопроизводных терминов, так как они составляют одну важную и активную часть лексики современного таджикского литературного языка и широко употребляются. Часть подобных лексем имеет древнюю историю, другая же недавно вошла в таджикский язык. Этот пласт лексического состава

таджикского языка постоянно развивается и эволюционирует, так как связан с повседневной жизнью общества.

Задачи исследования. Для достижения цели исследования в качестве основных задач рассматриваются следующие вопросы:

- исследование теоретических вопросов терминологии;
- определение истории формирования административно-делопроизводных терминов;
- семантический анализ административно-делопроизводных терминов на основе анализа материалов толковых и двуязычных словарей, текстов документаций, художественной и научной литературы, периодических изданий;
- определение структуры и грамматических форм административно-делопроизводных терминов;
- обозначить теоретическое и практическое направление формирования и развития административно-делопроизводных терминов;
- исследование фонетических, лексических и структурных особенностей административно-делопроизводных терминов.

Объект исследования. Объектом исследования составляют административно-делопроизводные термины таджикского литературного языка.

Предмет исследования. Предметом настоящего исследования составляют теоретические, лексические и структурные аспекты административно-делопроизводных терминов, таких как название документов, титулов и учреждений в таджикском языке.

Теоретическую основу исследования составляют научно-теоретические исследования, посвященные терминологии. В процессе исследования рассматриваемых в диссертации вопросов мы руководствовались концепциями известных русских ученых, таких как Д. С. Лотте [21; 22; 23], В. П. Даниленко [11; 12], В. А. Лившиц [19], Л. С. Пейсиков [38], Н. М. Локтионова [20], Н. П. Кириленко [15], А. Д. Хаютин [51], А.А. Григорян [9], а также таджикских

лингвистов Д. Саймиддинова [40; 41], М. Н. Косимовой [16; 17; 18], С. Назарзода [31; 32; 33], С. Сулаймонова [43], М. Х. Султона [27; 28], Т. К. Джураева [56], П. Нурова [36; 37], А. Байзоева [7], Ш. К. Турахасанова [46; 47] и ряда других исследователей, и проанализировали эволюцию, развитие и некоторые лексические и морфологические особенности административно-делопроизводные термины.

Методологические основы исследования. В диссертации на основе современных научных исследований в области языкознания использованы традиционные методы исследования – методы лексического, семантического и сравнительного анализа. Лексико-семантический метод позволяет определить позицию слова и выявить его тонкие смысловые оттенки. Посредством сравнительного метода становится возможным изучение отдельных аспектов словоупотребления.

Источники исследования. Настоящее исследование не охватывает конкретный исторический период, а анализируется в общих чертах административно-делопроизводные терминах на таджикском языке. Рассматриваемый материал собран из толковых словарей, современных толковых и двуязычных словарей, художественной литературы, нормативно-правовых документов, текстов кодексов, периодической печати. Основанием для такого выбора является то, что административные и делопроизводные термины в таджикском языке имеют длительную историческую историю и на каждом этапе развития языка развивались и претерпевали изменения, обогащая лексический состав языка. Также при анализе лексем и терминов широко использовались «Фарҳанги забони тоҷикӣ» [1969] (Словарь таджикского языка), «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» [2010] (Толковый словарь таджикского языка), «Луғати русӯӣ-тоҷикӣ» [1985], (Русско-таджикский словарь), «Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ» [2009] (Словарь юридических терминов), “Ғиёс-ул-луғот [1987] (Словарь Гиёсиддина), “Бурҳони қотеъ” [1993] (Бурхани кате), «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти корғузурӣ» [1993]

(Краткий словарь терминов делопроизводства) и “Луғати калима ва истилоҳоти нав” [2003] (Словарь новых слов и терминов).

Научная новизна исследования. Административно-делопроизводные слова и термины играют большую роль в повседневной жизни человека. На протяжении своей жизни человек имеет дело со множеством официальных документов, таких как заявление, объяснительное, договоры, ходатайство, представление, различные справки и т. д. Все эти документы составляются в соответствии со стандартами официально-делового стиля. Официальный стиль письма это единственный стиль среди стилей языка, который одинаково служит всем классам общества. В этой связи анализ и рассмотрение лексических, семантических и морфологических особенностей административно-делопроизводных терминов имеет большое значение. Данное исследование является первой научной работой, посвященной изучению инаиболее детальному анализу лексических, семантических и морфологических особенностей административно-делопроизводных терминов. Это первая попытка проанализировать, рассмотреть и интерпретировать лексические элементы, используемые в сфере делопроизводства.

Основные положения, выносимые на защиту:

1. Административно-делопроизводные термины обладают специальными языковыми особенностями, и основой для учитывания основного значения и места употребления термина является лексические особенности и при заимствовании определяется и классифицируется их фонетическое соответствие.

2. Административно-делопроизводные термины составляют особый пласт словарного запаса таджикского языка.

3. Исторические аспекты формирования административно-делопроизводных терминов в таджикском языке освещаются в трудах предшественников, особенно в первых надписях, сохранившихся произведениях эпохи династий Ахеменидов, Сасанидов, Тохиридов и Саманидов.

4. Период независимости является новым этапом в развитии административно-делопроизводных терминов.

5. Административно-делопроизводные термины обладают специальными семантическими свойствами.

6. Синонимия административно-делопроизводных терминов в таджикском языке негативно влияет процессу развития административно-делопроизводных терминов.

7. Создание терминов посредством словообразования закладывает основу для развития административно-делопроизводных терминов.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретическая значимость данного исследования заключается в том, что его результаты могут послужить основой для более глубокого изучения и изучения проблем терминологии в таджикском литературном языке. В частности, административно-делопроизводные термины рассматриваются с точки зрения семантики и морфологической структуры, что способствует особой узнаваемости данного типа терминологии.

Практические рекомендации исследования могут быть использованы при составлении учебников и учебных пособий по различным предметам современного таджикского литературного языка для факультетов филологии и журналистики вузов; проведении спецкурсов и семинаров, практических и лабораторных работ по стилистике, лексикологии, лексикографии, текстологии; написании дипломных работ по стилистике и лексикологии; используется для подготовки практических курсов для работников ведомств, учреждений, организаций и предприятий. В целом материалы диссертации могут оказать непосредственную практическую помощь студентам специальностей делопроизводства вузов, работникам ведомств и учреждений, организаций и предприятий.

Соответствие темы диссертации паспорту научной специальности.

Диссертация соответствует паспорту научной специальности 10.02.01 – Таджикский язык.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании состоит из сбора комплексного материала по административно-делопроизводным терминам, их классификации и оформлении в научном формате. При этом написание статей по теме и доклады на республиканских и международных конференциях по теме диссертации является практической деятельностью исследователя.

Апробация результатов исследования. Выводы и результаты исследования представлены в докладах диссертанта на международной конференции «Вопросы выбора слова и термина таджикского языка» (Комитет по языку и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан, Душанбе, 27.07.2015), «Расширение литературных и культурных связей между Таджикистаном и Узбекистаном» (Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 30.11.2021-01.12.2021), ««Шахнаме» Абулкасыма Фирдоуси и национальная идентичность» (Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 27-28.11.2024), «Значение изучения романо-германских языков в процессе глобализации и состояние их изучения в Таджикистане» (Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 21.02.2025), республиканской конференции «Таджикский язык на арене новых последствий» (Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 05.10.2024) и научно-практической конференции «Исследование актуальных вопросов гуманитарных, общественных и точных наук в условиях поликультурного обучения» (Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 11.04.2022), «Приоритетные направления исследований в области гуманитарных и точных наук в условиях глобализации» (Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода, Душанбе, 22.04.2024), также они опубликованы в форме научных статей в сборниках и научных журналах.

Диссертация была обсуждена и представлена к защите на кафедре современного таджикского литературного языка Таджикского национального университета 08.05.2025, протокол № 11.

Публикация научных статей на тему диссертации. По теме диссертации опубликованы 13 статьи, в частности, 6 статей в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трёх глав, заключения и списка литературы и охватывает 183 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во **введении** речь идёт об актуальности темы, степени изученности, цели и задачах исследования, связи исследования с программами и научными темами, теоретических и методологических основ, объекте и предмете исследования, основных источников, методов исследования, научной новизне, основных положениях, выносимых на защиту, соответствие темы диссертации паспорту научной специальности, личного вклада соискателя ученой степени в исследовании, апробации, структуре и объёме диссертации и т.п.

Первая глава диссертации озаглавлена «**Место административно-делопроизводных терминов в терминосистеме таджикского языка**» и состоит из трех разделов.

В первом разделе – «Основные этапы развития административно-делопроизводных терминов», предоставляется сведения об истории формирования и этапы развития административно-делопроизводных терминов.

Делопроизводство и документация всегда укрепляют государственную систему, ведут к ее совершенствованию и развитию. Официально-деловой стиль занимает главное место во всех государственных учреждениях, и его лексический состав постоянно развивается.

Делопроизводство как отрасль науки изучает деятельность управленческого аппарата предприятий и учреждений и является

специализированной областью деятельности администрации и аппарата учреждений и предприятий, имеющие дело с документами, т.е. вся деятельность людей в учреждениях и на предприятиях связана с отделом делопроизводства.

Административно-делопроизводные термины в таджикском языке развивались со времен образования централизованных таджикских государств – Ахеменидов, Сасанидов, Тохиридов и Саманидов. Административная терминология, даже во времена правления Сасанидов, охватывала различные аспекты государственного управления. Наиболее ранние надписи и произведения, унаследованные от этих династий, являются основным источником административной терминологии. Такие как *мубад* – *мубад* (зороастрийский жрец), *шоҳ* – *шах*, *шахриёр* – *государь*, придворные звания и чины – *шоҳаншоҳ* – *шахиншах*, *кай* – *шахиншах*, *шахрдор* – *мэр города*, *нахуствазир* – *премьер-министр*, *фармонраво* – *повелитель*, *сарвар* – *руководитель*, *мушовир* – *консультант*, *дастур* – *инструкция*, *дабири хазона* – *счётковод*, *дабири умури хайрия* – *секретарь благотворительной службы*, *мудири умури иқтисод* – *начальник экономической службы*, *ҳисобдор* – *бухгалтер* и т.п.

Другим достоверным документом, подтверждающим древнюю историю формирования эпистолии таджикского народа, являются документы крепости Муг. Всего упоминается более 80 таких документов, из которых 74 – согдийские [10, 298].

Документация в эпоху Саманидов велась на дари-персидском языке. В эти дни, наряду с развитием других разделов таджикского языка, активно развивался и терминологический раздел, в результате чего в обиход вошли термины, изначально являющиеся исконно таджикскими словами. После падения Саманидов в конце X века и до начала XX века, несмотря на нахождение у власти монголов, государственным языком страны был таджикский, и, безусловно, документы писались на этом языке.

По мнению профессора С. Назарзода, терминология X века, являющаяся основным источником эпистолии, делится на этапы создания и перевода до XX века - IX-XI века, период роста и развития терминологии от правления тюркской династии до подчинения России, и вторая половина XIX века до начала XX века [33, 83].

В первые годы советской власти часть документов составлялась на таджикском языке, однако позднее, в период так называемого «застоя», использование документов на этом языке было практически исключено, и документы стали составляться на русском языке. Последствия такого отношения на протяжении многих лет вызывали проблемы в административном стиле и терминологии.

При этом лингвист Х. Маджидов отметил, что сокращенная лексика административно-делового стиля в таджикском языке, сохранившаяся с советских времен, в настоящее время находится в процессе упорядочения [24, 147].

Политика того времени ограничивала сферу использования собственной терминологии. В 1933 году впервые в истории Советского Таджикистана был создан Центральный комитет по новому таджикскому алфавиту, основной задачей которого было создание таджикской политической, общественной, научной и технической терминологии, обеспечение ее единства, единообразия и стандартизации. Однако большинство лингвистов выразили недовольство работой этого комитета [54, 164].

За период независимости нашей страны таджикская терминология достигла ряда успехов. В частности, в этот период таджикские термины по сравнению с заимствованиями занимали свою позицию. Появились ряд научных и теоретических работ. Несмотря на возможности, открывшиеся в этот период, по-прежнему наблюдается путаница в использовании единой терминологии во всех дисциплинах. Составление ряда словарей терминов по различным дисциплинам было весьма уместным и полезным, однако большинство этих словарей основывалось на дословном переводе и

калькировании. При составлении словарей мало внимания уделяется использованию оригинальных эквивалентов из лексического запаса таджикского языка. При чтении словарей встречаются термины, нетипичные для литературного языка. К примеру: сейф – говсандуки калон, расписка – расид, стенография – тундनावисй, табель – фехраст, гарантийное письмо – номаи замонат, вклад – сахм, пасандоз, листок – варака, барг и т.д, которые являются дословным переводом русских терминов. Следует отметить заслугу специалистов сферы, в частности, Д. Саймиддинова, С. Назарзода, М.Х. Султона, П. Нурова, А. Байзоева в формировании и дальнейшем развитии терминологии.

В годы независимости страны при Правительстве Республики Таджикистан был создан Комитет по языку и терминологии, основной задачей которого является регулирование терминологии. Одной из важных задач, стоящих перед этим комитетом, было рассмотрение и анализ использования терминологии. Еще глава государства Эмомали Рахмон в своем выступлении 5 октября 2010 года по случаю Дня языка отметил, что вопрос терминологии, и особенно развития научной терминологии, имеющей первостепенное значение для превращения нашего родного языка в язык науки, является одним из самых актуальных вопросов для нашего общества. Также было отмечено, что вся принятая терминология должна проходить лингвистическую экспертизу, и что Комитет по языку и терминологии при Правительстве Республики Таджикистан должен нести серьезную ответственность в этом вопросе [58].

Второй раздел под названием «**Лингвистические особенности административно-делопроизводных терминов**» содержит информацию о терминологии и лингвистических особенностях терминов и включает три раздела.

Термины различных сфер деятельности, в том числе административно-делопроизводные, обладают особыми лингвистическими характеристиками, и хотя проводились отдельные исследования по различным их аспектам, по-прежнему существуют противоречивые мнения и идеи, касающиеся вопросов

данного типа терминологии. Основу развития терминологического образования мы фиксируем в трудах наших предков, имеющих тысячелетнюю историю. Терминоведение как наука зародилось в конце 20-х годов XX века в Советском Союзе, и ее основой считается статья Д.С. Лотте «Очередные задачи технической терминологии» [1931].

Наряду с трудами и статьями таджикских лингвистов по проблемам терминологии в зарубежном языкознании, в частности русском, значительный вклад в развитие и становление науки терминологии внесли труды и статьи Н.А. Баскакова, С.М. Бурдина, В.В. Виноградова, А.С. Герда, А.А. Григоряна, Н.П. Кириленко, Д.С. Лотте, Н.М. Локтионовой, Л.С. Пейсикова, А.Реформатского и других.

В первом подразделе – «Фонетическое соответствие» рассматриваются административно-делопроизводные термины. Очевидно, что терминология всех сфер не может обойтись без заимствований, поэтому их фонетическое соответствие определяется и группируется на основе конкретных слов отдельных языков, которые в той или иной степени базируются на фонетике таджикского языка, потому что русские, европейские, арабские и персидские термины, пришедшие из-за рубежа, имеют свои особые отличительные черты. Со временем административно-делопроизводные термины также претерпели фонетические изменения. Иногда заимствованные слова настолько глубоко укоренились в таджикском языке, что их трудно отличить от исконно таджикских слов. Вопрос русско-европейских заимствований возник, особенно в советское время, по вполне реальным причинам. Другим распространенным способом использования терминов в начале XX века была «таджикизация» терминов, которая осуществлялась путем замены буквы или части слова. В этот период таджикские лингвисты постоянно старались избегать заимствований или использовать эквиваленты. Однако анализ показал, что когда вышеупомянутые методы не срабатывали, они использовали заимствования, фонетически адаптируя их. При этом профессор С. Назарзода отмечает, что для использования заимствованных терминов носители таджикского языка

придавали им таджикский колорит, используя в произношении и написании таджикизированные турецкие и арабские буквы, примерами этого являются следующие: программа – пуруғром, комитет – кумита, курс – курс, конференция – кунфронс, большевик – болшавик, кабинет – қобина, митинг – митинг и т.д. Эта традиция некоторое время была распространена даже в советском периоде [33, 188-189].

Административно-делопроизводные заимствования можно разделить на следующие группы в зависимости от их фонетических характеристик:

а) термины, частично адаптированные к звучанию (фонетике) таджикского языка. Например: «аттестация» – «аттестатсия», «презентация» – «презентатсия», «сертификация» – «сертифкатсия», «аккредитация» – «аккредитатсия», «конференция» – «конференсия», «интернационал» – «интернатсионал», «лицей» – «литсей» и т. д. вошли в таджикский язык по той же правиле: «... **аккредитатсияро** дар якҷоягӣ бо ин муассиса мегузарад» [25, 94] // «... проходит аккредитацию совместно с данным учреждением».

В научной литературе в определенный исторический период встречались такие примеры, как «губернатор» – «губирнот», «комиссариат» – «комиссариёт», «демократӣ» – «демукротӣ», «демукросӣ» ё «соцсиализм» – «сусиёлизм» «император» – «имперотур», «директор» – «директур», «закон» – «закун», «почта» – «пўчта», которые считались «таджикским» способом выражения: «...гумоштағони сиёсии пештараи **импературӣ** ...қатли оро биззот идора карда истодаанд...» // «...бывшие императорские политические деятели...активно руководят бойней» [3, 208].

б) термины, использующиеся постоянно, т.е. без изменений

Данный тип слов не имеют собственных таджикских эквивалентов, или их первоначальное значение теряется при переводе. Большинство этих терминов, таких как *резюме, протокол, академия, дипломатия, кодекс, коллегия, комиссар, консул, комиссия, митинг, президент, тендер, диссертация, брошюра, диплом* и т. д., вошли в таджикский язык в основном после

Октябрьской революции и вплоть до распада Советского Союза путем косвенного заимствования. *«Консепсия ва барномаҳои дурнамои кӯтоҳмуҳлат... барои тасдиқ пешниҳод менамояд»* [52, 6]. // *«Концепция и краткосрочные перспективные программы... представлены на утверждение».*

Второй подраздел называется **«Лексические особенности»**, который необходим для учитывания основного значения, а также степени и места использования термина. Лексический фонд национального языка формируется из общеупотребительных слов, поэтому при лексическом анализе терминов необходимо уделять первостепенное внимание сфере словоупотребления.

Административно-делопроизводные термины в зависимости от сферы употребления можно разделить на несколько групп.

I. Название документов. Данную группу в свою очередь разделяем на две ветви:

а) Термины, выражающие название документов, использующиеся в современном делопроизводстве: *фармон* – указ, *санад* – документ, *баёнот* – заявление, *меморандум*, *гузориш* – отчёт, *баёния* – декларация, *дархост* – заявка, *забонхат* – расписка, *эълон* – объявление, *барқия* – телеграмма, *суратмаҷлис* – протокол, *қарор* – решение, *қарордод* – соглашение, *сафархат* – проездной, *даъватнома* – пригласительное, *ваколатнома* – доверенность, *маълумотнома* – справка, *ифтихорнома* – грамота, *барнома* – программа, *низомнома* – устав, *оиннома* – устав, положение, *ҳалнома* – решение, *рӯзнома* – газета: *«Мувофиқи ҳамин қарордод шаби арафаи ҳамон рӯз муфтиён ҷамъ мешуданд»* [2, 572] // «Согласно этому соглашению, муфтии должны были собраться накануне этого дня».

б) Термины, образованные с компонентом *нома* (письмо), которые не употребляются в современной документации. К примеру, *вақфнома* (документ на вакуфное имущество). Арабское слово *вақф* является многозначным и соответствует следующим значениям: «имущество, созданное и переданное кем-либо в собственность мечети, медресе и т. д. при условии, что с его дохода будет извлекаться прибыль и что оно не будет куплено или продано». Это

также означает подарок и паузу в середине речи, особенно при чтении Корана. Вакфнаме (документ на вакуфное имущество), с другой стороны, относится к «документу вакуфа, документ на имущества, оказавшееся под вакуф (земли, сада и т. д.)» [48, 231-232]: «...даҳякдиҳӣ ва шартҳои **вақфнома**... ба анҷом мерасид» [2, 641] // «заканчивались предоставления ...десятины и условия вакфнаме».

Наряду с указанным термином употреблялись также термины *паймоннома* (письменное обязательство), *замонатнома* (гарантийное письмо), *нафирнома* (указ о всеобщей мобилизации), *бахишинома* (оправдательный приговор), *ҷазонома* (постановление казия о наказании), *иноятнома* (документ о предоставлении помощи), *вақфнома* (документ на вакуфное имущество), *ганҷнома* (государственное казначейство), *озоднома* (письмо об освобождении), *муборақнома* (эмирская грамота) и т.д.: «**Муборақномаи** олі будагист, -гӯён..., се таъзим кард...» [3, 161] // Наверное, эмирская грамота, - сказав это... трижды поклонился....

II. Вторую группу составляют административно-делопроизводные термины, которые использовались в качестве вежливых выражений при написании писем, а некоторые из них также широко распространены в современной документации. Такие как: *муҳтарам* (уважаемый), *ҷаноб* (господин), *хонум* (госпожа), *рафиқ* (товарищ), *арҷманд* (уважаемый), *иззатманд* (уважаемый), *сардор* (начальник), *сарвар* (руководитель), *пешво* (лидер) и устаревшие формы *аълоҳазрат* ((его) величество), *улёҳазрат* ((его) величество), *ҷалолатмаоб* (высокопревосходительство), *бузургвор* (достопочтенный), *шафқатпаноҳ* или *шафақатпаноҳ* (милосердный), *валинеъмат* (благодетель), *муаззам* (великий), *муаззама* (великая), *мукаррама* (глубокоуважаемая), *мушфиқ* (добрый), *гиромидошт* (честь), *асилзода* (благородный, аристократ), *умедгоҳ* (опора), *шариатпаноҳ*..(звание мусульманских священников). Безусловно, данная группа лексем разделяются на широко употребимые и устаревшие. Такой способ выражения специальных слов и фраз характерен для определенных документов и используется

стандартизированным образом. В качестве примера можно проиллюстрировать выражения *хоҳишмандам* (прошу), *сипосгузорем* (благодарны), *лутфан* (пожалуйста), *лутф мефармудед* (разрешите пожалуйста), *умедворем* (надеюсь), *лоиқ медидед* (считали бы уместным), *иҷозат медодед* (позволили бы), *назар менамудед* (взглянули бы), *мутаассифона* (к сожалению), *хушбахтона* (к счастью), *бо ихлосу самимият* (с искренностью), *бо таманниёти нек* (с добрыми пожеланиями), *бо умеди ҳамкорӣ* (с надеждой на сотрудничество) и сотни другие, которые используются в основном в тексте писем. К примеру: «**Лутфан** Шуморо ба маҷлиси Садорати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон...даъват менамоем» [5, 46]. // «Любезно приглашаем Вас на заседание Президиума Союза писателей Таджикистана...».

Третий подраздел озаглавлен «**Грамматические особенности**». Несмотря на принадлежность к определенной области науки, терминология имеет особые грамматические характеристики. Например, в словообразовании, принадлежности к разным частям речи и выражении их как грамматической единицы.

В языке части речи посредством словообразования могут образовать множество терминов. «Уникальными особенностями таджикского языка являются связь различных частей речи и возникновение новых слов и выражений на основе этой связи посредством аффиксов» [33, 304].

Например, из одного существительного сконструировано несколько слов, часть которых являются терминами различных сфер: «сар» (голова) – саргах (начало), сарбоз (солдат), сардор (начальник), саркарда (командир), сарвазир (премьер-министр), сарҳанг (военачальник, полковник), сардухтур (главврач), сарвар (руководитель), сардабир (главный редактор).

Часть терминов образуются морфологическим способом (при помощи префиксов и суффиксов). К примеру: арч+манд (уважаемый), бар+гардон (перевод), бар+қарор (восстановление), бар+нома (программа), бар+овард (вытащил), барор+иш (выпуск), бар+рас+й (рассмотрение), бар+хўрд (столкновение), бар+хўр+дор (извлекающий пользу), бар+часп (этикетка),

бун+гоҳ (жилище), бой+гонӣ (архив), гузор+иш (отчёт), соз+иш (согласие), дод+гоҳ (суд). Другая часть терминов таджикского языка возникли путем сложения слов: дод+ситон (прокурор), дур+намо (перспектива), забон+хат (расписка), изофа+навис (приписщик), изофа+варақ (приложение), иҷозат+нома (разрешение), ифтихор+нома (грамота), катъ+нома (резолуция), карор+дод (соглашение), кафолат+нома (гарантийное письмо), кор+гардон (режиссёр) и т.д. Возможности образования терминов посредством словообразования широки, поскольку большинство терминов создаются именно этим способом.

Одной из грамматических характеристик терминов является то, что они часто являются существительными. Большинство терминов несут номинативный характер и поэтому как часть речи они, скорее всего, являются именами существительными. Значительная часть терминов возникла посредством словосочетаний. Такие как *варақаи шахсӣ* (личный листок), *варақаи корношоямӣ* (бюллетень), *рухсатии меҳнатӣ* (трудовой отпуск), *Прокурори генералӣ* (Генеральный прокурор), *Маҷлиси миллӣ* (Маджлиси милли), *шабакаи иттилоотӣ* (информационный канал), *протоколи пурсишӣ* (протокол допроса), *қарори гузаронидани таҳхис* (протокол проведения экспертизы), *протоколи муоинаи ҳуҷҷат* (протокол изучения документа) и т.д. К примеру: «*Вазъи оилавӣ ҳангоми пур кадани **варақаи шахсӣ***» [42, 508] // Семейное положения во время заполнения личного листка.

Третий раздел первой главы называется «**Синонимия административно-делопроизводных терминов**» и рассматривает вопрос вариативности административно-делопроизводных терминов, так как ситуация таджикского языка осложнилась в плане выбора и использования терминологии.

Термины делопроизводства являются важной частью терминологии. После обретения страной независимости появилось огромное количество делопроизводных терминов, однако эксперты не выработали единой системы их использования. Если мы более внимательно рассмотрим вопрос выбора и использования терминов, то увидим их полисемантичность, синонимизацию, омонимизацию и многоотраслевое использование, и читатель не знает, какой из них принять. Как отмечается в научных

источниках, термин обладает множеством особенностей, важнейшей из которых является его однозначность. Несмотря на то, что полисемантические, синонимические и омонимические явления не характерны для терминологии, в административно-делопроизводной сфере такая ситуация наблюдается.

В принципе следует использовать термины, охватывающие лексическое значение одного и того же понятия или нового объекта, поскольку краткость, лаконичность и простота являются важными характеристиками терминов. В системе делопроизводства взаимозаменяемо используются следующие термины: *оиннома* – асоснома (устав); *баст* – сахм (штат); *бахш* – шуъба (отдел); *квота* – бурсия; *васоят* – парасторӣ (опекунство); *вом* – қарз, иқтибос (заимствования); *геополитикӣ* – умумичаҳонӣ, сартосарӣ (геополитический); *ғирдиҳамой* – намоиш, ҷамъомад, митинг; *ғумрукхона* – идораи ғумрук, боҷхона (налоговая); *дабир* – котиб, муншӣ (секретарь); *дастандаркорон* – масъулон (организаторы); *саркарда* – созмондиҳанда (главный, организатор); *дастгоҳ* – аппарат или руководящий состав органа, а также государственного учреждения; *дафтар* – идора (канцелярия), центр управления определенных сфер или рабочий кабинет: дафтари сабти аҳвол (книга регистрации); *довталаб* – ихтиёрӣ, мақомчӯ (абитуриент); *маҷмаа* – ҷамъомад, маҷлис, ассамблея; *идрор* – идрорпулӣ, сабақмаош, стипендия; *мустанад* – ҳуҷҷатӣ, бо санадҳо асосёфта (документальный), *муҷозот* – ҷазо, ҷазодиҳӣ, танбеҳ (наказание); *нахуствазир* – сарвазир, раиси вазирон, садри аъзам (премьер-министр); *ниҳод* – муассиса, созмон, институт; *номнависӣ* – сабти ном, бақайдгирӣ и т.п. «...**шуъбаҳои (бахшҳои) қор бо кадрҳо ташиқил ё шахси масъул муқаррар қарда мешавад**» [42, 231]. // «...создаются отделы по кадровой работе или назначается ответственное лицо».

Исследователь Я. Калонтаров отмечает четыре основных способа использования терминов в таджикском языке, первым из которых является подбор общеупотребительных слов языка. Второй способ – выбрать слова с новыми терминологическими значениями, например, регион и окружающая среда. Третьим способом считается широкое использование словообразовательных средств, а четвертым способом использования терминологии – сочетание таджикских слов с русскими [14, 39].

В данной модели используются также следующие термины: *эълон* – *иттилоия* (объявление); *презентатсия* – *реклама кардан, рӯйнамо*; *санад* – *хуҷҷат, акт, таъйиднома* (документ); *зиндагинома* – *тарҷумаи ҳол, ҳолнома, шарҳи ҳол* (автобиография); *ваколатнома*– *боваринома, эътимоднома* (доверенность); *раводиҷ* – *иҷозатнома, виза*; *протокол* – *суратҷаласа, суратмаҷлис*; *қарордод* – *паймоннома, аҳднома, шартнома, созишнома* (соглашение); *хислатнома* – *тавсифнома, муаррифинома* (характеристика); *шаҳодатнома* (сертификат) – *коғази қурбдор ва ё ғувоҳинома*; *баённома* – *эълomia* (декларация); *имзо* – *соядаст* (подпись); *вазифа* – *мансаб, шугл* (должность) и т.д. К примеру: «*Мувофиқи созишномае, ки дар байни ҳукумати Россия ва амир баста шуда буд, ҳукуматдорони Бухоро ҳақ надоштанд...*» [2, 480]; // «*По договору, заключенному между русским правительством и эмиром, бухарские власти не имели права; «...бо ҳукумат шартнома бастед, тухму бўнакро ҳам гирифтед*» [3, 366].

Вторая глава диссертации озаглавлена «**Лексико-семантические особенности административно-делопроизводных терминов в таджикском языке**» и состоит из четырёх разделов. Первый раздел называется «**Выражение административно-делопроизводных терминов различными языковыми средствами**». В данном разделе рассматриваются различные типы слово-терминов и словосочетаний-терминов.

Большинство терминов системы делопроизводства, полити и дипломатии являются слово-терминами. Слово-термины являются широкоупотребимыми и одну их важную часть составляют слова, употребляемые в политике и дипломатии. Лексемы, обозначающие названия государственных, правительственных и отраслевых должностей и органов власти: *раис* (председатель), *сарвазир* (премьер-министр), *сарвар* (руководитель), *роҳбар* (руководитель), *вазир* (министр), *мудир* (заведующий), *сафир* (посол), *вакил* (депутат), *ваколатдор* (уполномоченный), *намоянда* (представитель), *мушовир* (консультант), *маъмур* (администратор, чиновник). К примеру: «*Охир ду маъмури ҳукумати Бухоро омада, он чор нафарро ба баромада*

рафтан таклиф карданд...» [2, 419] // «Наконец, прибыли два чиновника из бухарского правительства и пригласили четверых человек уйти...».

Названия государственных и правительственных учреждений, органов и ведомств: *дастгоҳ (аппарат), вазорат (министерство), хадамот (служба), раёсат (председательство), мақомот (органы), идора (управление), созмон (организация): «Вазорат ...ба рушди таъкилотҳои таълимии хусусӣ мусоидат мекунад»* [52, 5] // «Министерство ... содействует развитию частных образовательных организаций».

Существительные действия, выражающие должность: *раисӣ (председательство), сардорӣ (руководство), вазирӣ (министерство), сафирӣ (посольство), президентӣ (президентство), маъмурӣ (административность): «Вазир роҳбарии умумии фаъолияти вазоратро дар асоси **яккасардорӣ** анҷом дода, барои иҷрои вазифаҳо... масъулияти шахсӣ дорад»* [42, 149] // Министр единолично осуществляет общее руководство деятельностью министерства и несет персональную ответственность за исполнение своих обязанностей...

Действия, предпринимаемые государственными органами: *вохӯрӣ (встреча), шарикӣ (соучастие), мушовара (коллегия), баррасӣ (рассмотрение), мулоқот (встреча), боздид (встреча)* и т.д.: «...мақсади ман аз ин **вохӯрӣ** ба қозикалон аз тайёр нашудани шеъре узр хоستان» [2, 636] // «...моя цель на этой встрече – извиниться перед судьёй за то, что я не подготовил стихотворение».

В виде различных словосочетаний образуются словосочетания-термины, которые возникают на основе синтаксического способа словообразования. Многие явления и понятия этой области порой трудно выразить в рамках одного (разноструктурного) слова, и цель не излагается ясно и кратко. Для этой цели целесообразно использовать модель словосочетания, которая привела к появлению множества терминов. В частности, образование словосочетания-термина посредством изафета отметила лингвист М. Касимова [18, 162].

Следующие словосочетания-термины утверждены Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 27 февраля 2010 года № 77: *шаҳодатномаи таваллуд (свидетельство о рождении), шаҳодатномаи вафот*

(свидетельство о смерти), *шаҳодатномаи ақди никоҳ* (свидетельство о заключении брака), *шаҳодатномаи бекор кардани ақди никоҳ* (свидетельство о расторжении брака), *шаҳодатномаи фарзандхонӣ* (свидетельство об усыновлении), *шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ* (свидетельство об установлении отцовства), *шаҳодатномаи иваз намудани насаб, ном ва номи падар* (свидетельство о замене фамилии, имени и отчества), *сабти асноди таваллуд* (регистрация актов о рождении), *барқарор намудани сабти таваллуд* (восстановление регистрации актов о рождении), *сабти асноди вафот* (регистрация актов о смерти), *штамп оид ба ақди никоҳ* (штамп о бракосочетании), *рӯйхати ҳамроҳкунанда* (опись, сопроводительный список) [13]. Наряду с этим, термины *дафтари ҳисобдорӣ* – бухгалтерская книга, *сафари хизматӣ* – командировка, *номаи боз* – открытое письмо, *номаи расмӣ* – официальное письмо, *номаи фармоишӣ* – «письмо заказное», *хучҷати қалбақӣ* – фальшивые документы, *қайдномаи ҳарбӣ* – «приписное свидетельство», *тафтишии ногаҳонӣ* – «рейд», *қоғази қурбнок* – «сертификат» и т.п., которые образованы на базе свободных синтаксических словосочетаний, являются дословным переводом русских заимствованных терминов. Данная модель свойственна существительным.

Изафетные словосочетания играют определенную роль в формировании данного типа терминологии. Термины, состоящие из двух существительных, существительных и прилагательных: *варақаи интихобот* (бюллетень), *варақаи шахсии корманд* (личная карточка работника), *қайдномаи ҳарбӣ* (приписное свидетельство), *бозрасии андоз* (налоговая инспекция), *варақаи қайдгирӣ* (учетный лист), *гардишии хучҷатҳо* (документооборот), *варақаи беморӣ* (больничный лист), *дафтарчаи амонатгузорӣ* (сберегательная книжка), *никоҳи қонунӣ* (законный брак), *ҳокимияти қонунгузор* (законодательный орган), *шуъбаи тафтишот* (следственный отдел), *додситони ноҳия* (районный прокурор), *чаласаи бози додрасӣ* (открытое судебное заседание), *сардори дафтардорӣ* (делопроизводитель), *дафтари маълумот* (справочная книга), *иҷозатномаи вуруд* (пропуск на въезд), *даромади рӯзона* (дневной доход),

дафтари ҳисобдорӣ (бухгалтерская книга), варақаи интиҳобот (бюллетень), дафтари ҳисобу китоб (бухгалтерская книга), дафтарчаи имтиҳонӣ (зачётная книжка), номаи фармоишӣ (заказное письмо), номаи табрикӣ (поздравительное письмо), номаи саркушода (открытое письмо) и т.д. К примеру: «Бо супориши роҳбарият ... ба **сафари хизматӣ** баромада, аз натиҷаи он гузориши тайёр мекунад» [52, 68]. // «По поручению руководства ... выезжает в командировку и составляет отчет по ее результатам».

Ряд административно-делопроизводных терминов образованы посредством связи управления: предлог **аз**: нусха аз суратмаҷлис (копия протокола заседания), нигоҳдорӣ аз маош (удержание заработной платы), аз мансаб озод кардан (увольнение с должности), пеш аз муҳлат (досрочно), аз болои касе шикоят кардан (подача жалобы на кого-либо, аз мерос маҳрум кардан (лишить наследства), аз ҷоида маҳрум кардан (лишить премия), берун аз барнома (вне программы); предлог **ба**: даъватнома ба дабистон (приглашение в школу), бақайдгирии ҳуҷҷатҳо (регистрация документов), рақами бақайдгирии ҳуҷҷатҳо (регистрационный номер документов), ба танзим даровардан (упорядочение), ба истеъфо рафтан (уйти в отставку), эътироз ба нишондод (возражение по отчету), ба мулоқот назируфтан (согласиться к встрече), ба суд ирсол кардан (направить в суд); предлог **бар**: вақти изофа бар муддати кор (сверхурочно сверх рабочего времени); предлог **барои**: барои пардохт пешниҳод кардан (предъявлять к оплате), барои баррасӣ супоридан (представлять на рассмотрение); предлог **бо**: бо санад асоснок кардан (обосновывать документом), бо сабаб аз кор рафтан (уйти в отставку с указанием причины). К примеру: «Ҳар як узви Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи ба **истеъфо рафтан** дорад» [42, 34] // «Каждый член Правительства Республики Таджикистан имеет право подать в отставку».

Второй раздел второй главы озаглавлен «Источники возникновения административно-делопроизводных терминов».

Источники возникновения административно-делопроизводных терминов разное. Причина этого кроется в том, что история их формирования связана с

политическими и социальными процессами. Хотя стандарты толкования документов принципиально не изменились с момента формирования таджикской эпистолии и до наших дней, из-за влияния могущественных семейств и проникновения других языков в лексический состав таджикского языка наблюдается определенная степень смешения в стиле и различия в форме. Несмотря на наличие негативного влияния на выбор и использование терминологии, традиционные модели словообразования таджикского языка активно использовались.

Одним из основных путей появления новых терминов в таджикском языке является калькирование. Ученый-лингвист Н. Шарофов в статье «Создание новых слов и терминов посредством кальки» высказал свои соображения о возникновении терминов этим способом, посчитав данный способ наиболее продуктивным. Он упомянул два способа калькирования: лексико-морфологический (или структурный) и семантический [55, 16].

Терминообразование в таджикском языке осуществляется в основном двумя путями: а) от общеупотребительных слов самого таджикского языка; б) за счёт заимствований. Элементы одного языка попадают в словарный состав другого языка как важное средство двумя путями: слова, термины, а иногда и выражения из одного языка в другой попадают непосредственно, а слова и термины попадают в язык с помощью третьего языка, то есть путем косвенного заимствования.

Термины делопроизводства активно используются в качестве таджикских неологизмов посредством способов словообразования. По мнению исследователя М.Музофиршоева, новые заимствования делятся на две группы. Первая – это новые слова, пришедшие в таджикский язык из русского языка или через него. Ко второй группе относятся новые слова, вошедшие в таджикский язык из или посредством персидских языков зарубежа [30, 58].

В этом направлении активно действуют префиксы и суффиксы. Например, с префикс **боз-** образовано термины *бозхондан*, *бозхост*, *бозпардохт*, *бозҷӯй*, *бознишаста* и *бозхонд*. К примеру: «...дар хусуси вори́д

намудан ба ҳайати комиссия ё **бозхонди** аъзои он ба мушовараи мақоми давлатӣ тақлиф пешниҳод менамояд» [42, 249] // «...вносит в коллегию государственного органа предложения о включении членов в состав комиссии или отзыве ее членов».

Создание терминов с компонентом *нома* (письмо) является распространенным явлением: *ваколатнома* (доверенность), *низомнома* (устав), *сипоснома* (благодарственное письмо), *ифтихорнома* (грамота), *иҷозатнома* (лицензия), *шаҳодатнома* (сертификат), *маълумотнома* (справка), *савганднома* (текст присяги), *созишнома* (соглашение), *хислатнома* (характеристика), *даъватнома* (приглашение) и т. д. «...дар копияи ин **ваколатнома**, ки ба консулхона мерафт ...тасдиқ кардааст» [2, 512] // «...в копии этой доверенности, которая пошла в консульство... он подтвердил». «**Низомнома** дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ...таҳия гардидааст» [25, 68] // «Разработаны положения о лицензировании объектов...».

«Устаревшие термины» название третьего раздела второй главы. Образование административных терминов берёт своё начало от «Авеста». В книге «Лексикология среднеперсидского языка» упоминаются термины *шоҳзодагон* (принцы), *дабирон* (писцы), *сарпараст* (покровитель), *котиб* (писец), *оморгар* (статист), *хазинадор* (казначей), характерные для официального стиля. Некоторые из этих терминов использовались повторно по мере необходимости: *андоз* (налог), *ахтаршинос* (астролог), *дастур* (инструкция), *котиб* (секретарь), *муфаттиш* (следователь), *дидбон* (сторож).

Также использовались делопроизводные термины **«барот»** в значении «документ об освобождении от рабства, документ об амнистии» [48, 150], *васиқа* или *васиқат* в значении “соглашение” (*ахднома*) в исторических произведениях, и на данный момент, будучи архаизмами, они не употребляются [48, 227]. К примеру: «...аз ҳамин иҷора, ки панҷ бор **васиқа** шуд, дар ҳар бор муҳронаи алоҳида гирифтанд...» [3, 145] // «...из этой аренды, которая была заключена пять раз, они каждый раз получали отдельную плату за наложения печати на документе...».

Не употребляются также термины *барот*, *васиқа*, *қушбегӣ*, *туқсабо*, *девонбегӣ*, *қургон*, *қаровул*, *аркон*, *чапар*, *аксариюн*, *амин*, *амир*, *амлок*, *амонпулӣ*, *арбоб*, *хўҷаин*, *асас*, *тўнқатар*, *ашиор*, *бакавул*, *оқсақол*, *бегим*, *муншӣ*, *бистгонӣ*, *дарбон*, *арк*, *давлатхона*, *ясавул*, *мир*, *раисхона*, *амгудор*, *ҷазонома*, *раҳилнома*, *пўзишнома*, *муборакнома*, *бимнома*.

Другую группу составляют лексемы, употребляемые в письмах и эпистолии, такие как: *аълоҳазрат* ((его) величество), *улёҳазрат* ((его) величество), *чалолатмаоб* (высокопревосходительство), *бузургвор* (достопочтенный), *шафқатпаноҳ* или *шафақатпаноҳ* (милосердный), *валинеъмат* (благодетель), *муаззам* (великий), *муаззама* (великая), *мукаррама* (глубокоуважаемая), *мушфиқ* (добрый), *гиромидошт* (честь), *асилзода* (благородный, аристократ), *умедгоҳ* (опора), *шариатпаноҳ*..(звание мусульманских священников), *аморатпаноҳ* (опора эмирата), *меҳрпарвар* (любящий), *бародарнавоз* (покровитель брата), *инояткор* (доброжелатель), *муҳаббатшиор* (любящий, ласковый), *мурувватманд* (благородный), *мурувватнишон* (великодушный), *азиз* (родной), *ба ҷон баробар* (равный душе), *иззатчоҳ* (честолюбивый), *аз ҷон дўсттар* (любит больше души), *иззатманд* (почтенный), *саодатнишон* (счастливый), *фазоилогоҳ* (эрудированный), *шафақатоин* (сострадательный), *шафиқ* (любящий), *муҳтарам* (уважаемый), *камина* (ваш покорный слуга), *камтарин* (скромнейший), *фақир* (бедный), *фақира* (скромная) и т.п.

Четвертый раздел второй главы называется «**Заемствованные термины**». Несомненно, что язык не может существовать без заимствований, и данный разряд слов подвергнутся нашему рассмотрению. Когда в языке используется огромное количество непереведенных заимствований, то он теряет свою красоту и в какой-то степени свою прочность. Стоит отметить, что перевести все введенные термины сразу невозможно, так как они введены в таджикский язык в соответствии с разными языковыми нормами.

До начала XX века почти все термины, заимствованные таджикским языком, были арабскими. Слова из арабского и русского языков вошли в

словарный состав таджикского языка в силу исторических событий и требований времени. В частности, «республика» – чумхурият, «совет» – шуру, «коммунист» – иштирокиюн, «социалист» – иҷтимоиюн, «большевик» – аксариюн, «журнал» – маҷалла, «партия» – фирқа, «материалист» – моддиюн.

Дословный перевод терминов также не является путем решения проблемы, о чем свидетельствуют следующие примеры: «свидетельство о браке» – шаҳодатномаи ақди никоҳ; «свидетельство о расторжении брака» – шаҳодатнома дар бораи бекор кардани никоҳ; «свидетельство о рождении» – шаҳодатномаи таваллуд; «свидетельство о смерти» – шаҳодатномаи вафот; «свидетельство об усыновлении (удочерении)» – шаҳодатномаи фарзандхонӣ; «свидетельство об установлении отцовство» – шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ; «свидетельство о перемене фамилии, имени и отчество» – шаҳодатномаи иваз намудани насаб, ном ва номи падар; «сведение о матери» – маълумот дар бораи модар; «запись акта об усыновлении (удочерении)» – қайди акт дар бораи ба писари (духтарӣ) қабулкунӣ ё сабти фарзандхондӣ.

Лексический состав таджикского языка невозможно представить без заимствованных слов, особенно арабских. Данная группа заимствований служила языком науки и литературы вплоть до начала XX века. Сравнение текстов классических и современных литературных произведений может точно отразить данную ситуацию. Термины арабского происхождения широко используются в таджикском языке, особенно в административно-делопроизводной сфере, наиболее распространенными из которых являются: *шуру* (совет), *муҳаққиқ* (исследователь), *ариза* (заявление), *эълон* (объявление), *таҳқиқ* (исследования), *ҳоким* (правитель), *мутахассис* (специалист), *ихтисос* (специальность), *рутба* (звание), *собиқа* (стаж), *вазорат* (министерство), *ваколат* (полномочие), *даъво* (иск), *вилоят* (область), *далел* (доказательство, аргумент), *идора* (управление), *иттиҳод* (союз), *муассиса* (предприятие), *мақомот* (органы), *мудир* (заведующий), *мансаб* (должность), *музокирот* (переговоры), *мулоқот* (встреча), *муҷозот* (наказание), *муҳофиз* (телохранитель), *муфаттиш* (следователь), *молия* (финансы), *муҳолиф*

(противоположный), *ноиб* (заместитель), *ҳизб* (партия), *ҳукумат* (правительство), *ҳокимият* (власть), *раёсат* (президиум), *ходим* (деятель), *ташкилот* (организация), *этироз* (протест), *хадамот* (служба), *фармон* (указ), *иҷлосия* (съезд) и т.д.

Как отмечает исследователь Т. Бердиева: «Необходимость использования заимствований обусловлена тем, что это явление не имеет чисто лингвистического характера, а обусловлено социальными, коммерческими, научными и культурными факторами» [8, 8].

Делопроизводный термин **«шуро – совет»** стал широко использоваться для обозначения консультационного или специального комитета, который обсуждает определенные вопросы. Такие как: *шурои омӯзгорӣ* (педагогический совет), *шурои ҳамоҳангсоз* (координационный совет), *шурои маҳаллӣ* (местный совет), *шурои диссертатсионӣ* (диссертационный совет) и т. д.: *«Ба ҳайати Шурои Хадамот ...идораҳои дар тобеияташон муассисаҳои таълимидошта дохил мешаванд»* [25, 26] // «В состав Совета службы входят ... ведомства, в подчинении которых находятся учебные заведения».

Исследование показывает, что тюрко-монгольские заимствования занимают определенное место в таджикском языке, однако их количество невелико по отношению к заимствованиям из других языков. Этот процесс связан с различными факторами. Еще до завоевания Арабского халифата в таджикский язык были введены тюркские слова. Позднее подобные слова появляются в произведениях писателей IX и X веков, но основной период пика заимствования пришелся на период после упадка государства Саманидов и прихода к власти тюркской династии.

Этот тип заимствования был настолько активен, что его можно в изобилии увидеть даже в произведениях выдающихся писателей. В системе делопроизводства были распространены следующие тюрко-монгольские термины: *туғро* – монограмма из букв шахского (эмирского) имени и титула в верхней части правительственных документов, *байрақ* – знамя, *атобак* – великий отец, воспитатель, *баковул* – шеф-повар, *бий* (один из высших чинов в

эмирате), ёғй – смутьян, ўлча – трофей, қочоқ – контрабанда, ясовул – есаул, хоқон – хакан (государь), гумрук – таможня, ясоқ – правило, чопар – гонец, ўба – юрта, қўшун – армия и тумон – туман.

Некоторые тюрко-монгольские термины занимают особое место в языке и используются до сих пор. Определенную группу такого рода терминологии трудно отличить от исконно таджикских слов, поскольку они в той или иной степени ассимилировались в языке. Характерными чертами этого типа выражения являются размещение буквы **қ** вне разрыва в форме, размещение букв **ў** и **й** в начале слова, а также экспрессивный тон и интонация. В употребление были возвращены несколько тюрко-монгольских терминов, входивших в группу архаичных слов, наиболее распространенными из которых являются гумрук (таможня) и қўшун (армия).

Русско-европейские заимствования проникли в таджикский язык и закрепились в нем, главным образом, после завоевания Средней Азии Российской империей, то есть со второй половины XIX века. По мнению большинства исследователей-лингвистов, пик внедрения такого рода терминологии пришелся на советское время.

Ученый-лингвист Носирджон Маъсуми особое внимание уделял использованию терминологии, особенно русских терминов, и считал употребление русских слов необходимым в двух случаях: «1. Русские слова используются как необходимые лексические единицы для выражения различных предметных понятий, идей и для сохранения специфики выражения смысла; 2. Группа русских и интернациональных слов используется в зависимости от стилистических намерений и целей. «Большинство этих слов имеют как лексические, так и терминологические потребности» [26, 167].

Постепенно эта группа терминов вошла в язык народа, а затем в периодическую печать и произведения современных писателей. Процесс принятия международных терминов все еще продолжается различными способами. Если в 1920-1950-е гг. термины вводились принудительно, то сегодня, наоборот, они принимаются по необходимости. Например, слово

«агент» также имеет латинское происхождение и широко употребляется в таджикском языке. Агент – это человек, который выполняет поручение или задачу с ответственностью, например: агенти сиёсӣ – политический агент, агенти махфӣ – секретный агент [49, 36]: «Сухани «таслим»-ро танҳо **агентҳои** кофир ва муртад ...бар забон меронанд» [3, 325] // «Только агенты неверных и вероотступников... произносят слово «сдаться»». В то же время он также используется для обозначения политического, официального и иностранного представителя.

Данный термин также употребляется в форме *агентӣ – агентство* для обозначения управления, подчиненного правительству на таджикском языке: *Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия* – Агентство по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией, *Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон* – Агентство по контролю за наркотиками при Президенте Республики Таджикистан, *Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон* – Агентство государственной службы при Президенте Республики Таджикистан и т.д.: «Аз ҳисоботи **Агентии** омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ...қисман ва пурра бомузд амалӣ карда шавад» [44, 40] // «По отчету Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан ... подлежит выполнению частично и полностью оплачено».

Хотя некоторые из них вышли из употребления, другие все еще используются, например: *телеграф, аккредитатсия, аттестатсия, алимент, грант, альтернатива, литсензия, литсей, комиссия, президент, комитет, агент, почта, академия, алимент, анкета, акт, почтаи электронӣ, презентатсия, демократия, депортатсия, дипломатия, коллегия, консул, комиссар, регламент, комиссариат, комиссия, парламент, протокол, телефакс, тендер, тест* и т.д.: «Пардохти масрафи кори **аттестатсионӣ...** то саршавии амалиёт ба амал бароварда мешавад» [25, 95]. «Оплата стоимости работ по сертификации... будет произведена до начала работ».

Даже в системе делопроизводства можно наблюдать русско-европейские заимствования в форме изафетных словосочетаний, обе части которых являются заимствованиями. Например, комиссияи экспертї – экспертная комиссия и комиссияи аттестационї – аттестационная комиссия: «*Хулосаномай комиссияи экспертї ... баррасї мегардад*» [25, 158] // «Заклучение экспертной комиссии... будет рассмотрено». «*Комиссияи аттестационї бевосита дар мактаби олї ...фаъолият мекунад*» [25, 176] // «Аттестационная комиссия действует непосредственно в высшем учебном заведении».

После обретения республикой независимости хорошие экономические, политические, культурные и социальные связи с сопредельными странами привели к введению в лексикон таджикского языка ряда административных и делопроизводных терминов, которые называются иноязычными персидскими неологизмами. Термины *вомбарг* – облигация, *борчома* – упаковка, *борнома* – накладная, *дарснома* – лекция, *дастандаркорон* – организаторы, *борхат* – накладная, *ботилсозї* – аннулировать, *талофї* – возмездие, оплата, *шахрвандї* – гражданство, *иблогия* – сообщение, *бозчўй* – следствие, *бозбинї* – пересмотр, *бознома* – рытка, *бознишаста* – пенсионер, *бозхонд* – отзыв, *бурсия* – квота, *бумї* – абориген, *бунбаст* – тупик, *даргард* – разведчик, *корпартой* – забастовка, *роҳпаймой* – шествие, *ҳамоиш* – конференция, *пайраҳадорї* – повиновение, *следование* и т.п. перешли из персидского на таджикский язык.

В таджикском языке существуют большое количество административно-делопроизводных терминов, заимствованных из языков соседних народов, которые больше соответствуют фонетике таджикского языка, нежели интернациональные заимствования.

Третья глава диссертации озаглавлена «**Морфологическая структура административно-делопроизводных терминов**» и состоит из четырех разделов.

Образование терминов путем словообразования является распространенным типом в таджикском языке. Большинство исследователей в области терминологии рассматривают словообразование как один из способов появления терминов. По структуре слова-термины делятся на: простые, составные, сложные и смешанные. Весьма полезно широко использовать словообразовательные возможности языка при составлении терминологических словарей различных областей. Например, корманд (сотрудник), коргузор (делопроизводитель), коргузорӣ (делопроизводство), корафтода (нуждающийся в ком.-л.), корпартой (забастовка) или додгоҳ (суд), додситон (прокурор), додгустар (судья), додрас (адвокат). Ученый-лингвист Ш. Рустамов исследовал способы словообразования существительных и разделил их на следующие группы: морфологическое словообразование, морфолого-синтаксическое, лексико-синтаксическое и лексико-семантическое [39, 11-14]. По мнению лингвиста С. Назарзода, приобретение терминами новых значений тесно связано с лексико-семантическим процессом словообразования.

Исследователь особо подчёркивает, что исконно таджикские лексемы, такие как сар (голова), чашм (глаза), дил (сердце), даҳон (рот), хона (дом) и т.д. посредством деривации обретают новые значения. В формировании этого типа терминов большую роль играют также различные аффиксы (префикс, интерфикс, суффиксы), союзы и изафет в сочетании частей речи [33, 304].

Способы и пути словообразования, характерные в основном для общеупотребительных слов, пригодны и для создания терминов, поскольку термины в языке образуются от исконных, общетаджикских и специальных слов и по своей структуре схожи с другими словами языка: они могут быть простыми, составными, сложными и смешанными.

Первый раздел называется «**Простые термины**». Простые термины состоят из одного корня. В делопроизводстве часто встречаются слова, состоящие из одного корня. Простые слова предоставляют возможность для образования других терминов делопроизводства и на базе содержательных частей речи образуют различные термины. На сегодняшний день в таджикском

языке широко употребляются слово-термины *аснод* (документы), *билет*, *бурҳон* (доказательство), *далел* (аргумент), *диплом*, *имзо* (подпись), *лоиҳа* (проект), *модда*, *муҳр* (печать), *нотариат*, *нусха* (копия), *паймон* (уговор), *патент*, *санад* (документ), *файл*, *ҳуҷҷат* (документ), *расид* (квитанция), *ариза* (заявление), *баёнот* (объяснительное), *эълон* (объявление), *протокол*, *никоҳ* (брак), *идора* (офис), *қарор* (решение), *ҳукм* (приговор), *саҳм* (доля), *фармон* (указ), *дафтар* (канцелярия), *пардохт* (оплата), *тамга* (клеймо), *сафир* (посол), *садр* (председатель), *раис* (председатель), *раёсат* (президиум), *адвокат*, *ноиб* (заместитель), *мудир* (заведующий), *арбоб* (деятель), *академия*, *ходим* (служащий) и т.д. Эти слова просты тем, что не делятся на другие морфологические компоненты. Такие слова также называются корневыми словами. Они служат основой для возникновения слов различной структуры. Простые термины состоят из исконно таджикских и заимствованных слов из русского, арабского, латинского, тюрко-монгольского, греческого и французского языков. Заимствованные слова, независимо от их происхождения в языке оригинала, при внедрении в таджикский язык используются также как простые слова. Например: «Аз **дафтари** матбуоти Президент хабар доданд...» [53, 39]. // «Из пресс-службы Президента сообщили...».

Второй раздел третьей главы называется «**Производные термины**». Образование слов-терминов посредством морфологического способа является одним из продуктивных путей образования терминов в таджикском языке. В частности, производные слова образуются при помощи словообразовательных префиксов и суффиксов. Каждый словообразовательный элемент обладает особыми словообразовательными возможностями и из различных частей речи образуют новые слова и термины.

Подчеркивается, что «грамматическими факторами и средствами, изменяющими структуру и структурный состав слов, являются, прежде всего, самостоятельные и вспомогательные морфемы, особенно префиксы и суффиксы» [4, 18]. Со структурной точки зрения мы группируем

административно-делопроизводные термины, образованные морфологическим способом, следующим образом:

А) Образование терминов с помощью префиксов.

Образование слов посредством приставок является распространённым типом словообразования в таджикском языке. Не все префиксы одинаково эффективны при создании административно-делопроизводных терминов. Некоторые префиксы вносят больший вклад в словообразование, некоторые – меньший, а некоторые вообще непродуктивны в этом плане. Аналогичная ситуация наблюдается и в употреблении префиксов самостоятельных частей речи.

Префикс бар-: бар+овард, бар+гардон, бар+омад, бар+нома, бар+хўрд, бар+расй, бар+хўрдор, бар+қарор, бар+часп; *префиксы бо-*: бо+далел, бо+тартиб; *префикс дар-*: дар+хост, дар+омад; *словообразовательный префикс существительного ҳам-*: ҳам+корй (сотрудничество), ҳам+оҳанг кардан (согласовать), ҳам+гиро, ҳамгирой, ҳам+ном; *префиксы во-*: во+куниш; *префикс бе-*: бе+истисно (из русского без исключений); *префикс боз-*: боз+дошт, боз+пардохт, боз+омўзй, боз+расй, боз+пурс, боз+бинй.

Б) Суффиксальный способ образования административно-делопроизводственных терминов.

Роль суффиксов в образовании словосочетаний прослеживается более отчетливо, нежели роль префиксов, и количественно они составляют абсолютное большинство в терминообразовании. Следует отметить, что степень терминообразования суффиксов неодинакова в разных языках. Некоторые суффиксы непродуктивны и не участвуют в образовании данного типа терминов. Суффиксы придают словам новые семантические оттенки и классифицируются на основе этого признака. Суффикс -а используется для образования терминов *сурога* (адрес), *овеза* (подвеска), *ҳавза* (округ), *баста* (упаковка).

Термин *сурога+а* – «адрес» используется, несмотря на то, что он является историческим термином и эквивалентен слову «**НИШОНЙ**» - «адрес»: «...*оид ба*

иваз намудани ...**сурогаи** маҳалли истиқомат... огоҳ намояд» [42, 159] // «...для уведомления об изменении... адреса места жительства».

Большую роль в образовании терминов играет и суффикс **-ӣ**. Термины рухсат+ӣ, нишон+ӣ, расм+ӣ, ҳуҷҷат+ӣ, инфирод+ӣ, қалам+ӣ, қонуншикан+ӣ, мулк+ӣ, муътариз+ӣ, муштар+ӣ, тақаллуб+ӣ, тарҳрез+ӣ, тасвир+ӣ, ҳавза+вӣ, мулк+ӣ и многие другие образованы по этой модели. Лексема *рухсат+ӣ* образовано из арабского слова *рухсат* и суффикса **-ӣ**, и соответствует значению отпуск, отдых после определенной рабочей времени: ба рухсатӣ баромадан – выйти на отпуск. Данный термин является синонимом слова «мураххасӣ», однако приемлемым считаем слово «рухсатӣ»: «*Санҷиши хизматӣ дар давраи корношоиями муваққатӣ, дар **рухсатӣ** ё сафари хизматӣ... боздошта мешавад*» [42, 214] // «Испытание приостанавливается в период временной нетрудоспособности, отпуска или командировки...».

Таким образом, суффиксы, образующие данный тип терминов, это: суффикс **-гонӣ**: бой+гонӣ (архив): «*Пас аз он дафтарчаҳои меҳнати (нусхаҳои дуҷум) талаб нашуда дар **бойгонии (архив)** корхона 50 сол нигоҳдорӣ мешавад*» [42, 297] // «После этого не востребовавшиеся трудовые книжки (вторые экземпляры) будут храниться в архиве предприятия в течение 50 лет»; суффикс **-гар**: фармоиш+гар (заказчик), даъво+гар (истец), таҳия+гар (создатель), ҳимоят+гар (защитник): «*Ҳамчунин, барои ҷалби **ҳимоятгар** ...дар додгоҳ ҳуқуқ дорам*» [6, 29] // «Я также имею право на присутствие адвоката... в суде»; суффикс **-гоҳ**: кор+гоҳ (рабочее место), даст+гоҳ (аппарат), дод+гоҳ (суд), озмоиш+гоҳ (лаборатория): «*...дар сутуни 3 ...**коргоҳ** (шӯба) ва мансаби корманд навишта мешавад*» [42, 296] // «...в графе 3...указывается место работы (отдел) и должность работника»; суффикс **-дон**: ганҷ+дон (сокровищница), ҷузв+дон (сумка), кор+дон (знаток): «*...**кордонӣ** ва риояи одоб дар амал ва қарорҳои хизматчиёни давлатӣ*» [42, 145] // «...практика и соблюдение порядочности в действиях и решениях государственных служащих»; суффикс **-нокӣ**: ҳуҷҷат+нокӣ (документированность); суффикс **-иш**: гузор+иш (отчёт), фармо+иш (заказ),

соз+иш – конвенсия (соглашение между государствами), санҷ+иш (проверка): «**Фармоиш** (қарор)... аз оғози санҷиш расонда мешавад» [42, 355] // «Приказ (решение)... будет вынесен с началом проверки»; суффикс **-анда**: роҳбарикун+анда (руководящий), бақайдгир+анда (регистрирующий); суффикс **-ият**: салоҳ+ият (компетенция), ҳоким+ият (власть), маъмур+ият (администрация), расм+ият (официальность), масъул+ият (ответственность), ғаёлол+ият (деятельность); суффикс **-чӣ**: назорат+чӣ (инспектор), қочоқ+чӣ (контрабандист), хизмат+чӣ (служащий): «**Хизматчи**и давлатӣ – шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мансаби давлатии хизмати давлатии музднокро ...ишғол намудааст» [42, 73] // «Государственный служащий – гражданин Республики Таджикистан, занимающий оплачиваемую государственную должность...»; суффикс **-ия**: баён+ия (декларация), иблог+ия (сообщение), эълон+ия (декларация); суффикс **-ур**: даст+ур (инструкция); суффикс **-она**: моҳ+она (зарплата); суффикс **-ча**: дафтар+ча (блокнот); суффикс **-гар**: таҳия+гар (режиссёр-постановщик): «**Санҷиш**и хизматӣ дар давраи корношоиями муваққатӣ, дар **рухсатӣ** ё сафари хизматӣ... боздошта мешавад» [42, 214] // Служебная проверка приостанавливается в период временной нетрудоспособности, отпуска или служебной поездки.

Третий раздел озаглавлен «**Сложные термины**». Сложение слов или словосложение в таджикском языке является одним из распространенных способов образования слов. Данным способом образовано множество терминов, и административно-делопроизводная сфера не является исключением. Компоненты сложных слов связываются между собой двумя грамматическими связями; сочиненная и подчиненная. Сложные термины сочиненного типа образуются морфологическим способом деривации из самостоятельных равноправных слов.

Компоненты сложных терминов семантически и грамматически связаны между собой или один подчиняется другому. Т.е. основы связываются между собой на синтаксических отношениях, так как сложные слова в основном образованы из словосочетаний.

Как известно, между сложным словом и словосочетанием существует различие: словосочетание – это синтаксическая единица, сложное слово – морфологическая, словосочетание в зависимости от своих компонентов принимает логическое ударение, сложное слово имеет одно логическое ударение. Если принять во внимание структурный аспект терминов, то в основном все типы сложных терминов создаются в сочинительной или подчинительной форме. Однако оба типа терминообразования непродуктивны в сфере делопроизводства.

Существует два способа образования сложносочиненных терминов, один из которых является повторение компонентов, а другой – посредством интерфиксов. В образовании сложных терминов в структурном плане интерфиксы также играют особую роль. В научной литературе иногда интерфикс называется соединительное гласное. В формировании административно-делопроизводных терминов наравне с интерфиксами -а-, -у- также наблюдается образование новых слов с арабским артиклем -ул:

С интерфиксом -у-: чуст+у+чў (поиск), кофт+у+ков (поиск), дод+у+гирифт (товарообмен);

С интерфиксом -а-: миён+а+рав (посредник).

В образовании сложносочиненных терминов наблюдаются предлог **ба** и интерфикс -ул-: термины ном+ба+ном является дословным переводом русского слова «поимённо», который свойственен документации. Данный термин образован из повтора слов и предлога **ба**.

Термин «муштарак+ул+манофё» является сложным, компоненты которого присоединены не таджикским интерфиксом, а арабским артиклем -ул-, на сегодняшний день является употребимым: он соответствует значению «страны имеющие общие интересы»: «Дар конфронс намояндагони давлатҳои муштаракулманофё иштирок варзиданд» [53, 104] // В конференции участвовали страны Содружества независимых государств.

Административно-делопроизводные термины обычно не создаются с использованием данной формы. Однако большинство сложные термины

образованы с использованием подчиненного типа. В таджикском языке принято создавать административно-делопроизводные термины синтактико-морфологическим способом.

Сложноподчиненные термины делятся на две группы в зависимости от взаимосвязи между компонентами. В первом случае существуют термины, в которых первая часть является главной, а вторая – подчиненной, и наоборот.

Сложные термины группируются в части речи на основе их компонентов. Стоит отметить, что в таджикском языке более распространены делопроизводные термины, образованные с помощью элемента «нома» («письмо»). Существительное «нома – письмо» – это документ, специфичный для деловой терминологии. Относительно этого вопроса профессор Мисбохиддин Нарзикул отмечает: «То есть любое письмо, на котором записано определенное сообщение в адрес кого-либо или офиса, признается письмом. В таком понимании понятие «письмо» делится на множество видов, наиболее распространенными и важными из которых являются: байънома, даъватнома, шиноснома, савганднома, сўгнома, иқднома, корнома, гузарнома, гувоҳинома, низомнома, ваколатнома, асоснома, васиятнома, паймоннома, намоишнома» [29, 10-11].

Благодаря государственному статусу таджикского языка, прогрессу науки и техники, жизни общества в обиход вошли слово-термины, охватывающие как по своей фонетической оформленности и структуре, так и по значению определенные понятия. Например, айбнома (обвинительное заключение) – это документ, в котором излагаются обвинения против обвиняемого. Аналогично, слова и термины васиятнома (завещание), коршинос (эксперт), дастнавис (рукопись), пасандоз (депозит) и т. д.

Необходимо отметить, что часть указанных терминов не употребляются в современном делопроизводстве: *шарокатнома* (договор об учреждении компании), *озодинома* (вольная), *имзонома* (договор о подписании), *иттифоқнома* (соглашение о союзе), *этиборнома* (верительная грамота), *этимоднома* (верительная грамота – официальный документ,

подтверждающий назначение лица на дипломатическую миссию)... Первый компонент слов-терминов, образованных со словом *нома* являются исконными и заимствованными словами: *ваколатнома* – полномочие, *арзнома* – рапорт, *васиятнома* – завещание, *хабарнома* – осведомительное письмо, *конуннома* – инструкция, *шартнома* – договор, *борнома* – накладная, *тавзехнома* – объяснение, *эзохнома* – *баённома* (объяснительная записка), *кафолатнома* – письмо гарантийное, *низомнома*, *савганднома* – присяга, *хитобнома*, *катьнома* – резолюция, *тавсиянома*, *тахниятнома* – рескрипт, *харчнома* – смета, *ахднома* – соглашение, *гувохнома* – свидетельство, *солнома* – летопись, *талабнома* – заявка и т.п.

В терминообразовании активно действует также слово «хона – дом» как один из компонентов термина, выражающая значение места. Обе части слов, образованных по этой модели, являются существительными: *гумрук+хона* – *идораи гумрук* (таможенное управление), *боцхона* – *пости гумрук* (таможенный пост).

Мы классифицировали морфологическую структуру следующих терминов следующим образом: существительное + основа настоящего времени глагола: *амонатгузор* – депонент; *офисные работники*, *ведущие официальную переписку* и *текущую документацию учреждения*; *корфармо* – работодатель; *дастнавис* – рукопись; *коршинос* – эксперт; *санаддор* – задокументировано; *создатель документов*; *таърихдор* – исторический; *хуччатнигор* – делопроизводитель; *ҳисобдор* – бухгалтер; *пасандоз* депозит; *сарпараст* – спонсор; *додситон* – прокурор, *қарордод* – соглашение и т.д.

Образование слов и терминов с помощью возвратного местоимения «худ» и основы глагола настоящего времени – это обычное явление. Термины *худ+навис* (авторучка) и *худ+омӯз* (самоучитель) образовались именно по этой модели.

Пешниҳод (представление) используется как делопроизводный термин и означает «письменное заявление, направленное от имени одного предприятия

другой предприятия, в котором говорится о ее готовности заключить с ней договор на определенных условиях» [45, 161].

Образование терминов путем сложения слов позволяет ограничить степень использования заимствованных терминов и обеспечить ее использованием исконно таджикских слов.

Четвертый раздел третьей главы называется «Смешенные термины». Существует два основных способа словообразования, с помощью которых создаются смешенные термины: синтаксический и морфологический, сочетающийся с морфологическим способом. В соответствии с требованиями данной модели смешенные слова соединяются с морфологическими средствами, что делает терминологическое значение слов еще более понятным и конкретным. Из морфологических средств, используемых в данном случае, в основном используются суффиксы -й и -а.

Суффикс -й является равнофункциональным, и играет важную роль в образовании смешенных сложных слов. Посредством данного суффикса образуются административно-делопроизводные термины *нусхабардорӣ* (копирование), *арзёбӣ* (рассмотрение), *арҷузорӣ* (оценить по достоинству), *бурунмарзӣ* (зарубежный), *гирдиҳамой* (митинг), *душаҳрвандӣ* (имеющий двойное гражданство), *миёнҷигарӣ* (посредничество), *ҷаҳонишавӣ* – глобализм, *ҷубронпулӣ* – компенсация, *шаҳрдорӣ* – мэрия, *сарҳадишиканӣ* (пересечение границы), *изофанависӣ* (приписка), *коргурезӣ* (отлынивание), *коришиканӣ* – (забастовка), *қонунӣ* (законный), *хонапурӣ* (заполнение) и т.д. Термин *душаҳрвандӣ* (имеющий двойное гражданство) образовано из двух корней: количественного числительного *ду* (два), конкретного существительного *шаҳрванд* (гражданин) и суффикса -й. Двойное гражданство – это статус лица как гражданина двух государств: «*Дар Ҷумҳурии Қирғизистон душаҳрвандӣ ба расмият даромадааст*» [53, 43] // «В Кыргызской Республике официально признано двойное гражданство».

Лексема «изофанависӣ» (приписка) – это намеренное завышение результатов производства или выполнения плана работ на основании

документа. Термины «**коргузорӣ**» и «**дафтардорӣ**» употребляются в значении «упорядочения и составления документаций и переписки делового языка, стиль официально-делового языка, место завершения документационной работы [49, 652].

Сложные слова, образованные путем соединения двух корней и суффикса -анда, широко распространены в делопроизводной системе. Например, суффикс -анда, который считается одним из самых продуктивных, играет важную роль в образовании причастий. «Большинство слов, образованных с помощью этого суффикса, посредством морфолого-синтаксического словообразования перешли к существительным и приняли его грамматические категории» [35, 26]. К примеру: суд+шав+анда (подсудимый), қабул+кун+анда (принимающий), интиқол+гир+анда (переходящий), барраси+кун+анда (исследующий), танзим+кун+анда (регулирующий), роҳбар+и+кун+анда (руководящий), айбдор+кун+анда (обвиняющий), интиҳоб+кун+анда (избирающий), раиси+кун+анда (председательствующий), ишғол+шав+анда (занимающий), муроҷиат+кун+анда (обращающий), сафед+кун+анда (адвокат), таъин+шав+анда (назначающий), ба+қайд+гир+анда (регистрирующий), даъват+шав+анда (приглашённый), паноҳ+анда (ищущий убежища), иҷро+кун+анда (исполняющий) и т.д.

По мнению М. Шукури широкое употребление суффикса «-анда» началось в 30-х годах прошлого столетия. «До сих пор в таджикском языке короткие и сложные слова типа «гўянда», «чўянда»... в основном образовывались от основ простых глаголов с окончанием -анда, но с тридцатых годов этот тип причастия также начал развиваться в виде сложных и многокомпонентных словосочетаний» [57, 224].

Подобная форма образования терминов делопроизводства получила распространение и в таджикском языке. Смешенные термины позволяют образовывать административно-делопроизводные термины из отдельных слов, используя способы словообразования таджикского языка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Административно-делопроизводные термины составляют самую значительную часть новой терминологической ветви таджикского языка. Совершенствовалась административная система и государственный аппарат, модернизировалась и совершенствовалась его структура. Исходя из этого, в органах власти также была изменена административно-делопроизводная терминология. Используя опыт и усилия специалистов, ряд вновь введенных административно-делопроизводных терминов были использованы в новых формах и значениях. Поэтому точное определение лексического, семантического и морфологического пластов этих терминов побуждает исследователей к постоянному изучению столь важной языковой проблемы и на этой основе способствовать установлению теоретических и практических направлений формирования административно-делопроизводных терминов.

Термин и терминоведение являются одним из важнейших вопросов языкознания в период Независимости. После обретения Таджикистаном независимости в этом направлении произошли коренные изменения. В то же время, с развитием различных сфер политической, социальной, культурной жизни, а также с развитием науки и техники появились новые слова и выражения. Одной из причин семантической эволюции слов является приобретение таджикским языком статуса государственного, вступление в новый этап и политические и социальные изменения.

Проанализировав и исследовав вопросы административно-делопроизводных терминов, мы пришли к следующим выводам:

1. Административно-делопроизводные термины составляют важный пласт лексических единиц языка и используются в административной и канцелярской сферах всех предприятий, учреждений и государственных органов. Области применения административно-делопроизводных терминов разнообразны, и чаще всего они используются в сферах административной работы, дипломатических отношений, разработки законодательных текстов [1-А]

2. Административно-делопроизводные термины таджикского языка имеют древнюю историю и до сих пор находятся на этапе своего развития и становления. Документы, найденные в горе Муг, оставшие памятники периода Сасанидов и их использование на разных уровнях прошлой государственности является свидетельством древности административно-делопроизводных терминов и часть данных терминов употребляются по сей день в таджикском, персидском и дари языках. Такие как: *амр* – приказ, *фармон* – указ, *санад* – документ, *маъмур* – администратор, *ҳоким* – правитель [2-А].

3. Несмотря на древность таджикской эпистолии и в связи с этим составления типичных образцов документов в этом периоде, а также формирования административной терминологии, эпоха Национальной независимости считается основным этапом в развитии данной области. Исследование показывает, что за годы независимости значительная часть административно-делопроизводных терминов, употреблявшихся в заимствованной форме, приобрела таджикскую форму. В то же время было написано много статей и работ, посвященных делопроизводству, и этот процесс продолжается [12-А].

4. Хотя по терминологии различных отраслей таджикского языка написаны отдельные труды, необходимо проведение новых исследований для дальнейшего уточнения, обеспечения единства и сформированности терминологии, ее адаптации к нормам таджикского языка, а также к духу и природе этого языка [7-А].

5. В употреблении административно-делопроизводных терминов не соблюдаются чёткие критерия. При использовании терминов можно столкнуться с многозначностью, синонимией и другими особенностями, приводящими к недоразумениям: *бахш* – *шуъба* (сектор, отдел), *бурсия* – *квота*, *эълон* – *иттилоия* (объявление), *рӯйнамой* – *презентатсия* (презентация), *санад* – *ҳуҷҷат* (документация), *зиндагинома* – *тарҷумаи ҳол* (автобиография), *раводид* – *виза*, *суратчаласа* – *протокол*, *қарордод* –

шартнома (договор), *хислатнома* – *тавсифнома* (характеристика), *шаҳодатнома* – сертификат, *вазифа* – мансаб (должность)... [6-А].

6. Необходимо пересмотреть словари и глоссарии, составленные в этом направлении. Большинство терминов являются дословными переводами, поэтому необходимо использовать словарный запас таджикского языка [5-А].

7. Из семантического анализа административно-делопроизводственных терминов следует, что хотя такие термины находятся в процессе становления и развития в таджикском литературном языке, значительная часть из них приобрела конкретное значение. Это свидетельствует о высоком словарном запасе таджикского языка: *забонхат* – доверенность, *ваколатнома* – полномочие, *ифтихорнома* – грамота, *хуччатнигор* – делопроизводитель (документалист), *коргузор* – делопроизводитель, *ваколатдор* – уполномоченное лицо, *намоянда* – представитель, *дастгоҳ* – аппарат, *сардор* – начальник, *сарвазир* – премьер-министр, *додситон* – прокурор, *мохвора* – спутник, *бозҷӯй* – поиск, *бознишаста* – отставной и т. д. [9-А].

8. Из исследования следует, что, несмотря на то, что среди административно-делопроизводных терминов таджикского языка существует огромное количество заимствованных слов, в том числе арабских, тюрко-монгольских, русско-европейских, однако большинство из них создано в соответствии с правилами словообразования таджикского языка и адаптировано к языковой природе таджикского языка [8-А].

9. Большинство слов словарного запаса таджикского языка составляют арабские заимствования. Главным фактором в данной ситуации является завоевание Средней Азии арабами, что привело к появлению арабской терминологии во всех сферах таджикской государственности. Несмотря на лингвистические изменения, некоторые из этих терминов стали настолько распространенными в своей первоначальной форме, другие – в соответствии с произношением таджикского языка, третьи – в соответствии с гласными, а третьи – в сочетании с таджикскими словами, что трудно определить, являются ли они заимствованными. К примеру: *санад* – документ, *ариза* – заявление,

баёнот – объяснительное, шуро – совет, муҳаққиқ – исследователь, ихтисос – специальность, таҳқиқ – исследование, рутба – звание, муҷозот – наказание, вилоят – область, мулоқот – встреча, далел – доказательство, раёсат – коллегия, ҳокимият – власть, собиқа – опыт и тому подобное [4-А].

10. Как свидетельствует исследование, в таджикском языке также используются турецко-монгольские административно-делопроизводные термины. Хотя рассматриваемые термины широко использовались в период влияния тюркской семьи в таджиксконаселенных регионах, в настоящее время сфера их использования ограничена, и они используются редко. Такие как: *туғро* – монограмма из букв шахского (эмирского) имени и титула в верхней части правительственных документов, *байрақ* – знамя, *атобак* – великий отец, воспитатель, *ёғй* – смутьян, *ўлча* – трофей, *қочоқ* – контрабанда, *ясовул* – есаул, *хоқон* – хакан (государь), *гумрук* – таможня, *ясоқ* – правило, *чопар* – гонец, *ўба* – юрта, *қўшун* – армия и *тумон* – туман [8-А; 12-А].

11. Исследование показало, что часть административно-делопроизводных терминов вошла в таджикский язык посредством русского и непосредственно из этого языка. Основной причиной этого процесса является тот факт, что таджикский народ на протяжении 70 лет находился в подчинении Советской власти. В это время весь процесс делопроизводства в учреждениях, ведомствах и организациях осуществлялся на русском языке. Благодаря этому процессу термины *телеграмма*, *демократ*, *аттестация*, *комиссия*, *альтернатива*, *алимент*, *грант*, *лицензия*, *комитет*, *президент*, *академия*, *агент*, *тендер*, *комиссар* и тому подобные используются и по сей день [11-А].

12. Поскольку административно-делопроизводные термины используются в повседневной жизни граждан, большинство из них усвоились в таджикском языке и стали общеупотребительными. Другими словами, одной из характеристик административно-делопроизводных терминов является их быстрая усвояемость, широкое использование и понимание [11-А; 12-А].

13. Стало известно, что способы и закономерности словообразования в таджикском языке играют важную роль в создании административно-

делопроизводных терминов. Административно-делопроизводные термины по структуре были разделены на следующие группы: простые, составные, сложные и смешанные. В терминологии значительную роль играют словообразовательные суффиксы и префиксы. Создание терминов путем сложения слов является обычной практикой в языке [9-А; 3-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

В результате исследования административно-делопроизводной терминологии таджикского языка диссертантом вносятся следующие предложения с целью дальнейшего изучения рассматриваемой терминологии:

1. Результаты анализа и выводы исследования будут в дальнейшем способствовать изучению и решению вопросов административно-делопроизводных терминов, а также учебных курсов.

2. Содержание диссертации может быть использовано при разработке учебных пособий, написании научных диссертаций, изучении системы терминологии делопроизводства.

3. Рассматриваемые термины могут использоваться в качестве стандартных терминов в системе делопроизводства.

4. Выбор подходящего синонима делопроизводства может использоваться в качестве единой нормы (стандарта) для всей отрасли.

5. Источники возникновения административно-делопроизводных терминов представляют собой специфический материал для исследователей терминологии делопроизводной системы.

6. Структурный анализ терминов облегчает распознавание терминов и показывает общие способы образования терминов.

7. На основе собранных административно-делопроизводных терминов возможна разработка словаря административно-делопроизводных терминов современного таджикского литературного языка.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Айни, С. Таҳзиб-ус-сибён [Текст] / С. Айни. – Душанбе: Маориф, 1994. – 48 с.
2. Айни, С. Ёддоштҳо. Иборат аз як китоб [Текст] / С. Айни. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энсиклопедии миллии тоҷик, 2009. – 680 с.
3. Айни, С. Ғуломон [Текст] / С. Айни. – Душанбе, 2018. – 487 с.
4. Аловиддинов Б.Д. Роҳҳои калимасозӣ дар забони муосири тоҷикӣ (Воситаи таълимӣ) [Текст] / Б.Д. Аловиддинов. – Душанбе, 2023. – 139 с.
5. Аминов, С., Сатторова, Ҳ., Таълими ҳуҷҷатҳои расмӣ дар мактаб [Текст] / С. Аминов, Ҳ. Сатторова. – Душанбе, 2008. – 78 с.
6. Асноди додрасии тафтишоти пешакӣ [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1994. – 224 с.
7. Байзоев, А. Истилоҳот ва калимасозӣ дар «Донишнома»-и Абуалӣ Ибни Сино [Текст] / А. Байзоев. – Душанбе, 2016. – 196 с.
8. Бердиева, Т. Назарияи иқтибос [Текст] / Т. Бердиева. – Душанбе, 1991. – 116 с.
9. Григорян, А.А. Терминология современного делопроизводства (исторический, системный и лексикографический аспекты) [Текст] / А.А. Григорян. Диссертация. Иваново, 2016. – 292 с.
10. Ғафуров, Б. Тоҷикон [Текст] / Б. Ғафуров. – Душанбе, 2020. – 975 с.
11. Даниленко, В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания [Текст] / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
12. Даниленко, В.П. Как создаются термины [Текст] / В.П. Даниленко // Русская речь. – 1991. – №2. – С. 57-64.
13. Дастури методӣ оид ба тартиби пур кардани бланкҳои САҲШ [Матн]. – Душанбе, 2010. – 390 с.
14. Калонтаров, Я.И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон // Мактаби советӣ. – 1952. – № 7. – С. 34-42.

15. Кириленко, Н.П. Функционирование научно-технических терминов в газетных текстах [Текст] / Н.П. Кириленко. – М, 1985. – 186 с.
16. Қосимова, М. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба истилоҳоти забоншиносии пешин [Текст] / М. Қосимова // Паёми Донишгоҳ, забоншиносӣ. Душанбе. – 1990. – №1. – С. 30-35.
17. Қосимова, М.Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик [Текст] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 112 с.
18. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ [Текст] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 170 с.
19. Лившиц, В.А. Согдийские документы с горы Муг. Юридические документы и письма [Текст] / В.А. Лившиц. – М., 1962. – 222 с.
20. Локтионова, Н. М. Лексика-семантическая характеристика термина [Текст] / Н. М. Локтионова. – Ростов-на Дону, 2001. – 176 с.
21. Лотте, Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов [Текст] / Д. С. Лотте. – М: Наука, 1941. – 24 с.
22. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 158 с.
23. Лотте, Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 25 с.
24. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ [Текст] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе, 2007. – Ҷ.1. – 242 с.
25. Маҷмуи ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ [Матн]. – Душанбе, 2008. – 237 с.
26. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик [Текст] / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1959. – 296 с.
27. Мирзо, Ҳ. С. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣ форсӣ-тоҷикӣ (дар заминаи осори илмӣ асрҳои IX–XI) [Текст] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.

28. Мирзо, Ҳ. С. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигории тоҷикӣ [Текст] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе, 2019. – 193 с.
29. Мисбоҳиддини, Н. Нома ва номанигорӣ [Текст] / Н. Мисбоҳиддин. – Душанбе: Сино, 2013. – 278 с.
30. Музофиршоев, М. Наввожаҳо ва усусли тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷикӣ [Текст] / М. Музофиршоев. – Душанбе: «Эр-Граф», 2013, – 171 с.
31. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Текст] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
32. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Текст] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.
33. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо [Текст] / С. Назарзода. – Душанбе, 2014. – 370 с.
34. Низомии, Арузии Самарқандӣ. Чаҳор мақола [Текст] / А. С. Низомӣ. – Хучанд: Ношир, 2015. – 192 с.
35. Низомова, С.Ф. Калимасозии пасвандҳо дар забони адабии тоҷикӣ [Текст] / С.Ф. Низомова. – Душанбе, 2021. – 145 с.
36. Нуоров, П. Фарҳанги мухтасари вожаҳои истилоҳӣ ва истилоҳбоби тоҷикӣ дар забони илмӣ-техникии тоҷикӣ [Текст] / П. Нуоров. – Душанбе: Дониш, 2014. – 216 с.
37. Нуоров, П. Истилоҳшиносӣ [Текст] / П. Нуоров. – Душанбе, 2018. – 139 с.
38. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / Л.С. Пейсиков. – Издательство Московского университета, 1975. – 205 с.
39. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 88 с.
40. Саймиддинов, Д. Истилоҳоти идории замони Сосониён [Текст] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1995. – 68 с.
41. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ [Текст] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2013. – 208 с.

42. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи хизмати давлатӣ (Нашри шашум) [Матн]. – Душанбе: «Полиграф групп», 2021. – 543 с.
43. Сулаймонов, С. Формирование терминологии таджикской философии: на материале «Донишنامه» Ибн Сины [Текст] / С. Сулаймонов. – Душанбе: Дониш, 1997. – 97 с.
44. Тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии фонди манзил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]. – Душанбе, 2020. – 102 с.
45. Тоҳиров, И.Г., Анзорова, Т.А. Асосҳои коргузорӣ [Текст] / И.Г. Тоҳиров, Т.А. Анзорова. – Душанбе, 2002. – 195 с.
46. Тӯраҳасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ [Текст] / Қ. Тӯраҳасанов. // Паёми Донишгоҳи милли (мачаллаи илмӣ), – №2. – Душанбе, 2004. – С. 19– 21.
47. Турахасанов, К.Ш. Формирование таджикской медицинской терминологии (на материале первоисточников медицинского наследия IX-XI вв.). Автореф. дис. док. филол. наук [Текст] / К.Ш. Турахасанов. – Душанбе, 2022. – 49 с.
48. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. [Текст] / Дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 952 с.
49. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 996 с.
50. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 1096 с.
51. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура / А. Д. Хаютин. – Самарканд: Самаркандский государственный университет, 1972. – 129 с.
52. Ҳомидов Р., Низомнома ва дастурामалҳои вазифавии раёсат, шӯба ва бахшҳои дастгоҳи марказии вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2008. – 283 с.
53. Ҷӯраев, Ғ., Фатҳуллоев, С. Луғати калима ва истилоҳоти нав [Текст] / Ғ. Ҷӯраев, С. Фатҳуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 190 с.

54. Шакурӣ, М. Забони миллӣ ва ҷаҳонгарой [Текст] / М. Шукуров. – Душанбе: Деваштич, 2009. – 220 с.
55. Шаропов, Н. Сохта шудани калимаю терминҳои нав ба воситаи калка [Текст] / Н. Шаропов // Мактаби советӣ. – 1980. – №3. – С. 14-17.
56. Шаропов, Н.О., Ҷӯраев Т.Қ. Лексикаи касбу ҳунар – сарчашмаи терминология техникии тоҷик [Текст] / Н.О. Шаропов, Т.Қ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 92 с.
57. Шукуров, М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад [Текст] / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 367 с.
58. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (05.10.2010) [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://president.tj/event/speeches/96> (2025).

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. В рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики

Таджикистан:

- [1-А]. Давлатов, И. А. Назаре ба таърихи сарнавишти баъзе истилоҳоти забони тоҷикӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2015. – №4/10. – С. 129-132.
- [2-А]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти маъмурӣ-коргузорӣ ва нақши он дар низомии истилоҳоти забони тоҷикӣ [Текст] / И.А. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2016. – №4/2. – С. 19-21.
- [3-А]. Давлатов, И. А. Нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Вестник Таджикского национального

университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2019. – №2. – С. 72-77.

[4-А]. Давлатов, И. А. Хусусиятҳои маъноии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2019. – №3. – С. 75-81.

[5-А]. Давлатов, И. А. Ҷанбаҳои маъноии истилоҳоти маъмулии иқтибосӣ дар матни қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / И. А. Давлатов // Вестник Университета языков. Серия филологических, педагогических, исторических наук. – Душанбе, 2023. – №2 (50). – С. 40-45.

[6-А]. Давлатов, И. А. Корбурди муродифот дар истилоҳоти маъмурию коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Вестник Таджикского национального университета. Серия филологических наук. – Душанбе, 2023. – №7. – С. 108-115.

II. Статьи автора, опубликованные в других сборниках и научных изданиях:

[7-А]. Давлатов, И. А., Абдурахмонова, М. Баъзе мулоҳизаҳо дар атрофи истилоҳоти маъмурӣ-коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов, М. Абдурахмонова // Вопросы выбора слов и терминов персидско-таджикского языка. Материалы международной конференции (Душанбе, 27.07.2015). – Душанбе, 2016. – С. 68-74.

[8-А]. Давлатов, И. А. Мухтасари хусусияти маъноии истилоҳоти маъмулию маъмурии туркӣ ва туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Сборник статей научно-практической международной конференции на тему «Расширение литературно-культурных связей между Таджикистаном и Узбекистаном: состояние и перспективы» (Душанбе: ТГИЯ имени С. Улугзода, 30.11.2021 – 01.12.2021). – Душанбе, 2021. – С. 124-129.

- [9-А]. Давлатов, И. А. Мавқеи пешвандҳо дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Материалы научно-практической конференции «Исследование актуальных вопросов гуманитарных, общественных и естественных наук в условиях поликультурности образования» (Душанбе: ТГИЯ имени С. Улугзода, 11.04.2022 – 16.04.2022). – Душанбе, 2022. – С. 14-17.
- [10-А]. Давлатов, И. А. Шарҳи маъноии истилоҳоти баҳши маъмуриву коргузорӣ дар забони адабии тоҷик [Текст] / И. А. Давлатов // Материалы научно-практической конференции «Приоритетные направления исследований в области гуманитарных и точных наук в условиях глобализации» (Душанбе: ТМУИЯ имени С. Улугзода, 22.04.2024-27.04.2024). – Душанбе, 2024. – С. 6-12.
- [11-А]. Давлатов, И. А. Нишонаҳои савтии истилоҳоти иқтибосии маъмурию коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Материалы научно-практической конференции, посвященной ко Дню государственного языка «Таджикский язык на арене новых ожиданий» (Душанбе: ТМУИЯ имени С. Улугзода, 05.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 142-147.
- [12-А]. Давлатов, И. А. Мавқеи истилоҳоти иқтибосӣ дар низоми коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Сборник научно-практической международной конференции ««Шахнаме» Абулкосима Фирдоуси и национальная идентичность» (Душанбе: ТМУИЯ имени С. Улугзода, 27-28.11.2024). – Душанбе, 2024. – С. 558-567.
- [13-А]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти содаву сохтаи маъмурию коргузорӣ ва дараҷаи корбурди он дар низоми коргузорӣ [Текст] / И. А. Давлатов // Сборник научно-практической международной конференции «Значимость изучения романо-германских языков в процессе глобализации и состояние их обучения в Таджикистане» (Душанбе: ТМУИЯ имени С. Улугзода, 21.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 285-298.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Давлатов Ифтихор Асрорович дар мавзуи «Вижагиҳои луғавию сарфӣи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Калидвожаҳо: амр, фармон, санад, қарордод, гузориш, ҳоким, вазир, комиссар, раёсат, дастгоҳ, шӯъба, барнома, концепсия, даъватнома, мақомот.

Дар диссертатсияи мазкур мақсади таҳқиқ баррасии хусусиятҳои лексикӣ ва семантикӣ ва морфологӣи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба ҳисоб меравад, зеро ин навъи истилоҳот як қабати муҳимми лексикаи забони адабии муосири тоҷикиро ташкил медиҳанд ва дар низоми давлатдорӣ нақши муҳимро иҷро менамоянд. Номи санадҳо, унвонҳо, идораҳо ва лавозимоти бахши коргузорӣ истилоҳоти таҳқиқшаванда мебошанд. Як қисми ин гуна истилоҳот таърихи тӯлонӣ дошта, қисми дигар ба тозагӣ вориди забон шудаанд ва, умуман, ин қабати таркиби луғавӣи забони тоҷикӣ ҳамеша дар инкишофу рушд мебошад.

Ҳангоми таҳқиқ аз методҳои маъмули илми забоншиносӣ-таҳлили луғавию маъноӣ ва муқоисавӣ истифода гардидааст. Методи луғавию маъноӣ имкон медиҳад, ки мавқеи калима муқаррар ва тобишҳои нозуки маъноӣи он ошкор карда шавад. Тавассути методи муқоисавӣ ҷиҳатҳои фардӣи истифодаи вожаҳоро омӯхтан имконпазир мегардад.

Кори диссертатсионӣ, ки ба омӯзишу баррасии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ бахшида шудааст, таҳқиқи нахустин дар илми забоншиносии тоҷик маҳсуб меёбад. Навгони таҳқиқ дар он зоҳир мешавад, ки дар диссертатсия хусусиятҳои лингвистиву грамматикӣ, мутабиқати савтӣ, истилоҳоти иқтибосӣ, қушнашуда ва сохтори морфологӣи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ баррасӣ шудааст.

Ҳангоми таҳқиқ таълифоти мансуби ҳуҷҷатнигорӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, фарҳангҳо ва осори бадеӣ ба сифати манбаъ истифода гардидааст. Пажӯҳиши илмӣ кӯшиши аввалинест барои таҳлилу баррасӣ ва маънидод кардани унсурҳои луғавӣе, ки дар соҳаи маъмурию коргузорӣ истифода мегарданд.

Маводи рисола метавонад дар таҳияи дастуру васоити таълимӣ аз фанҳои истилоҳшиносӣ ва ҳуҷҷатнигорӣ, ҳангоми таҳияи санадҳои мухталиф ва интиҳоби унвону лавозимоти идорӣ, тақмили луғатномаҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, омодазании курсҳои амалӣ барои коргузорони идораву муассисаҳо ва ташкилоту корхонаҳо таъсири мусбат расонад.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Давлатова Ифтихора Асроровича на тему «Лексико-морфологические особенности административно-делопроизводных терминов в таджикском языке» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – Таджикский язык

Ключевые слова: указ, приказ, документ, соглашение, рапорт, правитель, министр, комиссар, управление, аппарат, отдел, программа, концепция, приглашение, орган.

В настоящем исследовании целью является рассмотрение лексических, семантических и морфологических особенностей административно-делопроизводных терминов, поскольку данный тип терминологии составляет важный пласт лексики современного таджикского литературного языка и играет ключевую роль в системе государства. Исследуемыми терминами являются наименования документов, звания, должностей и управлений административного сектора. Часть данных терминов имеют давнюю историю, другие же вошли в язык недавно, и в целом этот пласт лексического состава таджикского языка постоянно развивается и претерпевает изменения.

В исследовании использовались традиционные методы языкознания – лексический, семантический и сопоставительный анализ. Лексико-семантический метод позволяет определить позицию слова и выявить его тонкие смысловые оттенки. Благодаря сравнительному методу становится возможным изучение отдельных аспектов словоупотребления.

Диссертационная работа, посвященная изучению и анализу административно-делопроизводных терминов в таджикском языке, является первым исследованием в таджикской лингвистике. Научная новизна диссертации проявляется в выполнении обзора лингвистических и грамматических особенностей, фонетического соответствия, заимствованных, устаревших терминов и морфологической структуры административно-делопроизводных терминов.

В ходе исследования в качестве источников использовались документальные произведения, нормативно-правовые акты, словари и художественные произведения. Научное исследование представляет собой первую попытку анализа, обзора и интерпретации лексических элементов, используемых в административно-делопроизводной сфере.

Материалы диссертации могут оказать положительное влияние при разработке учебных пособий и учебных материалов по терминологии и делопроизводства, при разработке различных документов и подборе административных наименований и заголовков, совершенствовании словарей административных и делопроизводных терминов, подготовке практических курсов для работников ведомств, учреждений, организаций и предприятий.

ANNOTATION

to the dissertation abstract of Davlatov Iftikhor Asrorovich on the topic «Lexical and morphological features of administrative and clerical work terms in Tajik language» submitted for the scientific degree of candidate of philological sciences by specialty 10.02.01 – Tajik language

Keywords: *decree, order, document, contract, report, governor, minister, commissioner, board, apparatus, department, program, concept, invitation, authority.*

In this dissertation, the purpose of this study is to consider the lexical, semantic and morphological features of administrative and clerical work terms, since this type of terminology constitutes an important layer of vocabulary in the modern Tajik literary language and plays a key role in the state system. The terms studied are the names of documents, titles, positions and departments of the administrative sector. Some of these terms have a long history, while others have recently entered the language, and in general this layer of the lexical composition of the Tajik language is constantly developing and undergoing changes.

The study used traditional methods of linguistics – lexical, semantic and comparative analysis. The lexical-semantic method allows you to determine the position of a word and identify its subtle semantic shades. Thanks to the comparative method, it becomes possible to study certain aspects of word use.

The dissertation work devoted to the study and analysis of administrative and clerical work terms in the Tajik language is the first study in Tajik linguistics. The novelty of the research is manifested in the fact that, the dissertation provides an overview of linguistic and grammatical features, phonetic correspondence, borrowed, outdated terms and the morphological structure of administrative and clerical work terms.

During the study, documentary works, regulations, dictionaries and works of art were used as sources. The scientific research represents the first attempt to analyze, review and interpret lexical elements used in the administrative and clerical work sphere.

The material of the work can have a positive effect on the development of instruction and educational media in the subjects of terminology and documentation, during the preparation of various documents and the selection of administrative titles and accessories, improvement of dictionaries of administrative and working terms, preparation of practical courses for employees of offices, institutions, organizations and enterprises.